

**T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilimdalı**

Doktora Tezi

**“KÜRESEL SOSYOLOJİ”;
SOSYOLOJİDE KÜRESELLEŞME ÇALIŞMALARINA
ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM**

122950

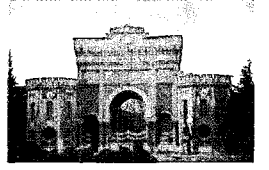
**Mehmet AYSOY
2502980234**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Korkut TUNA

İstanbul 2002

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

SOSYOLOJİ Anabilim Dalı ders dönemindeki Eğitim-Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **9825020234** numaralı **MEHMET AYSOY**'UN hazırladığı **"KÜRESEL SOSYOLOJİ: SOSYOLOJİDE KÜRESELLEŞME ÇALIŞMALARINA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM** konulu Doktora Tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28. maddesi uyarınca **09.07.2002 SALI** günü saat **12.00**'de yapılmış; sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabul**ne (1) **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (2)	İMZASI
PROF.DR.KORKUT TUNA	Kabul	
PROF.DR. TEOMAN DURALI	Kabul	
PROF.DR.H.MUSA TAŞDELEN	KABUL	
PROF.DR.ERHAN ATİKER	Kabul	
DOÇ.DR.HAYATİ TÜFEKÇİOĞLU	Kabul	

ABSTRACT

This issue that on the sociology of globalization. If we lived in a single world society then all talk about globalization would be in the past tense. Instead, globalization is the present process of becoming global: globality itself lies in the future, but the very near future. Each major aspect of social reality (The structure, culture and personality of traditional terminology) is simultaneously undergoing globalization, as witnessed by emergence of a world economy, a cosmopolitan culture and international social movements.

Though these transformations society is displaying its fundamental morphogenetic nature on the largest possible social canvas, the face of the earth. This defining property, the distinctive capacity of society to change its outward form and internal organizations, has always defeated attempts to find an adequate analogue for it from within it -in mechanism, in organism, in cybernetics or in language. Society has to be grasped in itself, and when it changes radically as now, through a myriad of interreaction sequences whose emergent product is globality, sociologists have to respond to the challenge by conceptualising this novel transformation and theorising about it in new ways.

ÖZ

Bu çalışma küreselleşmenin sosyolojisi üzerinedir. Küreselleşme tek bir mekan olarak bütünleşen bir dünyayı imlemektedir. Batı düşüncesinde önemli bir tartışmanın adı olan bu fenomen sosyolojik açıdan yeni, çağın toplumunu anlamaya çalışan kuramsal tartışmaların ortaya çıkmasını belirlemiştir.

Tek ve bütünleşen bir dünyayı niteleyen sosyolojik kuramlar bu çalışmada eleştirel açıdan çözümlenmiştir. Batı sosyolojisi içinde sosyolojinin yeni bir devrinden söz eden ve küresel sosyoloji tartışmaları yanında modernlik üzerine sürdürülen tartışmalarıda kapsayan bu çalışmanın temel tezi, küreselleşme üzerine geliştirilen kuramların önemli analitik sorunlar taşıdığıdır.

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, ortaya çıkan durumu tanımlayan yeni bir terimle karşılaştık; *küreselleşme*. Küreselleşme kısa süre içinde dünya ölçeğinde yaygınlık kazandı ve kelimenin dünya ölçeğinde yaygınlığı, olgunun da doğrudan göstergesi kabul edildi. Açıkça, dokunulmazlığı olan bir tanımlayıcı ile yüz yüze gelmiş olduk ve bundan dolayı olgunun kendisi kadar olguyu karşılayan fenomenin kendisi de başlıca tartışma konusu oldu.

Söz konusu tartışma başka bir açıdan, sosyolojinin küreselleşmeyi konu edinmesi ve küreselleşme üzerine geliştirdiği kuramlar eşliğinde ele alındığında ise; Batı düşüncesinde önemli bir değişimi karşılayan gösterge niteliğini kazanmaktadır. Elinizdeki çalışma sosyolojide küreselleşme üzerine sürdürülen tartışmayı, yeni bir paradigma inşa çabası olarak ele almakta ve bu çerçevede, ortaya konulan yaklaşımları analitik açıdan değerlendirmektedir.

Çalışma konumuz açısından meseleye yaklaştığımızda günümüz dünyasının açıklanması, kurulan üç bilinmeyenli bir denklem çerçevesinde ortaya çıkmakta ve konu; bir süreç olarak küreselleşme (globalization), toplumsal bir gerçeklik olarak küresellik (globality), bir ideoloji olarak küreselcilik (globalism) üzerinde yapılan tartışmalarla biçimlenmektedir. Bauman'a göre; bu gibi müphem sözcükler benzer bir kaderi paylaşır: Güya şeffaflaştırdıkları ne kadar çok deneyim varsa, sözcüklerin kendisi o kadar bulanıklaşır. Sarsıp alaşağı ettiği varsayılan ne kadar çok ortodoks hakikat varsa, bunlar o ölçüde tartışılmaz kanunlar halini alır. İnsani pratikler, kavramın başlangıçta yakalamaya çalıştığı haliyle gözden kaybolurken artık terimin 'tün çıplaklığıyla sergiler' görüldüğü ve tartışılmaz kıldığı ileri sürülen 'olguları' önümüzde duran dünyanın doğal niteliği haline gelmiştir.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT

ii

ÖNSÖZ

iii

GİRİŞ

1

I. KÜRESELLEŞME; KURAM ve KÖKENLER

8

1.1. “Batı ve Öteki”nin Yeniden Biçimlendirilmesi

11

1.1.1. Evrensel Bir Süreç;Modernleşme

13

1.1.2. Tek Dünya; Dünyanın Sistemliliği

17

1.2. Batılı Toplamların ‘Yeni Çağ’ı

28

1.2.1. Postmodern Çağ

31

1.2.2. Postfordizm

38

1.2.3. Düşünümsel Modernlik

42

II. KÜRESELLEŞME KARŞISINDA SOSYOLOJİNİN SORUNLARI

47

2.1. Aydınlanma Mirası

51

2.1.1. Evrenselcilik - İlerleme; Pozitivizm	53
2.2. Yeni Temalar	63
2.2.1. "Zaman - Mekan"	64
2.2.2. Ulus-Devlet - Kapitalizm	71
2.2.3. Kültür	77
2.3. Küresel Sosyoloji	
III KÜRESELLEŞME; İDEOLOJİ - SÜREÇ – GERÇEKLİK	80
3.1. Soğuk Savaş Sonrasının Siyaseti; Küreselcilik (Globalism)	82
3.1.1. Uluslararasılaşma	84
3.1.2. Teknolojik Gelişme	86
3.1.3. Ulus-Devlet'in Aşınması	87
3.2. Küreselleşmenin Sosyolojisi	91
3.2.1. Küreselleşmenin Çözümlemesi	92
3.2.2. Küresel Sosyoloji	102
3.3. Küreselleşme Paradigmasının Sorunları	108
3.3.1. Küresel Toplum	

3.3.2. Küresele Karşı Yerel	110
	113
SONUÇ	120
BİBLİYOGRAFYA	125
Özgeçmiş	140

Küreselleşme, dünya ölçeğinde değişimi koşullayan bir süreç olduğu kadar dünya hakkında geliştirilmiş düşünce kalıplarını da değişime zorlayan bir olgudur. Bu anlamda günümüz sosyolojisi, sosyolojinin bugünün toplumunu anlamaya uygun bir bilim olup olmadığı üzerine sürdürülen tartışmalara sahne olmakta, bu doğrultuda da bir yandan sosyolojinin sonundan söz edilirken diğer yandan yeni bir sosyolojinin gerektiği -küresel sosyoloji-ileri sürülmektedir.

Bu bağlamda olmak üzere elinizdeki çalışmanın problematiğini; küreselleşme karşısında sosyolojinin sorunları ve küreselleşme üzerine geliştirdiği yeni yaklaşımlar oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışma; biri sosyolojinin sorunlarına diğeri sosyolojinin küreselleşmeyi analizine yönelik iki ayrı açıdan temellendirilmiş bir teze dayanmaktadır.

Çalışma çerçevesinde ortaya konulan tezin temellendirilmesinde ilk önce, küreselleşmenin; tek bir mekan, bütünleşen bir dünyayı koşullayan süreç olarak tanımlanmasından yola çıkılmaktadır. Böyle bir tanımlama karşısında Batı düşüncesinin, "Batı ve Öteki" üzerine kurulu, iki dünya karakterli bir evrene sahip olmasından dolayı, bizatihi bir fenomen olarak küreselleşmenin; bu evren içinde önemli bir sorun olduğu ileri sürülmektedir. Bu anlamda da Batı düşüncesinde küreselleşme üzerine sürdürülen tartışmaların, yeni bir paradigma arayışının temel göstergesi olduğu kabul edilmektedir.

İkinci olarak, Batı düşüncesinde küreselleşme üzerine sürdürülen tartışmada sosyolojinin tartışmaya dahil edilmesi, yine yeni bir paradigma arayışı bağlamında açıklanmaktadır. Buna göre, tek bir mekana, bütünleşen bir dünyaya dönüşümü ifade eden bir süreç olarak

tanımlanan küreselleşmenin; Batı düşüncesinin sahip olduğu evreni, başka bir deyişle Batı merkezli dünya tasarımını sorunlulaştırdığı doğrultuda sosyolojinin geliştirdiği kuramsal yaklaşımları da sorunlulaştırdığı ve Batı düşüncesinin önemli bir köşe taşı olan sosyolojinin bu anlamda tartışma konusu edildiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda sosyoloji, küreselleşme karşısında kendi sorunlarını tartışmaya açmakta ve bu çerçevede geliştirdiği yeni bakış açıları ve temalar eşliğinde küreselleşmeyi konu edinmektedir.

Son olarak, sosyolojinin yeni bakış açısı geliştirme gayreti içinde; ileri sürdüğü argümanlar aracılığıyla küreselleşme üzerinde geliştirdiği yaklaşımlar yeni bir paradigma inşa girişimi olarak -küreselleşme paradigması- değerlendirilmekte ve bu yeni paradigma girişimi analitik açıdan tartışmaya açılmaktadır. Bu bağlamda da küreselleşme ve küresel sosyoloji üzerine ortaya konulan çalışmaların, sosyoloji adına tartışılan sorunları barındırdığı ileri sürülmektedir.

Bu çerçevede çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; 'Küreselleşme; Kuram ve Kökenler' başlığında, küreselleşme açısından günümüz sosyolojisinin kuramsal tartışmaları, İkinci bölümde 'Küreselleşme Karşısında Sosyolojinin Sorunları' başlığında; sosyolojinin sorunlarını konu edinmesi ve araştırma nesnesi yanında analize yönelik geliştirmeye çalıştığı yeni kavramsal araçlar çözümlenmektedir, Üçüncü bölümde ise; 'Küreselleşme; İdeoloji, Süreç, Gerçeklik', başlığında sosyolojinin küreselleşmeyi konu edinmesi ve küreselleşme üzerine geliştirdiği yaklaşımlar ve bu yaklaşımların sorunlarını değerlendirilmektedir.

Her çalışmada olması gerektiği gibi bu çalışmanın da sınırlarını belirleyen, olgunun tanımlanmasıdır. Bu bağlamda en genel anlamda küreselleşme; Batı toplumlarının da dahil olduğu dünya ölçeğinde bir değişimi, ve bu değişime bağlı olarak dünyanın bir bütün olarak yeniden

biçimlenmesini ifade etmektedir. Yaygın kullanımında daha çok Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan koşulları karşılayan kavram, kuramsal tartışmalar çerçevesinde ele alındığında II.Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan gelişmeleri kapsamaktadır ve aynı doğrultuda bir süreç olarak küreselleşmenin kaynağı ve dinamikleri de II. Dünya Savaşı sonrası koşullarında yer almaktadır.

Bu süreçte II.Dünya Savaşı'ndan Amerika'nın dünya sahnesinde önemli bir aktör olarak çıkması, Batı'nın Batı-dışı ile olan ilişkilerini yeniden biçimlendirmiş ve "Batı ve Öteki" üzerine kurulu harita yeni bir perspektifle değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda sosyal bilimlerde II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve uzun bir dönem hakim paradigma olarak işlev gören *modernleşme kuramları*, Batı düşünce evreni içinde dünyanın Batı ve öteki açısından yeniden biçimlendirilmesini temsil etmektedir. Soğuk Savaş koşullarında geliştirilen bu kuramların en önemli problematiğini *marksizm* oluşturmaktadır ve modernleşme kuramları süreç içinde Soğuk Savaş koşullarının değişmesiyle, başka deyişle komünizmin Batı üzerinde bir tehdit olmaktan çıkmasıyla yeniden sistemleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda modernleşme paradigmasının yeniden sistemleştirilme çabasını belirleyen en önemli etken ise marksist yaklaşımlar olmuştur. Özellikle "dünya sistemleri analizi" olarak tanınan kuramların hem modernleşme kuramlarına hem de sosyolojiye yönelttiği eleştiriler etkili olmuş, yine bu kuramlarda karşımıza çıkan "toplumsal dünya"nın dünya ölçeğinde genişletilmesi Batı düşüncesinde küreselleşme tartışmalarının öncülü olarak değerlendirilmiştir.

Diğer yandan günümüz sosyolojisi yine modernleşme paradigmasının yeniden sistemleştirilme çabası açısından, ortaya çıkan iki gelişme eşliğinde ortaya çıkan kuramsal tartışmalarla biçimlenmiştir; 1968 Olayları ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi. Birinci gelişmede doğrudan Batı üzerinde komünizmin bir risk olarak ortadan kalkmasıyla

Batı toplumlarının *yeni çağ* tartışmaları başlamıştır. Bu durum Batı düşüncesinde modernleşme üzerine biçimlendirilen paradigmanın işlevini kaybetmesi anlamında yeni bir paradigma arayışının başlangıcı anlamını taşımaktadır. İkinci gelişme, Sovyet İmparatorluğunun tarih sahnesinden çekilmesiyle yeni çağ tartışmaları tek ve bütünleşen bir dünya '*küreselleşme*' tartışmalarına dönüştürmüştür. İki tartışma arasında temel fark; birinci tartışmanın öncelikle Batı toplumları ile sınırlı kalmasıdır.

Yeni bir paradigma arayışının başlangıcı anlamında 'Batılı Toplumların Yeni Çağı' tartışmaları; geçmişten radikal bir kopuş, tarihsel bir kırılma nosyonunu kuramsal tartışmaların merkezine taşımıştır¹. Bu doğrultuda sosyolojide yeni çağ üzerine kuramsal tartışmaların ayırıcı karakteri yeni kavram ve temalar, başka bir deyişle yeni bir terminolojinin ortaya çıkmasıdır. Sosyolojide söz konusu tartışmalardan kısa bir süre öncesine kadar herkes 'sanayi toplumu'ndan ya da buna koşut olarak 'kapitalizm'den bahsediyor ve bu ikisi arasındaki fark büyük ölçüde ortodoks ve marksist sosyoloji arasındaki karşıtlığa tekabül ediyordu. Kapitalizmden söz etmek yalnızca belli bir sosyo-ekonomik sistem tipini saptamak değildi; kapitalizmin sosyalizm tarafından aşılabilirliği ya da aşılması gerektiği yolunda bir kabule işaret ediyordu. Sanayi toplumu kavramını savunanlar ise, daha o zamanlarda bile bir bakıma tarihin sonundan – ve açık bir biçimde ideolojilerin sonundan – bahsediyorlardı. (Giddens, 2000, 19)

¹1970'lerin başında, yeni bir çığır açıldığını, yeni bir çağın doğduğunu, kapitalist gelişme sürecindeki sabit değişimlerden farklı büyük niteliksel sıçrayış yaşandığını söyleyen sol entellektüeller, marksist iktisatçılar veya postmodernist kültür teorisyenleri olabilirler; ve yeni çağa değişik isimler takabilirler – en yaygın olarak ya "küreselleşme" çağı ya da "postmodernite" süreci, bazen de her ikisi. Ama temel olarak geniş bir entelektüel akımlar yelpazesinin ana motifini oluşturan hep "yeni bir çığır açılması"dır.(Wood,2000,73).

Bu çerçevede Batılı toplumların yeni çağı üzerine sosyoloji içinde sürdürülen tartışmada Batılı toplumların esaslı bir yeniden yapılanmadan geçtiği yaygın olarak kabul edilmiştir. Tartışma bu aşamadan sonra yeniden yapılanan bu toplumların şu ya da bu özsel boyutunun krizi bazında sürdürülmüştür. Bu anlamda teşhis konulan bu krizlere yanıt olarak, dönüşüm halindeki toplumların yeni ortaya çıkan görünümünün anlaşılmasını geliştirmeye çalışan çeşitli kavramlar dallanıp budaklanmış; *Tüketim Toplumu*, *Enformasyon Toplumu*, *Risk Toplumu*, *Post-modern Toplum* gibi kavramlar tartışmaya dahil edilmiştir. Bir dönem sonra Soğuk Savaş'ın sona ermesi ise Batı toplumlarının yeni çağı üzerine sürdürülen tartışmayı küreselleşme tartışmalarına dönüştürmüştür².

Bu doğrultuda önemli bir toplumsal dönüşümün varoluşu konusunda anonim olmasa da yaygın bir anlaşma olmasına karşın, bu toplumsal dönüşümün doğası konusundaki güçlü anlaşmazlıklar söz konusu olmuş ve sosyolojinin günümüz toplumunu anlamaya uygun olup olmadığı tartışmaya açılmıştır. Bu anlamda sosyoloji yeni bir bakış açısı geliştirme çabası içindedir ve sosyoloji öncelikle küreselleşme tartışmalarına bu çerçevede katılmaktadır.

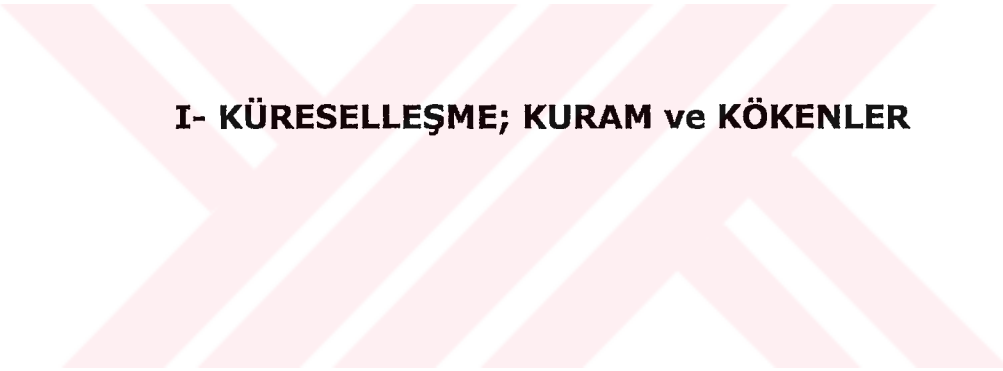
Bu anlamıyla Batı düşünce evreninde bugüne kadar Batı merkezli - Batı ve Öteki üzerinde yapılandırılmış- bir dünya haritası aracılığıyla sürdürülen tartışma, bütün dünyayı kuşatan -ötekisi olmayan- bir harita çerçevesinde yeniden biçimlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda

²"Marksist, dünya sistemi kuramcıları, işlevselciler, Weberyenler ve bir çok çağdaş kuramcı; küreselleşmenin bu günün ayırıcı eğilimi olduğunu kabul ediyor. Dahası, postmodern kuramcıları, tarihsel kırılma argümanı ile bu durumu olumlar ve postfordizm, postmodernizm ve diğer 'post' seriler, geçmişten temelde bir kopuşu tartışır. Böylece tartışmanın merkezi birleştiricisi, günümüzün ayırıcı özellikleri ve değişiminin tanımlanması üzerinedir. Küreselleşme söylemi; modern ve postmodern kuramların her ikisini de ifade edebilir. Küreselleşme, çok boyutlu ve kompleks anlamlar taşıyan bir söylemdir; sadece eleştirel olarak emperyalizm ya da olumlayıcı anlamda modernleşmenin yerini almadı, modernlik/postmodernlik tartışmasını da kuşattı." (Kellner,1997).

Batı düşüncesinde küreselleşme üzerine sürdürülen tartışmanın merkezinde öncelikle bütünleşen bir dünya imgesi, bir fenomen olarak küreselleşme yer almaktadır ve bir bilim olarak sosyolojinin uygunluğu bu açıdan tartışmaya dahil edilmektedir.

Diğer yandan sosyoloji Batı'nın serüveni ile ilgili bir bilimdir. Sosyolojinin ilgileri, konuları ve konularını ele alış biçimi bu serüven dahilinde belirlenmektedir, diğer bir deyişle sosyoloji kavramaya çalıştığı konunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu anlamıyla Batı düşüncesinin önemli köşe taşlarından biri olan sosyoloji de küreselleşme üzerine sürdürülen tartışmalara ortaya konulan sorunlar çerçevesinde katılmış, konu üzerinde varolan sorunları kendi sorunlarını tartışmaya açarak konu edinmiştir.

Bu anlamda küreselleşme, Batı düşüncesinde dünya hakkında bugüne kadar açıklayıcı olan tanımlayıcıları bağlamından kopartmış; ikili bir dünya -Batı ve Öteki- esasına dayanan ele alışları (cemaat-cemiyet, kültür-uygarlık, tarım-endüstri, geleneksel-modern) sorunlu duruma düşmüştür. Bu bağlamı içinde sosyoloji, hem toplumsal değişim hem de ikili dünyayı tanımlayan araçları açısından tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Sosyolojinin bu doğrultuda küreselleşme üzerine geliştirdiği yaklaşımlar, karşı karşıya kaldığı sorunları aşma gayreti ve küreselleşme merkezinde kendi bilgisini yeniden sistemleştirme çabasına karşılık gelmektedir.

I- KÜRESELLEŞME; KURAM ve KÖKENLER

Batı düşüncesi ve sosyoloji ikili dünya karakterli bir evrene sahiptir. Batı ve öteki üzerine kurulu olan bu evren, Batının kendini tanımladığı, Batı ideolojisini serimlediği bağlamdır. Sosyolojinin ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar geliştirdiği kuram ve tanımlar; endüstrileşme, rasyonalizm veya modernlik 'öteki'ne göre Batıyı tanımlamıştır. Bu tanımlamalarda Doğu olmadan Batı, Tarım toplumu olmadan Endüstri toplumu, Geleneksel toplum olmadan Modern toplum açıklanamamakta, kendilerine yüklenen anlamı koruyamamaktadır. Bu bağlamda Weber'in çalışmalarında belirgin şekilde savunulduğu gibi Batıya özgü olan öteki'nde olmayandır.

Küreselleşme ise, tek ve bütünleşen bir dünya, tek bir mekan ve "ötekisiz" tek bir toplum imgesi aracılığıyla geliştirilmiş argümanlara sahiptir. Küreselleşme açısından dünyanın bugününü Batı adına geleneksel tarzda tanımlamayı zorlaştıran, yeni bir tarih ve toplum tasarımına zorlayan dinamikler açıklamasını II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan koşullarda bulmaktadır.

Bu açıdan II. Dünya Savaşı sonrasında Batı düşüncesini biçimlendiren en belirleyici etmen *marksizm* dir. Komünizmin Batı düzenini tehdit eden bir olgu olarak belirmesiyle dünya ve geleceği üzerine o güne kadar kullanılan argümanlar, yeni fenomenler aracılığıyla yeniden sistemleştirilmiştir. Sosyoloji bu dönemden itibaren modern ve klasik sosyoloji olarak iki dönemi olan bir bilimdir. Klasik sosyoloji, XIX. yüzyıl ürünlerini, modern sosyoloji ise II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan çoğu Amerikan sosyolojisinin etkisi altında kalan kuramları kapsamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Amerikan sosyolojisinin gelişmesi Amerikan toplumunun kendi koşullarına özgü bir yapıda gerçekleşmiştir. Başlangıcından itibaren Amerikan sosyolojisi, Avrupa sosyoloji kuramlarını hiç bir zaman bir bütün olarak alıp çalışmamış, bu sosyolojik yaklaşımları 'Amerikan terimleri' ile yeniden biçimlendirilmiştir³ ve bu anlamda da genel karakteristik olarak eklektik ve sentezci bir yaklaşıma sahiptir. Sosyoloji ile psikoloji ve antropolojiyi, evrimci kuram çerçevesinde pozitivizmi, işlevselci kuram içinde Marksist kuramın izlerini - Amerikan terimleri ile çatışmacı yaklaşımı - bir araya getirerek sentez çalışmalar ortaya koymuştur.

Kıta Avrupa sosyoloji geleneğinden farklı olarak, 1920'lerin başlarında gelişmekte olan Amerikan sosyolojisi neredeyse yalnızca Birleşik Devletlerle ilgilenmekteydi.(Moore,1990,350) Amerikan sosyolojisinin ilk dönemlerinde sadece ülke içi bir ilgi ile sınırlanması, ABD'nin uluslararası siyasi dengede sahip olduğu rolle doğrudan bağlantılıdır. 1930'lardan 1960'lara kadar Amerikan sosyal bilimi büyük ölçüde pozitivisttir. Bu dönemdeki temel ilgi, ampirik olarak sınanabilir sonuçların çıkarılabileceği sosyal yaşama ilişkin genel yasaların tesis edilmesidir.(Urry,1994,110) Amerikan sosyolojisinde 1930'lardan itibaren Durkheim'in etkisiyle başlayıp neredeyse amerikan sosyolojisini tanımlayan bir yaklaşım olarak 'işlevselcilik' gündeme gelmiştir. İşlevselci kuram, Amerikan sosyolojisinin ilk dönem çalışmalarının üzerine kurulmuş ve amerikan sosyolojisinin genel karakteristik özelliklerini barındıran bir yaklaşımdır.

Süreç içinde; 1940 ve 1950'ler boyunca işlevselciliğin, bir değişme değil fakat bir toplumsal denge olduğu düşüncesi çoğu sosyologlar

³ Amerikan sosyolojisi içinde bu tarz kavramlaştırmalara örnek olarak hemen şunlar belirtilebilir; Comte'un sosyal statik ve dinamik ayrımı ; 'yapı' ve 'değişme' kavramına, sınıf olgusu statü rol ve tabakalaşma terimlerine, Marksist yaklaşım da 'çatışma' kuramına dönmüştür.

tarafından kabul edilmiştir.(Smith,1996,14) Bu yaklaşımlarda açıkça belirtilen, işlevselciliğin toplumsal değişmeyi açıklama yeteneğine sahip olmayan bir toplum görüşü olduğu yönündedir. Bu dönemden itibaren işlevselciliğin çatışmayı gözardı ettiği yönünde eleştiriler yöneltilmiştir. 1950’lerden sonra ise, salt Amerikan toplumuna ilişkin değil, aynı zamanda global durumu içeren yeni bir modelin oluşturulması zorunlu olmuştur. Bu çerçevede oluşturulan yeni modelin özellikle yeni Amerika’nın politik geleceğinin riskini taşıyan devletlerin sorunlarını çözümlayebilecek nitelikte olması gerekmektedir.(Smith,1996,27)

1.1. “Batı ve Öteki”nin Yeniden Biçimlendirilmesi

Bu çerçevede II.Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sosyoloji çevresinde “modernlik” üzerine yeni yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu ele alışlarda modernlik; Batı ve Öteki üzerine XIX. yüzyıl Aydınlanma düşüncesi içinde inşa edilmiş bir fenomendir. Bu yaklaşımda tarihin modernleşme süreci olarak okunmasıyla, Batılılaşma, Avrupalılaşma gibi kavramlar gündem dışında kalmış, tarih tüm insanlığı kuşatan evrensel bir süreç olarak tasarımılandırılmıştır⁴.

1960’larda egemen bir anlayış haline gelen modernleşme kuramının geliştirilmesine katkıda bulunanların başında Daniel Lerner ve ünlü çalışması “The Passing of Traditional Society” gelir. Lerner bu çalışmasında, modernleşme sürecinin dünya yüzeyine taşınması

⁴“Modernleşme gibi bir deyimın yararı, bunun sadece ‘Batılılaşma’, ‘Avrupalılaşma’, ‘Sanayileşme’ ya da hatta ‘ilerleme’ deyimlerinden daha geniş kapsamlı olmasından ötürü değil, ama kendisine yapılan anlam yüklemelerinden de daha az yıpranmış olmasından dolayıdır .” (Black,1970,6).

noktasında "akılcı ve pozitivist anlayış"ın önemine dikkat çekmekte ve modernleşmenin Avrupalılaşma sürecinden farklı bir süreç olduğunu, bu gerçevede önceleri Avrupalılaşma sürecine yalnızca Orta Doğu toplumlarının üst-sınıfları tanıklık ederlerken artık modernleşmenin geniş toplum kesimlerine de ulaştığını ifade etmektedir⁵.

Bu anlamda 'Modern' ve 'Modernliğin' bire-bir kavramsal gönderisi şimdiiyedir. Fakat modernlik olarak isimlendirilen yeni dönem, 'şimdi'nin sınırlandırılmasından çok geleceğin keşfedilmesi anlamına gelir: yani daha önce hiç ziyaret edilmemiş, kurulmamış fakat ulaşılabilir ve tasarlanabilir bir zemin olarak ve en önemlisi de açık bir zemin olarak geleceğin keşfi. Bu durumda, şimdi, geçmişin bir uzantısı, bir tekrarı veya bir derece çöküşü olmaktan öte, geleceğin bir mukaddimesidir. (Therborn,1999) Kısaca bu anlamıyla modernlik *tarihsiz* (ahistoric) bir fenomendir.

Bu bağlamda modernlikle ilgili sosyolojinin standart prosedürleri, ya değişik yollarla ifade edilebilecek ana değişkenlere belli değerler atfederek modernliği tanımlamaya, ya da modernliğin sistem özelliklerini açıklamaya çalışmıştır. Bu tutum, S.Simon'dan Weber'e kadar uzanan XIX. yüzyıl geleneği ile örtüşmektedir. En önemli farklılık sosyal

⁵Lerner bu durumun ortaya çıkmasının en önemli gerekçelerinden birisinin kitle iletişim araçlarının artan kullanımı olduğu düşüncesindedir. Artık modernleştirici aktörlerin taşınmasına gerek kalmadan kitle iletişim araçlarının sunduğu iletişim imkanlarıyla dönüşüm sağlanabilmektedir. Lerner, Avrupalı güçlerin sömürge devletleri oluşturmaları ile birlikte örneğin Hindistan'ın İngilizleşmesinden bahsedildiğini, ancak zamanla daha genel bir kavram olan Avrupalılaşma kavramının kullanılmaya başladığını söylemektedir. Ancak süreç içerisinde Avrupalı sömürgeci güçlerin egemenlik alanlarını terketmek durumunda kalmaları ile Amerika güçlü bir dünya devleti olarak belirmiş ve bu sefer de Avrupa'nın Amerikalılaşmasından, dünyanın Batılılaşmasından söz edilir olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise artık dünyanın Batılılaşması süreci "modernleşme" kavramı ile ifade edilmeye başlanmıştır. Lerner'a göre söz konusu kavram, bütün modernleşen toplumlarda gözlenen hedeflerin benzerliğinden bahsetme imkanı vermektedir.(Lerner,1958)

bilimlerin en çağdaş anlatılarından biri olan, *Büyük birleştirici* motifini kuşkulu kılmıştır.⁶

1.1.1. Evrensel Bir Süreç; Modernleşme

Soğuk Savaş koşulları içinde Marksizmin yükselişine paralel olarak 1960'larda ortaya çıkan ve bir toplumsal değişme kuramı olarak beliren modernleşme kuramı, modernleşme sürecinin evrenselliği vurgusundan hareketle Batı dışında kalan toplumların da bu sürece katılmasının şu ya da bu biçimde, mümkün olduğunu varsayarak, Batı'nın izlediği tarihsel seyri, inceleme nesnesi olarak aldığı toplumlara izlenmesi gereken bir model olarak sunmuştur. Batı dışı toplumların gelişmesi süreci ile ilgilenen modernleşme kuramı, savaş sonrasında Batı dışı dünyanın değişim süreçlerinin incelenmesinde ve belli önerilerin ortaya konmasında etkin bir konum elde etmiştir⁷.

"Bu kuramsal çaba, aynı zamanda bu günün değişimini de yeniden değerlendirir. Çağdaş değişimler etkilidir, yoğundur, hızlıdır, sürekli.

⁶ Bu büyük birleştirici, Condorcet ve Comte geleneğinde Akıl ve Bilim, S.Simon ve Spencer'de Endüstri, İskoç Aydınlanmacılığında ise Ticaret idi. Marx'da bu Kapitalizm; Weber'de ve Habermas'ında gösterdiği üzere; Lukacs'dan Adorno'ya kadar uzanan çizgide savunulan Batı Marksizminin Alman-yönelimi dalında Rasyonelleşme ve Büyü bozumu, son olarak da Giddens'cı bir formülasyon içinde modernliğin 'juggernaut'u (insanın kendisini körü körüne feda etmesini gerektiren inanç) olarak ortaya çıkmıştır.

⁷ Bu konuda yapılan erken dönem çalışmalara örnek olarak aşağıdaki çalışmalar verilebilir ;S.N. Eisenstadt, 'Modernization : Growth and Diversty', 1963. Myron Weiner, 'Modernization : The Dynamics of Growth', 1966. Marion J.Levy, 'Modernization and The Structure of Society : A Setting for International Affairs' 1966. David E.Apter, 'Politics of Modernization',1965. I.Robert Sinai,'The Change of Modernization : The West's Impact on The Non-Western World',1964. Henri Lefebvre, 'İntroduction a la Modernite', 1962.

Bunun da ötesinde değişmeler 'global'dir, çağdaş değişmeyi önceki örneklerinden farklı kılan işte budur" (Smith,1996,87).

Modernleşme böylece, etkisi bakımından evrensel ve sonucu bakımından da geniş ölçüde öngörülebilir bir süreç olarak anlaşılmıştır. Genel olarak belirtilirse modernleşme kuramlarında, modernleşmeye yönelik üç temel yaklaşımı ve üç tür tanımı ayırt edebiliriz;

Birincisi analitiktir. Modernleşme ve modernleşen toplumsal yapının ve toplumsal sürecin oldukça soyut niteliklerini ifade ederler. Bu nitelikleri taşıdıkları ölçüde toplumlar 'modern' olarak, elitleri bu nitelikleri elde etmede başarılı oldukları ölçüde de bu toplumlar 'modernleşen' olarak nitelenir. Diğer bir deyişle 'modernleşme' bir toplumsal değişme süreci veya kuramsal olarak yer ve zaman boyutunda evrensel olan süreçler grubudur.

"İster iyi olsun, ister kötü, evrensel bir toplumsal çözücü ile karşı karşıyayız. Bir kez geliştikten sonra, göreceli olarak modernleşmiş bulunan bir toplumun örnekleri, üyelerinin kendileri ile ilişkide bulunduğu her toplumsal bağlama sızma gibi evrensel bir eğilim gösterirler. Örnekler daima sızar ; bu sızma bir kez başladıktan sonra, daha önceki özgün örnekler daima değişirler ve bu değişim daima göreceli olarak çağdaşlaşmış toplumların bazı örneklerine doğru olur (Levy,1967,190).

Bu bağlamda 'modernleşme' tarihin bir niteliğidir. Bazıları modernleşmeyi, toplumsal karmaşıklıkta (complexity) artış olarak görür, diğerleri ise daha özelleşmiş uyum olarak görür. Açıkça modernleşme ilerlemeyi ifade eder; toplumsal örüntüyü zenginleştiren ve güçlendiren güçlerin ortaya çıkması ve büyümesidir. Ve bu güçler, etkileri ilk olarak salt bu çağda bütüncül ve yaygın olsa bile, tarih boyunca etkin olmuştur. Dikkat edilen dinamik modernleşmenin kendisinden ziyade 'modernlik', modernleşme ruhudur.

Modernleşme çabasında başarı ve başarısızlık arasındaki fark ise, 'eksik, kayıp' bir ögenin yol açabileceği oldukça nazik bir farklılığı yansıtır. Hareketlilik, okur-yazarlık, kentleşme, katılım, ticaret ve pazar ekonomisi, bürokrasi bütün bunların hepsi modernleşmenin zorunlu koşullarıdır. Bu bağlamı içinde 'modernleşme' direkt olarak 'kültür' kavramı merkezinde anlamlandırılan bir olgu olmaktadır ki, bu yaklaşım, işlevselci bakış açısında önemli bir yeri olan 'kültür' kavramının, bu kuramlar içinde yerini alması anlamını taşır. Özellikle Eisenstadt'ın (1963) çalışmaları bu duruma iyi bir örnektir. Ona göre 'modern'i 'geleneksel'den ayıran büyük uçurum, ne endüstriyel emek gücünün, ne serbest pazarın, hatta ne de merkezileşmiş yönetimin veya bütünleşmiş hukuki sistemin ortaya konulmasında temellenir; bu uçurum, yapısal ve kültürel sınırlılıklarıyla birlikte gelenekçiliğe özgü temel sembolik ve kültürel öğelerin ve koşulların toplumsal ve kültürel sistemlerde merkezi düzeyde devam ettirilme veya ettirilmeme derecesi gözönünde tutularak tanımlanır. (Smith, 1996, 122)

Modern ve modernleşme sözcüklerinin ikinci anlamı tarihseldir. Bu sözcükler, yeni karakterleriyle öncüllerinden ayrılmış belirli zaman dönemlerini ifade ederler. Avrupa'da Rönesans ve reformasyona kadar gerilere giden söz konusu dönem sekülerleşme ve kapitalizmin doğuşu ile ayırt edilir. Başka bir alternatif olarak da Fransız ve Endüstri devrimlerini önceki ve sonraki dönem arasında önemli bir ayırım noktası niteliğinde düşünebiliriz.

İkinci yaklaşımda, modernleşmenin nitelikleri diğer iki dönem arasında belirli bir dönemin sınırlarını çizer. Bu anlamda modernleşme, geleneksellik ile çağ arasında bir geçişi gösterir. Bu yaklaşımdaki içerik daha devrimcidir. Modernleşmenin yarattığı dengesizlikler, kesinlikler ve şiddet öncelikle vurgulanan hususlardır. Modernliğe yönelişte farklılıklar,

modernleşme türleri üzerinde öncelikle durulur. Bütün bu nedenlerden ötürü tarihsel yaklaşım evrenselliğini ve belirleyiciliğini sürdürür.

Üçüncü tür yaklaşımda, Batı-dışı devlet ve toplum incelemelerinde modernleşme sözcüğü, toplumsal sorunların çözümlenmesi anlamında 'gelişme' (development) ile hemen hemen eş anlamlı kullanılır. Bu kullanım "kalkınma sorunu" tartışmalarında önemli bir literatürün gelişmesini belirlemiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde modernleşme; toplumsal sürecin niteliği, tarihsel bir geçiş dönemi ve eylem programlarıyla ulaşılması gereken bir ideal olarak üç ayrı analizi ifade etmesine rağmen hepsi bir arada kullanım bulmuştur.

Batı düşüncesinde hakim bir paradigma olarak gelişen modernleşme yaklaşımının süreç içinde marksist versiyonları ortaya çıkmış ve modernleşme kavramıyla anlatılan başat model Marksist eleştiriler sonucu ve yeni Marksist kavramların işlenmesiyle kökten dönüştürülmüştür⁸.

⁸Bu yaklaşımlarda farklı formüllerden söz edilebilir. Birincisi, endüstrileşmiş ülkelerin ekonomik ve toplumsal gelişmelerinin sadece o ülkelerin iç etkenleriyle yeterli bir biçimde kavranamayacağı, başatlıkla kapitalist olan bir dünya ekonomisi bağlamında çözümlenmesi gerektiği üzerinde ısrar edilir. Bu yaklaşım -özellikle Wallerstein'in katkısıyla- son dönemde yaygınlaşan 'dünya sistemi' kuramlarında anlamlı bir açılım bulmuştur. İkinci yaklaşımda, merkez ve çevre arasında bir ayrım yapılarak çevredeki ülkelerin kapitalist ülkeler tarafından geri bırakıldığı ileri sürülür (Bağımlılık Kuramları). Üçüncü bir yaklaşımda 'geç kapitalizm' kavramı çerçevesinde yapılan ve daha çok 'postmodern' çabalar içinde kalan çalışmalar söz konusudur (Jameson).

1.1.2. "Tek Dünya"; Dünyanın Sistemliliği

Tarihsel olarak sosyoloji ve Marxizm arasında süren tartışmanın genel çerçevesi 1920'li yıllarda belirginleşmeye başlamıştır. Marksizm içinde, Avusturyalı Marksistler Okulu (Max Adler, Otto Bauer, Rudolf Hilferding, Karl Renner) ile önde gelen Bolşevik kuramcı Nikolay Buharin tarafından yapılan marksizmi bir sosyolojik sisteme veya kurama dönüştürmeye yönelik girişimler olmuştur. Buna karşılık 1923'te yayınlanan iki kitapta; Korsch'un 'Marxism ve Felsefe', Lukacs'ın 'Tarih ve Sınıf Bilinci', Marxizmin toplumun pozitif bir bilimi - bir sosyoloji - olduğu fikri yadsınmaktadır⁹.

Lukacs'ın ele alışında Marksizm; tarihsel açıdan nesnel yasalara ve doğa biliminin metodolojisinin uygulanmasına dayalı, sistematik bir bilgi kaynağı değil, bireyin tarihsel sürecin bir nesnesi olmaktan ziyade öznesi haline geldiği devrimci bir 'praksis'tir. Aynı biçimde Gramsci de Marxizmin toplumun bir bilimi ya da sosyoloji kuramı olduğu yolundaki her türlü anlayışa karşı çıkmaktaydı. Marksizm, Gramsci'nin gözünde bir 'mutlak tarihsicilik' biçimiydi. Tüm düşünce ve eylem biçimleri bütünsel bir tarihsel süreci ifade etmektedir. Bunun için felsefe ile bilim, tarihin gerçek gelişmesini ifade etmeleri anlamında doğrudur. Marksizm, kendi başına, total ve bütünsel bir dünya anlayışı, total bir doğa bilimi felsefesi ve kuramı kurmak açısından gerekli tüm öğeleri kapsayan bir dünya görüşüdür (Swingewood,1998,245).

⁹Tarih ve Sınıf Bilinci, Martin Heidegger, J.P.Sartre, Herbert Marcuse ve Lucien Goldmann gibi çok çeşitli düşünürleri etkilemiştir.

Bu bağlamda hem Gramsci hem de Lukacs, sosyolojiyi pozitivismle özdeşleştirmeye eğilimliydiler. Bu yaklaşım yanında Marxist yaklaşımın modern sosyoloji dönemi gelişiminde iki ana yöneliş etkili olmuştur; 'Yapısalcı Marxizm' ve 'Eleştirel Kuram'.

Bunlardan birincisi ayırıcı niteliğini, bir yandan Louis Althusser'in yapıtına (Reading Capital), bir yandan da kendisi yapısalcı dil biliminin güçlü etkisi altında olan 'yapısalcı antropoloji'ye borçludur. Althusser'in ilgisi, başlıca epistemolojiye ilişkindir; Marx'ın gerçekleştirdiği kuramsal devrimi ortaya koymak ve ideolojik düşünüşe karşılık, Marx'ın olgun kuramının 'bilimselliği'ni göstermek için, deneyciliğe karşıt olarak bir bilgi kuramı oluşturmak niyetiyle çalışmaya koyulmuştur. Marxist kuramın yapısalcı çeşitlemesi, Maurice Godelier tarafından büyük bir açık-seçiklikte antropoloji araştırmalarındaki kullanımı örneklendirilerek ortaya konulmuştur¹⁰.

Korsch ile Lukacs'ın Marxist kuramı yeniden yorumlama çabalarından hemen sonra "Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü" çevresinde, sosyolojik pozitivismle karşı, Marxizmin 'eleştirel bir felsefe' olduğu anlayışını zamanla daha incelikli bir biçimde işleyen bir grup düşünür ortaya çıkmıştır. Önde gelen düşünürleri Adorno ve Horkheimer, en çok yöntembilim sorunlarıyla, özellikle de Hegel'den kaynaklanan eleştirel bir felsefe olarak Marxizm ile sosyal bilimlerin pozitivismi arasındaki karşıtlıkla uğraşmışlardır. Kuramsal ilginin merkezi bir amacı olarak bu karşıtlık, bir çok bakımlardan Frankfurt Okulu'nun 1930'larda gelişen fikirlerinin en iyi anlatımını sağlayan Marcuse'nin 'Akıl ve Devrim'inde (1941) serimlenmiştir. Marcuse burada, 'özgürlük fikriyle içten içe ilişkili olan' eleştirel akılla, 'toplumsal yasaları arayan',

¹⁰Son dönemlerde postyapısalcı kuram çalışmaları ve postmodern çabalara öncelik etmesi açısından, yapısalcı yaklaşım önemli hale gelmiştir.

dolayısıyla da toplumsal sistemi değiştirme olanağını ortadan kaldıran bir 'bilim' olmak iddiasındaki pozitivist sosyoloji arasındaki çatışmayı gayet keskin bir biçimde ortaya koymaktadır.

Frankfurt Enstitüsü'ne bağlı kalan düşünürler, fikirlerini Korsch ile Lukacs, geniş bir ölçüde de Gramsci'yle aynı düşünsel bağlamda -yani, bir pozitivism eleştirisi ve Marxizmi klasik Alman felsefesinin kalıtcısı olarak yeniden yorumlama çabası içinde- geliştirmiş olmakla birlikte, bu fikirler hemen savaş-sonrası yıllarından çok farklı koşullarda olgunluğa erişmişlerdir.

Bundan başka, marxist yaklaşımın 1950 sonrası Amerikan sosyolojisinin temel yaklaşımı olan 'Modernleşme kuramları'na katkıları ise giderek marksizm ve sosyoloji ilişkisinin her açıdan bir bütünleşmeye yöneldiğini gösterir. Bu çerçevede modernleşme kavramıyla anlatılan başat modelin Marxist eleştiriler sonucu ve yeni Marxist kavramların işlenmesiyle kökten dönüştürüldüğünü söylemek fazla olmaz. Bu bağlamda, endüstrileşmiş ülkelerin ekonomik ve toplumsal gelişmelerinin sadece o ülkelerin iç etkenleri terimleriyle yeterli bir biçimde kavranamayacağı, başatlıkla kapitalist olan bir dünya ekonomisi bağlamında çözümlenmesi gerektiği üzerinde ısrar edilmektedir. Dünya Sistemleri kuramı olarak tanınan bu yaklaşımları temsil eden isim İmmanuel Wallerstein'dir.

İmmanuel Wallerstein'ın tarihsel ayrıntılarla dolu dünya-sistemleri kuramı, onun toplumları yalnızca karşılaştırmalı olarak ele alan ve Batı toplumlarını toplumlar arasındaki sistemli ilişkiler örüntüsünün parçaları olarak değil de başlıca gönderme noktaları olarak gören dar anlamda

düşünölmüş modernleşme kuramından duyduğu hoşnutsuzluğu bir ürünüdü¹¹.

Wallerstein, "dünya sistemleri kuramı"nı modernleşme kuramları karşısında Latin Amerikalı sosyologlar tarafından geliştirilen "bağımlılık kuramları" ile ilişkilendirir. Ona göre; Modernleşmeciler (Amerikan Sosyal Bilimi) dünya ekonominin çevresel alanlarındaki toplumsal dönüşüm süreçlerini kurumsallaştırmanın aracı olarak modernleşme kavramını sundular. Bu kuramın savunucuları, bütün ülkelerin geleneksellikten modernliğe giden yolda esas olarak benzer bir patikadan geçtikleri tarzındaki iddialarının evrenselliğini kanıtlamaya çabaladılar. Biraz paradoksal olarak, toplumsal değişme süreçlerinin en iyi ulus-devlet kademesinde tahlil edildiklerine dair modernleşme teorisinde yer alan açık varsayım karşısında, bu yaklaşım gene de evrensel tarzda uygulanabilir önermeler peşindeki şiddetli çabasını sürdürdü. Eleştirmenler böyle bir yaklaşımda içkin olan tarih-dışılığın (ahistoricism) tehlike ve tuzaklarına dikkat çektiler; 'gelenek' ile 'modernlik' arasındaki ideal-tipik ikiliğin, değişim için önerdiği tarihsel imkanlar alanı bakımından çok dar ve keyfi olduğunu söylediler. Bu farkedilmiş zaafılara cevap olarak, önce Latin Amerika'dan başlayarak, alternatif kuramsal formülasyonlar geliştirildi. Bu formülasyonlar dünya-ekonominin çevre alanlarının kendine özgölüklerinin öne çıkarırken, aynı zamanda ilgili ulusal birimler dahilinde (ulusal) gelişme veya azgelişme olarak kaydedilen toplumsal değişme süreçlerinin birliğini vurguluyorlardı. Modernleşme kavramına karşı ana saldırıya öncölük eden kuramcılar böylece 'Üçüncü Dünya' bölgelerinin, dünya ekonomisi içindeki bağımlı ve tâbi konumlarında ifadesini bulan, özel durumunu vurgulamaya çalıştılar. (Wallerstein, 1993,203)

¹¹Wallerstein'in başlangıçta çok daha alışılmış anlamdaki modernleşme üzerine odaklanan çalışmalarının gelişimi, toplumsal modernleşme söyleminde ortaya çıkıp giderek küreselleşen bir yönelimin ilk aşaması olarak değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda Wallerstein ve sayısız takipçisi 1970'lerin başlarından itibaren dikkatlerini bu sistemin billurlaşması ve genişlemesi sorunu üzerinde toplamalarından ötürü, birincil vurguları kapitalist bir mübadele sistemi olarak kavradıkları alabildiğine genişleyen "dünya" üzerineydi. Bu anlamda Wallerstein'in dünya sistemine ilişkin kuramı, modern küresel durumun oluşumundaki ekonomik etkenleri ve süreçleri vurgulayan diğer "dünya sistemi" kuramı ve "dünya tarihi" biçimleriyle kimileyin tartışmaya açık biçimlerde olsa da örtüşmüş ve küreselleşme kuramlarının öncülü kabul edilmiştir. Ancak küreselleşme çözümlemesi ve dünya sistemleri çözümlemesi birkaç önemli noktayı paylaşırsalar da, bunlar birbirine rakip bakış açılarıdır. (Robertson,1999,32)

"Dünya sistemleri analizi" toplumsal dünya hakkında, ya da bu dünyanın bir bölümü hakkında bir teori değildir."Dünya-sistemleri analizi", biz hepimiz için, 19. yüzyılın ortasındaki başlangıcında sosyal bilimsel araştırmanın içinde yapılandığı biçimlere karşı bir protestodur. Bu araştırma biçimi genellikle sorgulanmayan a priori bir varsayımlar kümesine dönüştü. Dünya-sistemleri analizi, dünya çapında icra edilen bu sosyal bilimsel araştırmanın, en önemli ya da en ilgi çekici sorulardan birçoğunu açmak yerine kapatmak yönünde bir etki gösterdiğini iddia etmektedir. Dünya-sistemleri analizinin argümanı açık ve dolaysızdır. Kollektif insan eyleminin üç varsayılan alanı -ekonomik, politik ve toplumsal- kültürel - toplumsal eylemin özerk alanları değildir. Bunların ayrı "mantıkları" yoktur. Daha önemlisi, sınırlamaların, tercihlerin, kararların, normların, ve "rasyonalitelerin" iç içe geçmeleri öyledir ki, hiçbir yararlı araştırma modeli, ekonomik, politik ve toplumsal kategorilere bakarak "faktörleri" yalıtamaz ve örtük olarak diğerlerini değişmez kabul ederek, yalnızca bir tür değişkeni ele alamaz." (Wallerstein,1999,110)

Wallerstein kapitalizmi insanlığın tarihinde ilk defa olarak yeryüzünde sadece bir tek tarihsel sistem olarak değerlendirmektedir.

Bu bakış açısı, bir bakıma, sınıfların ulus-ötesi aktörler olarak görüldüğü Marksizmin değişik bir versiyonudur. Bu görüşe göre, toplumsal değişimi şu ya da bu ülkelerdeki olaylar değil, bir bütün olarak dünya sistemindeki değişimler koşullar.

"Modern dünya-sistem bir kapitalist dünya -ekonomidir. Bu onun biçimsel yapısının ve üretim tarzının tarifidir ve bu ikisi ayrılabilir değildir. Şu sebeple bir dünya ekonomidir o; toplumsal işbölümünün sınırları geniştir ve çok sayıda kültürel alanı kapsamaktadır (bundan ötürü, bir "dünya"dır) ve bir tek birleştirici siyasal yapıya sahip değildir (bundan ötürü bir "dünya imparatorluk" değildir.). Ancak siyasal bir üst yapısı vardır. Bu üst yapı "hükümler devletler" ağıdır; çok büyük olan bir "devletlerarası sistem" in üyeleri olan ve onun tarafından tanımlanan devletler." (Wallerstein,1993,150)

Kapitalist dünya-ekonomisi ilk Avrupalı üssünden bütün yerküreyi kapsamak üzere yayıldıkça, devletlerarası sistemin sınırları da aynı şekilde genişledi. O halde "gelişmekte" olan ayrı ayrı "toplumlar" değil, dünya-sistemi olmuştur. Tarihsel sistem , tanımının bir parçası olan ve kesin biçimde belirtilmeleri gereken gerçek mekan ve zaman içerisinde mevcuttur. Ancak mekan, zaman içindeki bütün noktalarda muhakkak aynı değildir. Yani, bir sistem 'genişleyebilir' (veya daralabilir). Bir işbölümünden söz etmek siyasi bir çerçeveye yerleştirilmiş ve bir takım kültürel ifadeleri bulunan planlanmış bir üretim süreçleri kümesinin varlığını tazammun eder.

Dünya sistemi kuramının Batı düşüncesinde küreselleşme yaklaşımlarına olduğu kadar sosyoloji üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Wallerstein'e göre; dünyanın fikir üretici kurumlarının, yani 'bilimlerin' işleyiş tarzında mevcut bir gelişki vardır.(Wallerstein,1993,150)

"Modern bilimin yükselişi ile modern dünya-sistemin yükselişinin eşgüdümlü ve yakından bağlantılı olgular olduğu uzun zamandan beri kabul edilmektedir. Bildiğimiz şekliyle bilim, "modernliğin" birinci derecedeki entellektüel ifadesidir. Üç temel öncüle sahipmiş gibi gözükmemektedir. Birincisi gerçek dünyadaki herşeyin bilinebilir olduğudur. Yani her ampirik olgunun bir açıklamaya boyun eğdiği, bu açıklamanında genelleştirilmiş süreç ifadeleri gerektirdiği düşünülmektedir. İkinci öncül genellemenin ne kadar genişse o kadar iyi olduğudur; nihayetinde bütün uygun genellemeler mekan ve zamana bağlı olmadan uygulanabilen evrensel yasalar biçiminde ifade edilebilir; mekan-zaman kendine özgü bir biçimde bu ampirik gerçekliğin bir parçası olarak değil de, onun 'nötr' bir kabı gibi görülmektedir.Üçüncü öncülde şudur::gerçek dünyayı gerçekten'bilebilmenin' tek yolu bilim vasıtasıyladır ve bütün diğer bilgi biçimleri öznel, doğrulanamaz ve konu dışıdır." (Wallerstein,1993,155)

Wallerstein'ın tarihsel sosyal bilimler diye adlandırdığı bilimlerin ortaya çıkması hakkında dikkat çektiği iki husus vardır. Bunlar büyük ölçüde, dünya-tarihsel bir olgu olarak Fransız Devrimi'nin miras bıraktığı ideolojik devrimin sürüp gitmekte olan ifadesiydiler. Ayrıca kapitalist dünya-ekonominin çerçevesi içinde doğal bir gelişme olan, fakat aynı zamanda modern kapitalizmin tarihinde ilk ciddi sistem karşıtı hareketin odağı olan bir olgu olarak Fransız Devrimi'nin temel müphemliğini de paylaşıyorlardı. (Wallerstein,1993,156)

Fransız Devrimi, kapitalist dünya-ekonominin tarihsel gelişiminde ideolojik alandaki formülasyonların, o güne kadar çoktan varolan bir üretim tarzı olarak kapitalizm gerçekliğini ifade etmek üzere nihayet değiştirildiği uğraktı. Yeni ideoloji şu gerçeği hesaba katıyordu :kapitalist dünya-ekonomide siyasal üst yapı sadece toplumsal bir inşa olmakla kalmıyordu (hem hükümler devletler ,hem de devletler arası sistem):sürekli biçimde değiştirilen ve yeniden inşa edilen bir toplumsal inşa idi. Bu gerçekliği örten terminoloji "halk egemenliği" terminolojisiydi. Bu ise siyasal yapıların katılığına karşıt olarak onların akılcılığını

meşrulaştırmanın bir yoluydu. Bu akılcılıkla uğraşmamız için bize toplum/devlet karşıtlığı miras bırakıldı; onunla beraber tarihsel sosyal bilimlerin bilimsel faaliyetinin en geniş odağını oluşturacak olan toplumla devlet arasındaki varsayımsal etkileşim ve/veya çatışma. (Wallerstein, 1993,157)

Bu bağlamda sosyolojinin toplum nosyonu sosyolojinin sorunlarının da kaynağıdır ve terk edilmelidir¹². Buna göre bütün dünya sosyolojisinin genellikle kabul gören bir biçimde yaptığı gibi, toplulukla (Gemeinschaft) toplumu (Gesellschaft) karşı karşıya getirmek sorunun en önemli noktasını kaçırmak olur. İçinde sözleşmeye dayalı yükümlülüklerimizin yer aldığı toplum (Gesellschaft), modern dünya-sistemdir (yani politik çerçevesi, egemen devletlerden oluşan devletlerarası sistem olan kapitalist dünya-ekonomisi). Bu toplum (Gesellschaft), kendi yapılarını meşrulaştırmak için, yalnızca tarihsel olarak varolmuş çeşitli toplulukları (Gemeinschaften) ortadan kaldırmakla kalmadı (ki bu genellikle belirtilen bir noktadır) aynı zamanda yeni bir topluluklar (Gemeinschaften) ağı oluşturdu (ve en önemlisi ulusları, yani toplumlar olarak tanımlanan birimleri oluşturdu). Dolayısıyla dilimiz başaşağı durmaktadır.

¹²Modern sosyal bilimlerde, toplum kavramından daha yaygın olarak kullanılan başka bir kavram yoktur ve hiçbir kavram, tanımlanmasına ayrılmış sayısız sayfalara karşın ,toplum kavramından daha otomatik olarak ve üzerinde düşünülmeden kullanılmamıştır.Ders kitabı tanımlamaları "bir toplum nedir?" sorusu etrafında dönmektedirler;oysa biraz önce tarihsel sosyal bilimin birliği hakkında ortaya koyduğumuz argümanlar bizi farklı bir soru sormaya yöneltiyorlar: "Bir toplum ne zaman ve nerededir?" "Toplumlar" somutturlar.Ayrıca toplum,kavramsal tarihinden ötürü ve bu nedenle, neredeyse sökülüp atılamaz ve derin biçimde yanıltıcı olan çağrışımları dolayısıyla,kullanmayı terketmekle iyi yapacağımız bir terimdir.Toplum, tarihte ve sosyal bilimlerdeki geçerli kullanımının,sosyal bilimlerin 19.yüzyıldaki kurumsal doğuşuyla aynı yaşta olduğu bir terimdir.Toplum,birbirleriyle karşıtlık içinde çalışan,iki parçadan oluşan bir mekanizma gibi,düğer yarısı devlet olan bir düzeneğin bir yarısıdır.Fransız devrimi modern dünya-sistemin ideolojik tarihinde kültürel bir dönüm noktasıydı;şu anlamda ki,sözcüğün hem normatif ,hem de istatistiksel anlamında,toplumsal durağanlık yerine,toplumsal değişimin normal olduğu fikrinin yaygın biçimde kabul görmesine yol açtı.Böylelikle bu normal değişim ve evrim sürecinin nasıl düzenleneceği ,hızlandırılacağı,yavaşlatılacağı veya başka bir şekilde etkilenebileceği şeklindeki entellektüel sorunu ortaya koydu.(Wallerstein,1997,9)

"Görüşüme göre toplum teriminden tamamen vazgeçmesi halinde sosyal bilim ileriye doğru büyük bir sıçrama yapmış olacaktır. Benim kendi çözümleme birimim, karşılıklı bağımlılık içindeki üretim faaliyetlerinin ölçülebilir toplumsal gerçekliğine dayanmaktadır:buna "etkin toplumsal işbölümü " yahut, kod lisanla "ekonomi " denebilir. Toplumsal çözümlemenin anlamlı birimi tarihsel bir sistemdir,bazı temel ilkelere (veya bazen bir "üretim biçimi" denen şeye) göre örgütlenen süregitmekte olan bir toplumsal işbölümü." (Wallerstein,1995:157)

Bu bağlamda geliştirilen bilime yönelik eleştiri, bilim ve beşeri bilim ayrımı merkezinde yer almaktadır. Wallerstein'a göre burada ilk yapılması gereken, iki kültür -bilim ve beşeri bilimler/bilime karşı beşeri bilimler- anlayışının reddedilmesidir. İki kültür kavramı, kapitalist dünya-ekonominin jeokültürel sisteminin dayanağı olan nomotetik ve idiyografik epistemolojiler arasındaki ayrım ile aynı maksada hizmet ediyordu (hatta esasta aynı şeydi)."Yeni bilim" Baconiyen-Newtonien bilimin öncüllerini öldürücü surette tedricen imha etti; bu bakımdan 'yeni bilim adamları'ndan bazıları bunun ne kadar az farkında olurlarsa olsunlar, yeni bilim 1968 sonrasında jeokültüre meydan okumada temel bir unsurdur.(Wallerstein,1993,24)

Bu doğrultuda İlk elde esas olarak Avrupa'da meskun olup yerkürenin diğer bölgelerini de kendine eklemleyen kapitalist bir dünya ekonominin tarihsel genişlemesinin modernleşmeye karşı Batılılaşma gelişmesini ortaya çıkardığını belirtir. Bu ikileme çözüm bulmanın basit yolu bu ikisinin özdeş olduklarını ileri sürmektir; Asya veya Afrika "Batılılaştığı" kadarıyla 'modernleşmekte'dir. Bu durumda en basit çözüm batı kültürünün gerçekte evrensel kültür olduğunu iddia etmektir. İster Hristiyan dinine davet biçimini, ister Fransa'nın sömürgeci imparatorluğunun ünlü "medenileştirme misyonu" biçimini alsın. İdeoloji

uzun zaman bu basit düzeyde kaldı. Tabiatıyla bu, bazen biraz daha incelikli bir iddia biçimine giriyordu; tüm dünya medeniyetleri içinde her nasılsa sadece Batı medeniyeti modernlik-öncesi bir biçimden modernliğe evrilme yeteneğine sahipti. Bir anlamda, bir disiplin olarak Oryantalizmin açıkça ima ettiği şeydir bu. Partikülerizmin meşrulaştırılması kisvesi altında, Oryantalistler aynı zamanda bu yüksek Doğu kültürlerinin tarihsel bakımdan donmuş olduklarını, gelişme imkanlarının olmadığını, ancak dışarıdan 'imha edilebileceklerini' telkin ediyorlardı. Antropolojik teorinin çeşitli versiyonları aynı sonuçlara ulaşıyordu. Batı modernliğin içinde doğmuştu, diğerleri böyle olmamıştı. O halde, kaçınılmaz olarak 'modern' olmak isteyen bir şekilde kültürel yönden 'Batılı' olmak zorundaydı. Batı dinlerini değilse bile Batı dillerini benimsemek zorundaydı. Ve Batı dillerini de değilse bile.en azından Batı teknolojisini kabullenmek zorundaydı. (Wallerstein,1993,231)

Bu bağlamda Wallerstein'ın dünya sistemi çözümlemesinde kültür önemli bir yapı taşı haline gelmektedir. Buna göre kültür tanımı gereği partiküleristiktir (tikel). Kültür bir bütünden küçük olan bir parçanın değerler veya uygulamalar kümesidir. Ancak, diğer yandan, varsayımsal olarak evrensel veya evrenselci bir takım kıstaslara atıfta bulunulmadan kültürel değer ve/veya uygulamalar haklılaştırılmaz. (Wallerstein, 1993,245) Modern-dünya-sistemimizde ulusçuluk en esaslı partikülerizmdir. Her birinin sınırlar, her birinin uydurulmuş gelenekleri olan bu ulus devletlerin ortaya çıkışıyla beraber, dünyanın bir dünya bilincine doğru, insanlık denen bir şeye doğru gitmekte olduğu söylenmektedir. Buna göre, şu son yıllarda 'kültür' sorunu üzerinde bu kadar tartışma olması tesadüfi değildir. Bu tartışma XIX. yüzyılın, toplumsal ilerleme ve dolayısıyla bireysel kurtuluşun odakları olarak iktisadi ve siyasi alanlara olan çifte imanın sarsılması sonucudur. (Wallerstein,1993,263) Wallerstein bu yaklaşım içinde *jeokültür* üzerinde yoğunlaşır;

"Bazıları jeokültürü bu dünya-ekonominin üstyapısı olarak tanımlıyorlar. Ben onu dünya-ekonominin alt tabakası olarak düşünmeye yatkınım. (-) Jeopolitike benzeterek ona jeokültür demem, onun yöre üstü veya ulus-üstü olmasından değil, içinde dünya-sistemin işlediği kültürel gerçeveyi temsil etmesindendir." (Wallerstein,1993,22)

Bu anlamı içinde 1968'den bu yana (ve özellikle 1980'lerde) bu jeokültüre meydan okuma, gerçekte aynı temanın değişik biçimleri olan üç ana form içinde gerçekleşti; bu tema, liberalizmin evrenselci iddialarının reddiydi. Birinci form "ekonomi" yahut "siyaset" üzerindeki odaklanmaya karşıt olarak 'kültür' üzerindeki yeni düşünsel odaklanmadır. Bunun, iktisadi veya siyasi formlarını değiştirmek suretiyle dünyayı değiştirmenin sonuç verdiğiine dair yanılsamanın sona ermesiyle ortaya çıktığını söylemek, yapılacak ilk iştir. 1968'in kalbi olan bu 'yanılsamadan kurtuluş', birçoklarının 'kültür'ü insan eyleminin nihayetinde etkin olabileceği alternatif bir arena olarak görmelerine yol açtı. 'Kültür' hakkında yakın zamanlardaki literatürde baştan sona 'faallik'(agency) kavramı bir tema olarak mütemadiyen tekrarlanmaktadır. Kültüre duyulan alaka mevcut sistemden çıkış yollarının, başarısızlığa uğramış gözükken 'klasik' çareler vasıtasıyla olanlardan başka çıkış yollarının araştırılmasını temsil etmektedir. Bu bakımdan siyasi faaliyeti besleyip ona güç vermektedir. (Wallerstein,1993,23) Ve nihayet jeokültüre meydan okuma 'yeni bilim' de meydana çıkmaktadır, kendisi bizzat modern dünya-sistemin en eski düşünsel dayanağı olan Baconiyen-Newtonien bilime doğrudan bir saldırı olan yeni bilim.'Bilimlerdeki kriz' ile dünya-sistemdeki kriz ve hareketlerdeki kriz arasındaki bağların anlaşılması önemlidir.

1.2. Batılı Toplamların "Yeni Çağ"ı

II.Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan "Soğuk Savaş" dönemi koşulları, Batı düşüncesinde bir yandan modernleşme kuramları çerçevesinde marksizme karşı hem bir siyaset hem de bir bakış açısı geliştirme çabasını, diğer yandan da marksist yaklaşım içinde bu yaklaşımlara karşı eleştirel, kapitalizmin gelişmesini dünya ölçeğinde değerlendiren toplumsal dünyayı dünya ölçeğinde ele alan yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Modernleşme kuramları açısından değerlendirildiğinde 1968 olayları, o ana kadar belirgin olan yaklaşımın temel argümanlarının yeniden gözden geçirildiği dönemin başlangıç noktasını ifade etmektedir. Bu doğrultuda 1968 Olayları'nın sona ermesi Batı üzerinde komünizmin bir tehdit olarak ortadan kalkması anlamını taşımış ve dönemden itibaren Batı düşüncesinde Batı toplumlarının *yeni çağ*ı üzerine yeni argümanlar ve kuramlar ortaya çıkmış, yeni bir toplumsal evreden söz edilmeye başlanmıştır.

"Yeni toplum için önerilen adların bolluğu, aynı şekilde, hem bir çeşitliliği hem bir çakışmayı göstermektedir. Çeşitlilik, değişikliğin gözlemlendiği temellerin yanı sıra bu değişikliği sağlayan başlıca güçlerin seçiminde gözlenmekte; çakışmaysa, sanayi toplumlarının evrimlerinin yeni bir aşamasına girmekte oldukları düşüncesinde kendisini gösteriyor. Bu evrim, yüzyıl önce Avrupa toplumlarını tarımsal bir toplumsal düzenden bir sanayi toplumu düzenine sokan dönüşüm kadar önemlidir." (Kumar,1978,193).

Batı düşüncesinde 'yeni çağ' üzerine sürdürülen çalışmaların ilk örnekleri sanayi sonrası toplum kavramı çerçevesinde yürütülmüştür¹³. Bu yaklaşımı ileri sürenler, merkezi planlamadan ve devlet müdahalesinden vazgeçilmesi çağrısında bulundular ve bu vazgeçme çağrısı, sanayi sonrası toplum fikrinin anahtar öncülü oldu. (Kumar,1999,14) Buna göre, klasik sanayicilik, yani Marx, Weber ve Durkheim tarafından çözümlenen yani batılıların büyük çoğunluğunun geçtiğimiz yüzyıl boyunca içinde yaşadıkları türden toplum, bundan böyle yoktur.

"Sanayi sonrası kavramı; özünde teknoloji, bilim ve kültürün özel mülkiyet ve sınıf ayrımları karşısındaki önceliğini vurguluyordu. Bu kuramcılar işlevselciliğin statik, tarihsel olmayan yargıları ile marsizmin ideolojik tarihsiciliğine karşı çıkmışlardı." (Swingewood,1998,371)

Bu yaklaşımda toplumsal yapının dönüşmesi temel alınarak, sanayi sonrası toplum XIX. yüzyılın kapitalist toplumu ve XX. yüzyılın sanayi toplumuyla karşı karşıya konuyordu. Sanayi sonrası toplum, özel mülkiyetin, sınıfsal çıkarların ve sınıfsal çatışmanın 'eksen ilkeler' olarak merkezi önemlerini kaybettiği bir toplumsal formasyonu oluşturmaktaydı. Kapitalist ve sanayi toplumunun toplumsal yapısı, büyük ölçüde özel mülkiyet ekseninde örgütlenirken, sanayi sonrası toplum 'kuramsal bilgi' ekseninde örgütleniyordu¹⁴.

¹³Bu görüşün en tanınmış ismi, 'The Coming of Post-Industrial Society' (1973) (Sanayi Sonrası Toplumunun Yaklaşması) adlı kitabın sahibi, Harvard'da sosyoloji hocaları olan Daniel Bell'di. Ama sanayi sonrası toplum kuramı, Peter Drucker'ın 'The Age of Discontinuity' (1969) (Süreksizlik Çağı) ve Alvin Toffler'ın 'Future Shock' (1970) (Gelecek Şoku) gibi kitaplarında olduğu gibi, bazı canlı popülerleştirmeler aracılığıyla yaygınlık kazandı. Bunun gibi çalışmalarda batının eğitim görmüş kamuoyundan kendilerini, yeni bir topluma, sanayi toplumunun daha önceki tarım toplumundan olduğu denli farklı yeni bir topluma, rahatsızlık yaratması muhtemel bir geçişe hazırlamaları istendi.

¹⁴Sanayi-sonrası toplum kavramı, teriminin beş bileşeni vardır ;İlk boyut, mal üretiminden hizmet sektörüne doğru bir değişimin yaşandığı ekonomi ile ilgilidir (Bell,1973,15). İkinci boyut, çalışma alanı içinde ortaya çıkar. Bu alanda gözlenen, yapılan işin türünde teknik ve profesyonel sınıfın üstünlüğü lehine bir değişimdir . Üçüncü boyut, sanayi sonrası toplumun 'toplum için gerekli yeniliklerin sağlanmasında

Bilginin ve onun büyümesinin daha fazla verimlilik ve daha fazla özgürlükle bir tutulması ölçüsünde bu görüş, toplumun barındırdığı düzenlemelerde kökten değişiklikler olduğu yönündeki açıklamalarına rağmen, Saint-Simon, Comte ve pozitivistlerin başlattıkları düşünce çizgisini sürdürür.

"Enformasyon toplumu, toplumun en temel düzeyde değişime neden olur. Yeni bir üretim tarzını başlatır. Tam da zenginlik yaratımının kaynağını ve üretimdeki egemen etkenleri değiştirir. Sanayi toplumunun merkezi değişkenleri olan emek ve sermayenin yerini, temel değişkenler olarak enformasyon ve bilgi alır. Locke ve Smith'den Ricardo ve Marx'a dek birbirinin peşi sıra gelen düşünürler tarafından formüleleştirilen klasik emek-değer kuramı, yerini bir "bilgi-değer kuramı"na bırakmalıdır. Şimdi, "değerin kaynağı emek değil, bilgidir" (Bell,1980:506).

Bu yaklaşım içinde halihazırdaki değişimler geçmişteki (varsayımsal) değişimlerden türetilen bir model ışığında görülür ve modelin mantığı izlenerek gelecekteki değişimler kestirilmeye çalışılır. Böylece, tıpkı tarım toplumunun yerini sanayi toplumunun alması gibi, az çok aynı devrimci tarzda sanayi toplumunun yerini de enformasyon toplumu almaktadır. "Sanayi öncesi doğal maddelerin işlenmesi"nden "sanayi imalatı"na ve oradan "sanayi sonrası enformasyon" toplumuna geçişe dayanan üç-kollu bir evrimci şema kullanan Bell bu üç tip topluma ilişkin

ve politik kararların alınmasında kuramsal bilginin merkezi rol almasıdır .Bilgi boyutundaki bu değişim sanayi sonrası toplum ile sanayi toplumu arasındaki en büyük farklılık olarak görülebilir. Sanayi toplumunda temel eğilim, üretim sürecinde makina ile insan arasındaki karşılıklı ilişkidir. Öte yandan Bell'e göre 'sanayi sonrası toplum, toplumsal kontrol, değişim ve yeniliklerin yönlendirilmesi bağlamında, bilgi etrafında örgütlenmiştir; Bu da sırasıyla siyasal olarak yönetilecek yeni toplumsal ilişkilere ve yeni yapılar neden olur. Sanayi sonrası toplumda soyut kuramsal bilgi, somut deneysel bilgiye önceldir. Siyasal kararların kaynağı olarak bu kuramsal bilgi merkezidir. Dördüncü boyut, teknoloji ve teknolojik değerlerin kontrolü anlamında geleceğe yöneliktir. Başka bir deyişle sanayi sonrası toplum, teknolojik gelişmeyi 'kendini olmasına bırakmak' yerine, planlama ve kontrol edebilme gücünde olmalıdır. Beşinci boyut, karar almayı ve yeni bir 'entellektüel teknoloji'nin yaratılmasını içerir. (Bell,1973,20)

gelişkin ve sistematik bir karşılaştırma üretir. Bu üç tip toplum birbirinden ayrı olmakla birlikte aynı yapı ve işlev ilkeleri uyarınca çözümlenebilir olan eşdeğer üretim tarzları olarak görülür. (Kumar,1999,26)

Buna göre enformasyon devrimi, insan toplumunu en eski dönemlerden bu yana dönüştürmüş olan değişimler silsilesinde ve en son şimdiye kadar atılmış en ilerici adımdır. Bilgisayar kendi başına, sanayi toplumunun birçok işlemini dönüştürecektir. Bu yaklaşımın popüler ürünü 'Enformasyon Toplumu' argümanı olmuştur. Enformasyon toplumu üzerine geliştirilen yaklaşım bir dönem sonra ortaya çıkan küreselleşme ve küresel toplum tartışmalarında önemli bir kaynaktır.

Diğer yandan Batı düşüncesinde 1968 Olayları arefesinde Avrupa'nın üstünde dolaşan bir hayalet olarak ifade edilen komünizmin yükselişi, olayların yatışmasından sonra Marksizm'e duyulan şüphecilik yaklaşımlara dönüşmüş, 'Marksizmin Bunalımı' tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar sosyoloji içinde sanayi sonrası toplum kuramına paralel olarak hem sanayi sonrası sosyalizm, hem de postmodernizm kuramlarını belirlemiştir¹⁵.

1.2.1. Post-modern Çağ

Batı düşüncesinde "Batılı toplumların yeni çağı" tartışmaları çerçevesinde, 1980'li yıllarda belirginleşen post-modern tartışmaya ilkin

¹⁵ André Gorz ve Rudolf Bahro, sanayi-sonrası sosyalizmin önde gelen iki savunucusudur.

başka yerlerde geliştirilmiş olan başka kuramların bazı öğeleri dahil edilmiştir. Postmodernizm kavramını kullanan pek çok yazar ve bilim-adamı bununla basitçe yeni bir kuramı kastetmez, içinde bulunduğumuz tarihsel dönemin özelliği de “postmodern” olarak belirlenir.

'Modernliğe göre postmodernlikten söz etmek, kendine özgü örgütleyici ilkelere sahip yeni bir toplumsal totalitenin ortaya çıkışını içeren bir çağ değişikliğini ya da modernlikten kopuşu ileri sürmek anlamına gelmektedir.' (Featherstone,1996,22)

Ne var ki, pek çok örnekte, kavramın ilintili olduğu, ama kendisine indirgenemeyecek bir başka önemli düşünce akımı ile, “post-strüktüralizm” veya “yapısalcılık-sonrası” yaklaşımla eşanlamlı olarak kullanıldığına tanık oluyoruz. Hiç kuşkuyla yer yok ki, postmodernizmin gerek yapısalcı gerekse yapısalcılık-sonrası paradigmlar ile oldukça yakın ilgisi var. Fakat, postmodernizmi ve post-yapısalcılığı aynı şey gibi ele almak, ikinci düşünce akımı içinde yer alan pek çok önemli düşünürü (Lacan,Derrida,Foucault, Deleuze) en başta kendilerinin karşı çıkacağı bazı kuramsal temalarla pek de haklı sayılamayacak bir şekilde özdeşleştirmeye yol açmaktadır.(Mutman,1992,44)

Daha başlangıcından itibaren post-yapısalcılar, post-modernizm ve post-modernlik kuramlarıyla bağlantılandırıldılar. Ama bu düşünür ve yazar grubunun bu bağlamda ele alınması birkaç sorun yaratır. Birincisi bu gruptakiler kendilerini edebi ve felsefi sorunlarla sınırlandırma eğilimindedirler. Çalışmalarının toplum ve politika açısından barındırdığı imaların işlenmesini başkalarına bırakmışlardır. İkincisi, bunların birçoğu -sözgelimi Baudrillard - kendilerini bir post-modernist konuma hasretmeksizin post-yapısalcılığı ya da yapıbozumculuğu benimsemektedir. Aradaki bağlantılar yine büyük ölçüde başka düşünürler tarafından kurulur.

Bu düşünürler ile post-modernlik arasındaki bağlantılar temelde "insanın ölümü" (Foucault) yada "öznenin ölümü" (Derrida) yada "yazarın ölümü" (Barthes) konusunda yaptıkları duyurularla ilintilidir¹⁶. Her şeye rağmen, hiç değilse ilke olarak, post-yapısalcılık ve yapıbozumculuğu post-modernlik konusundaki toplum kuramıyla bağlantılandırmak zor değildir. Parçalanma ve çoğulculuğun altının çizilmesi, herhangi bir merkezileştirici yada "totalleştirici" gücün yokluğuna dikkatlerin çekilmesi konusunda post-modernlik kuramları ile post-yapısalcılık arasında bir anlaşmazlık yoktur (zaten bu öğeler tüm post-modernlik kuramlarının ortak özelliğidir). Bu açıdan Post-yapısalcıların bireysel düzeyde görme eğiliminde oldukları şeyleri, post-modern kuram toplum düzeyinde görür. Yapıbozumculuğun özneyi -ister neden olarak, isterse etki olarak özne- çözüp dağıtmasının koşutu, toplumsalın post-modern gözülüp dağıtılmasında bulunur.

Çoğu zaman Daniel Bell ile bağdaştırılan sanayi sonrası toplum kuramı, post-modern tartışmaya dahil edilme işlemine maruz kalanlardan diğeridir. Fakat sanayi sonrası toplum yaklaşımıyla postmodern yaklaşımın benzerliklerinden farklılıkları fazladır. Sanayi sonrası toplum fikri zorunlu olarak modernliğin geleneksel algılanma tarzından bir kopuşu göstermez. Çoğu zaman bu fikir yalnızca, sürmekte olan üstünlüğünü yeni bir tarzda ve değişen sosyo-ekonomik bir temel üzerinde yeniden oluşturan Batı türü toplum içindeki iç dönüşümlere göndermede bulunmaktadır.

¹⁶Foucault'ya göre, insan biliminin zemini olması gereken insan, "bilen özne" değildir incelenmesi gereken şey, insanı oluşturan ve kuram insan bilimlerinin söylemsel pratikleridir. Foucault'nun modern insan bilimlerinin insan-merkezli yapısına saldırmasının koşutu, Derrida'nın modern felsefenin ve genelde modern batı düşüncesinin özne-merkezli yapısına saldırısında bulunur. Foucault gibi Derrida da Nietzsche'ye ve ayrıca Heidegger'e olan borcunu ifade eder. Derrida'nın modern bilgi paradigmasına verdiği yanıt, "öznenin (kökten) merkezileştirilmesi"ni önerir. Buna göre, dilin, tutunumlu, istikrarlı özdeşliklere sahip konuşucuları yoktur.

Sanayi sonrası veya kapitalizm sonrası evrenin belirtisi olarak ileri sürülen dönüşümler, Batı'nın üstünlüğünü; gelişimin doruk noktası yada öteki toplum biçimlerinin yaklaşıma veya üstünlüğünü tanımaya zorunlu oldukları en ileri insan toplumu biçimi olarak Batılı sosyo-kültürel sistem imgesini pekiştirmektedir. Sanayi sonrası söylemi, aynı zamanda gelişmenin sürekliliğini vurgulamaktadır; sanayi sonrası, endüstriyel gelişimin doğal bir ürünü olarak, önceki aşamayı izleyen ve bir anlamda, kendi geçmişinin içerdiği vaat ile potansiyeli gerçekleştiren sonraki aşama olarak görülmektedir. Öte yandan, yakın geçmişine, kapanmış bir dönem olarak, izlenmesi olası olmayan bir doğrultudaki bir hareket olarak, hatta belki de bir sapma olarak bakan da postmodern yaklaşımdır. Ancak bu karşıtlık postmodern yaklaşımın endüstri sonrası toplum yaklaşımının karşısına koyuyor değildir.

Postmodern kuramlar sanayi sonrası toplum kuramcılarıyla birlikte bir teknolojik belirlenimcilik biçimi sergiler; örneğin Bell (1973 ve 1976) toplumun yeni örgütleyici ilkelerinin enformasyon ve bilgi olduğunu iddia ederken, postmodern kuramcılar yeni teknolojilere aşırı güçler atfederler. Nitekim hem postmodern kuramlar hem de sanayi sonrası toplum kuramları teknolojik gelişimi toplumsal değişimin motoru haline getirir ve ekonomik zorunlulukların ya da teknoloji ve toplumsal üretim ilişkileri arasındaki bir diyalektiğin çağdaş toplumları yapılandırmayı ne ölçüde sürdürdüğünün görülmesini engeller.

İkinci olarak postmodern ve sanayi sonrası toplum kuramlarının bazıları toplumsal değişimin failleri olarak insan özneleri ve toplumsal sınıfları siler ve radikal toplumsal dönüşüm umudundan çoğu zaman net bir şekilde vazgeçer. Bu kuramların her ikisi de -totaliteye yönelik postmodern eleştiriye rağmen- fenomenleri totalleştirir ve tarih içerisinde, üstelik bulunduğumuz uğrağın yeniliğini abartan ve geçmişle olan sürekliliklerin görülmesini engelleyen bir kopuş ya da kesinti olduğunu tasavvur eder.

Her iki kuram da eğilimleri kurucu olgular olarak kabul eder, gelişimsel olanakları ereksellikler (finalite) olarak görür ve olanaklı bir geleceğin zaten çoktan mevcut olduğunu varsayar. Bu kuramlara bu perspektiften bakıldığında postmodern kuram, yeni bir bağlamda ve yeni kuramsal araçlarla sanayi sonrası toplum kuramlarının devamı olarak görülebilir. Nitekim bu "post" kuramlar, eski paradigmaları ve kuramları sorgulamaya zorladığı bir yeni durumu, toplumsal koşulları tanımlama ve yeni kuramsal paradigmlar sunma yönünde yapılmış art arda gelen girişimler olarak okunmalıdır.

Postmodern yaklaşım¹⁷ açısından modernlik; zengin bir ön tarihi olan, ancak onun ötesinde gözle görülür hiçbirşeyi bulunmayan bir olgudur: Olgunun kendisini göreceleştirecek yada nesnelleştirecek, onu belirli, sınırlı bir anlamı olan, tamamlanmış bir bölümün içine kapatacak hiçbirşeyi yoktur. Bu şekilde, modernlik deneyiminin içeriden dile getiriliş tarzı, modern olmayan yaşam biçimlerinin algılanması için bir başvuru gerçevesi sağlamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde postmodern yaklaşım, modernliğin sınırları belirli bir nesne, temel olarak eksiksiz bir ürün ve başlangıcı olduğu kadar sonu da olan tarihsel bir kesit olduğu görüşünü olanaklı kılacak bir bakış açısının belirmesi olarak değerlendirilebilir (Bauman, 1996,142).

Postmodernlik kuramcıları (Baudrillard, Lyotard, Harvey vb.), bilgisayar ve medya gibi teknolojilerin, yeni bilgi biçimlerinin ve toplumsal ekonomik sistemdeki değişimlerin bir postmodern toplumsal

¹⁷Post-modernlik üzerine tartışmanın öncüleri; Jean Baudrillard yeni toplum, kültür, deneyim ve öznelilik biçimleri yaratan radikal semiurgy'nin taklitler (simulations) ve suretler (simulacra) ürettiği bir postmodern toplum betimlemesi yaparken (Baudrillard,1983) Jean-François Lyotard modernitenin büyük umutlarının sona erdiğine ve geçmişin totalleştirici toplumsal kuramlarını ve devrimci siyasetini sürdürmenin olanaksızlığına işaret eden bir 'postmodern durum' betimlemesi yapmaktaydı.(Lyotard,1984).

oluşum ürettiğini iddia eder. Baudrillard ve Lyotard bu gelişmeleri yeni enformasyon, bilgi ve teknoloji biçimleri çerçevesinde yorumlarken, Jameson ve Harvey gibi neo-Marksist kuramcılar ise postmodernliği, sermayenin dünya çapında daha yüksek bir derecede nüfuz sağlaması ve homojenleşmesinin damgasını taşıyan kapitalizmin daha yüksek bir aşamasının gelişimi çerçevesinde yorumlamaktadır. Bu süreçler aynı zamanda artan bir kültürel parçalanma, mekan ve zaman tecrübesinde değişimler ve yeni yaşantı, öznellik ve kültür tarzları üretir. Bu koşullar postmodern kuramın toplumsal, ekonomik ve kültürel temelini sağlar ve bunların analizi, postmodern kuramın günümüzdeki gelişmeleri hesaba katma avantajına sahip olduğunu iddia edebileceği perspektifleri sunar.

Post-modernlik toplumsaldan ziyade kültürel üzerinde temellendirilmeye çalışılmaktadır. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek Jameson'un yaklaşımıdır. Jameson, post-modernizmi kapitalizmin belli bir aşamasının, "geç kapitalizm" in kültürü olarak görür ve yeni sistemin sanayi sonrası toplum kuramında olduğu gibi "bir kırılma, kopuş ve dönüşüm" oluşturmaktan ziyade kendinden önce gelen sistem ile arasındaki temel sürekliliği göstermek için sanayi sonrasından değil, geç kapitalizmden söz ettiğini söyler. "Post-modernizm büsbütün yeni bir toplumsal düzenin kültürel egemeni değil...ama yalnızca bizzat kapitalizmin başka bir iç değişikliğinin yansıması ve doğal sonucudur." Mandel gibi Marksistlerin çözümlemesini izleyen Jameson, geç kapitalizmin özelliklerini şöyle sıralar: "Ulus-aşırı iş girişimleri, yeni uluslararası işbölümü", "uluslararası bankacılık ve borsa mübadelelerinin yeni baş döndürücü dinamiği", "aracılık ilişkilerinin yeni biçimleri", "bilgisayarlaşma ve otomasyon", "üretimin ileri Üçüncü Dünya bölgelerine kaışı" (bunların toplumsal doğurguları da "yupilerin ortaya çıkışı" ve "şimdi artık küresel çapta gerçekleşen bir katmanlaşmadır)." (Jameson,1994)

Post-modernizmi, temeli en azından ilk aşamada post-modernizmin dışında kurulu olan özel bir toplumun kültürü olarak görme girişimlerinin en bildik ve gelişkini olduğu için, Jameson'ın örneği önemlidir. Ama temelde Marksist türde olan öbür açıklamalar da aynı eğilimli sergiler ve post-modernist yazıların tümünün oldukça belirgin bir özelliği olan kültürün önemsenmesiyle sonuçlanır. Bu yaklaşımda bir tür kültürel emperyalizm kendisini ortaya koyar. İşe başlarken parça olan şey -post modernist kültür- işin sonunda bizzat bütün haline gelir -post-modern toplum¹⁸. (Kumar,1999,142)

Bu bağlamda ister post-modern kültürden, ister post-modern toplumdan, isterse post-modern durumdan söz edelim, bu esnada bütün düşünme, hissetme ve eyleme tarzıyla, yani antropologların terimden genellikle anladıkları bağlamda kültürle uğraşmakta olduğumuzu kabul ederiz¹⁹.

Postmodernlik üzerine Zygmunt Bauman, Andreas Huyssen ve başkalarınca ikna edici bir şekilde ortaya konulmuş alternatif bir konum da söz konusudur. Bu konum post-modernliğin yeni bir çağı temsil ettiğini yadsımasına karşın, şimdi tarihte ilk kez modernliğe gerisin geri bakılabilecek durumda olmamız ölçüsünde yeni bir durum içerisinde bulunduğumuzu kabul eder. Bauman'a göre, post-modernlik kavramı dünyanın aydınlanma ve kapitalist devrim sonrasında doğan bazı boyutlarının (bitmemiş sürecin içinden gözlemlendiğinde görülebilir olmayan ya da ikincil bir önem atfedilen boyutlarının) öne

¹⁸Scott Lash bunun başka bir örneğidir ve post-modernizmi "sanayi sonrası kapitalist toplumun" kültürü olarak görmektedir.

¹⁹Harvey'de "post-modernliğin durumu"nu "Fordist modernlik ve "esnek post-modernlik" arasında kurduğu bir dizi cesur karşıtlık aracılığıyla ele alır. Harvey, terimlerin gösterdiği gibi,bizim mevcut durumumuzu betimlemek üzere post-fordist kuramcılarının (Lash ve Urry gibi) ve post-modernist kuramcılarının (Hassan gibi) kavramlarını ve çözümlemelerini işe koşturmaktadır. Kitabın taşıdığı "Kültürel Değişimin kökenlerine Dair bir Soruşturma" altbaşlığına rağmen, Harvey'in betimlediği post-modern durum kültürel, ekonomik, politik, felsefi ve hatta psikolojik boyutlara sahiptir.

çıkartılabileceği ve söylemin hayati sorunlarına dönüştürülebileceğini yeni ve dışsal bir bakış açısı sağlar.

“Post-modernlik, tarihsel eserinin önceden kestirilen doğurgularını eksiksiz bir şekilde değerlendirilebilecek kadar eksiksiz gelişmiş modernlik olarak...kendi hakiki mahiyetinin bilincinde modernlik -kendi için modernlik- olarak yorumlanabilir.” (Bauman,1992:102)

Post-modern durum, “yanlış bilinçten kurtulmuş modernliktir.” Bilhassa, entellektüeller, evrensel hakikat ve akıl konusundaki herhangi bir anlayıştan hareketle topluma mutlak kurallar ve standartlar biçmekten ibaret bir rol oynayamayacaklarını görmüşlerdir.(Kumar,1999,168)

Bu doğrultuda ilk önce postmodern yaklaşım Batı uygarlığının kendi kendisini tanımlaması olarak modernitenin inandırıcılığı ile ilgilidir. Burada postmodernlik olarak adlandırılan şey, bir süreç ya da daha çok sürecin gerçekleştirdiği koşullardır. Postmodernlik kavramı entelektüel iklimin belirgin bir niteliğine, belirgin olarak yeni bir kültür ötesi duruşa, modernliğin sona ermiş olduğunun farkına varılmasıdır. Bu açıdan Post-modern kuram, kaynakları bakımından fazlasıyla eklektik olduğu kadar, dışavurumları bakımından da fazlasıyla sentetik ve hatta birleştiricidir.

1.2.2. Post-Fordizm

Bu tartışmalar çerçevesinde Marksist kuram içinde postmodern toplumu üretim ilişkileri açısından değerlendiren “post-fordist” kuramlar ortaya çıkmıştır. Sanayi-sonrası ve post-modernizm özünde bir “karşıtlık

kavramı"dır. Anlamını, dışladığı yada aştığını iddia ettiği şeyden olduğu kadar içerdiği yada olumlu bir anlamda onayladığı şeyden alır. Post-modernizmin birincil yada hiç değilse başlangıçtaki anlamı, onun modernizm olmadığı modernlik olmadığıdır; Modernlik sona ermiştir. "Geç" yada "post-fordist" kapitalizm gibi benzer terimler de işlerin yapılma tarzının daha önceki kapitalizm biçimlerinde olduğundan çok daha farklı görünebildiğine ve hissedildiğine işaret eder.

Fordizm kavramı genel olarak Amerika'da Henry Ford tarafından geliştirilen ve daha çok kapitalist endüstriyel üretim sürecinde uygulanan ilkeleri tanımlamak için kullanılmaktadır. İlk önceleri Antonio Gramsci tarafından Amerikan endüstriyel yaşam biçimini belirtirken kullanmıştır. Ancak literatürde fordizm kavramsal olarak kapitalist endüstrileşmenin daha çok ikinci dünya savaşından sonraki gelişimiyle ilişkili olarak ele alınmıştır. Özellikle fordist üretim anlayışının dayandığı makro ekonomik dengelerin sarsıldığı 1970'li yıllar ve sonrasında ortaya çıktığı öne sürülen üretim sürecindeki endüstriyel yapılanmalar ve piyasadaki önemli ekonomik ve politik değişimler fordist ve post-fordist kavramlaştırmaları çerçevesinde çok yönlü bir şekilde ele alınmıştır.

Fordist ve post-fordist kavramlaştırmalarda gerek üretim sürecinde ve gerekse piyasalarda ortaya çıktığı öne sürülen yeni oluşumlar ayrı bir endüstriyel dönemec olarak değil de, kapitalizmin gerek teknolojik donanım ve gerekse işgücü kullanımı açısından bu değişimlere karşı ne kadar uyum sağlayabildiği anlamındadır. Diğer yandan Fordizmden post-fordizme doğru radikal bir dönüşüm olduğunu öne süren yaklaşımlar genellikle fordizmi basit bir bütün olarak ele almışlar ve bunu ekonominin tamamına genellemeye çalışmışlardır²⁰.

²⁰Allen, J. (1992), "Post-Industrialism and Post-Fordism", S. King (der). Modernity and Its Future, Polity, Cambridge.

"Gramsci "Amerikanizm ve Fordizm"(1931) başlıklı incelemesinde Fordizmi mümkün en geniş çerçevede tanımlamıştı. Fordizm kapitalist medeniyette yeni bir dönemi başlatmıştı. "Planlı ekonomi"ye geçişe damgasını vurmuştu. Ama yalnızca üretim planlanmamış, aynı zamanda birey de planlanmıştı. Tıpkı fordizmin yalnızca bir ekonomik örgütlenme biçimini değil, bütün bir kültürü temsil etmiş olması gibi post-fordizm de çok daha kapsamlı ve derin olan toplumsal ve kültürel gelişmelerin özetidir." (King,1998:12)

Antoino Gramsci'nin "Hapishane Defterleri"nde ortaya koyduğu etkili Fordizm incelemesinin ayak izinden giden post-fordist kuramlar, radikal kuramcılarının, günümüz kapitalizminin mahiyetinde oluşan temel ve kapsamlı değişimler olarak görülen koşulları anlamaya yönelik birer girişimdir. Bunların arasında birçok düşünür, bu değişimlerin kapitalizmin kendisini yenileme kapasitesi hakkında ima ettiği noktalara rağmen, tarihsel olarak tasarlandığı haliyle sosyalist amaçların gerçekleştirilebilmesi açısından hala bazı olanaklar bulunduğu konusunda umutlu olmayı sürdürmektedir²¹.

"Savaş sonrası kapitalizminin büyük bir kesimi, sanayisinin canevinde yatan seri üretim yöntemlerini yansıtmıştır.Bunlar Fordizm olarak bilinegelmiştir.Yeni zamanlarda,ekonominin sınai kalbi bizim "post-fordizm" adını vereceğimiz şeye dönüşmektedir.Bu,seri üretimin yok olacağı anlamına gelmiyor.Yalnızca hem imalat hem de hizmet sektöründe,üretim ve çalışmanın daha esnek,farklı ve parçalı biçimler alacağı anlamına geliyor.İşçilerle işverenler arasındaki pazarlık da yeni koşullara denk düşen yeni biçimler alacak.Post-Fordizm bütün ekonomiyi

²¹ Bu müphemlik en keskin haliyle,Britanyalı Marksistlerin "Yeni Zamanlar" bayrağı altında sundukları post-fordist kuram çeşidinde hissedilir.İlk olarak Marksizm Today dergisinde yayımlanan bir dizi yazıda ifade edilen bu perspektif, daha sonra Britanya Komünist Partisi'nin yürütme kurulu tarafından büyük ölçüde benimsendi ve bu komite tarafından Yeni Zamanların Manifestosu (Haziran 1989) başlığıyla yayımlandı.Daha sonra,orijinal yazıların birçoğu,Manifesto'dan alınan bazı özetler ve eleştirel yanıtlarla bir araya getirilerek bir kitapta yayımlandı:New Times (King ve Jacques)

değil de en rekabetçi modernleşmiş şirketlerin ağırlıklı yönelimini betimliyor.” (King,1998,43)

Bu değişime iki önemli unsur katkıda bulunmaktadır. Bunlar teknoloji ve bilgiyle ilgilidir. Öncelikle yeni enformasyon teknolojisi, geniş hatta küresel, bir strateji çerçevesindeki dağınık etkinlikleri şimdiye kadar düşünölemeyecek bir derecede birleştirmeyi mümkün kılmıştır. Karmaşık enformasyonun büyük bir hızla üstesinden gelme kapasitesi; merkezle yerellik, üreticiyle tüketici ve örgötle birey arasındaki etkileşimli akışkanlığı sağlamıştır. Merkezin amacıyla bireyin seçimini birleştirmek için böyle bir teknik yol seçildiği takdirde, uygulanabilirlik daha çok artar. İkinci olarak, kitlesel medya ve uluslararası iletişim teknolojisi yoluyla bilgiye ulaşma ve eğitim yaygın bir hale gelmiştir. Bu birey açısından,önceki kuşaklara kapalı olan, küresel bir perspektifin önünü açmaktadır. Teknolojik değişimin sonuçları,bu yüzden, iki yönlüdür. İnsanın gezegeni etkileme gücü zincirlerinden boşalsa da teknoloji ve ekonominin yerel denetleme kapasitesi yükselmektedir. Bu iki unsur birlikte “küresel düşün, yerel davran” ifadesini retorik olmaktan çıkarıp fiili kılmıştır.(King,1998,70)

1.2.3. Düşünümsel Modernlik

Batılı toplumların yeni çağı tartışmaları içinde gelişen Post-modern yaklaşım karşısında yaşanan gerçekliği yine bir kırılma ve kopuş nosyonu çerçevesinde değerlendirerek modernliğin farklı bir evresine girildiğini ileri süren yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.²² Kuramsal açıdan bu yaklaşımlar sosyolojinin modernlik teorisini gözeten yeniden biçimlendirilmesidir. Bu kuramcılar: modernliğin bu evresinde "düşünümsellik"(reflexivity) derecesiyle, modern toplumların kendi üzerlerine düşünmek zorunda kaldıkları ve aynı zamanda gerisin geri kendi üzerlerine düşünme yeteneğini geliştirdikleri bir noktaya vardıklarını kastederekler.

Bu yaklaşıma göre modernlik kendisini şimdiye kadar dar bir şekilde "sanayi toplumu" olarak görmüştü. Gelgelelim, sanayi toplumu çok eksik anlamda modernidir; feodal kalıntıların süreklilik arz etmesinden ötürü değil, kendi pratikleri ve kurumlarının Aydınlanma tarafından tasarlandığı haliyle modernliğin evrensel ilkelerini yadsımasından ötürü, sanayi toplumu "yarı-modern bir toplum"dur.

Bu bağlamda düşünümsellik tartışmaları içinde "risk toplumu", yeni bir toplum tanımı olarak karşımıza çıkar. Risk toplumu açısından, klasik sanayiciliğin çizdiği yolda devam etmenin kendi kendini yok etme

²²Anthony Giddens ve Ulrich Beck, modern toplumların, "post-modern" olarak düşünülemeyecek olsa da, başat özelliğinin yüksek derecede bir "düşünümsellik" olduğu bir "yüksek" ya da "radikalleşmiş" modernlik aşamasına ulaştıkları düşüncesinin en tanınmış savunucularıdır. Beck, modern toplumun yarattığı yüksek derecede ve çok sayıda "riskler"le -çevre kirlenmesi, nükleer gücün tehlikeli kullanımı ve yiyeceklerin sanayi işleminden geçirilmesi ve sanayi yöntemiyle yapılan tarım gibi sorunlarla bağlantılı olan risklerle- ilgilenmektedir. Bu durum modernliğin sonunu değil, modernliğin ilkelerini modernleştirme görevini üstlenen özbilimli bir "risk toplumu"nın doğumunu haber verir.

riskine atılmak olduğunu kabul edilir. Şimdi gerekli olan daha az sanayileşme, ama buna karşılık daha fazla modernleşmedir -modernlik ilkelerinin, kapitalist sanayi toplumunun tehlikeli ölçüde kısıtlayıcı pratiklerine ve perspektiflerine daha fazla uygulanması. Bunun sonucu, Bauman ve Huyssen'in post-modern perspektiflerinin de tasarlandığı gibi, modernliği kendisinin sınırlı bir kısmına kölelik etmekten kurtarmak, rasyonel düşünüm ve çok-cepheli gelişim açısından taşıdığı potansiyeli sonuna kadar serbest bırakmak olacaktır.

Tıpkı modernleşmenin ondokuzuncu yüzyılda feodal toplum yapısını çözmüş ve sanayi toplumunu üretmiş olması gibi, bugünde modernleşme sanayi toplumunu çözmekte ve başka bir modernlik doğmaktadır. Bugün, gelişkin batı dünyasında modernleşme kendi ötekisini tüketti ve kaybetti ve şimdi de işlevsel ilkeleriyle birlikte bir sanayi toplumu olarak kendi öncüllerini kemiriyor. Modernlik-öncesi deneyiminin sağladığı ufuk içerisinde, modernleşmenin yerine düşünümsel modernleşme geçmektedir.

"Sanayi toplumunun patikaları içerisinde modernleşmenin yerine sanayi toplumunun ilkelerinin modernleştirilmesi geçmektedir. Modernliğin sanayi toplumunun kategorileri içerisinde, kavramaya çok alıştığımız için, bir "toplumsal harita"çizme yönündeki girişimlerimizi çarpitan şey, sanayi toplumu ve modernlik arasındaki işte bu antagonizmanın açılışıdır... Bizler modernliğin sonuna değil, başlangıcına -yani klasik sanayi tasarımının ötesine geçen modernliğe- tanık oluyoruz. Düşünümsel modernleşme daha az değil, daha fazla modernlik demektir, klasik sanayi toplumunun patikalarına ve kategorilerine karşı radikalleşen bir modernlik demektir." (Beck,1992:10)

Düşünümsellik temel bir anlamda tüm insan eylemlerinin tanımlayıcı bir karakteristiğini oluşturur. Geleneksel kültürlerde geçmişe, önceki kuşakların deneyimlerini içerdiği ve sürdürdüğü için saygı gösterilir ve simgelerine değer verilir. Bu durumda düşünümsellik

geleneğin yeniden yorumu ve açıklamasıyla sınırlıdır ve terazinin geçmiş tarafı, gelecek tarafından daha ağırlıklıdır. Modernliğin ortaya çıkışıyla düşünömsellik değışik bir karakter alır. Düşünce ve eylemin sürekli olarak birbirinin üzerine yansıtılmasıyla sistemin yeniden üretiminin temeline yerleşir. Modern toplumsal yaşamın düşünömselliği, toplumsal uygulamaların, bu uygulamalarla ilgili yeni bilgiler ışığında sürekli olarak incelenip reforme edildiği, böylece karakterlerini yapıcı olarak değıştirdikleri gerçeğinden oluşur. Modernliği belirleyen şey, yeninin yalnızca yeni olduğu için kucaklanması değil, büyük çapta bir düşünömsellik beklentisidir. (Giddens,1995)

Düşünömsel modernleşme yaklaşımına göre; Modernliğin bir devri bitmekte ve henüz ismi konmayan ikinci bir devri ortaya çıkmaktadır; bu ise, siyasal seçimler, hükümetin devrilmesi ya da devrim yoluyla değil, normal ve bildik olanın, yani Batılı sanayi toplumunun şablon ve tarifesine göre başına buyruk bir şekilde yürüyen modernleşmelerin gizil yan etkisi olarak gerçekleşmektedir. Düşünömsel modernleşme bütün bir devir, yani sanayi devri için, yaratıcı bir (kendini) yok edişin yolunu açar. Bu yaratıcı kendini yok edişin öznesi Batılı modernleşmenin krizi değil, aksine onun zaferidir. Düşünömsel modernleşme kuramı, toplumsal tarihin sonu tezine yönelik topyekün bir karşı çıkıştır (Beck,1999,57). Bu yaklaşım, modernliğin kendisinde, öz-dinamiğinden ötürü, bir kendini aşma, kendini değıştirme gücü olduğunu varsayar. Modernlik, çözölme ve yeniden yapılanmanın bir birleşimi, güvenceler yaratan, aynı zamanda da bu güvenceleri ayrıştıran bir süreçtir (Beck,1999,62). Düşünömsel modernleşmenin dile getirdiği "modernleşmenin diyalektiği"nin postülasıdır.

"Düşünömsel modernleşme"; sınaı modernleşmenin yüksek düzeyde gelişmiş ölkelerdeki modernleşmeyi çevreleyen koşulları ve modernleşmenin temellerini değıştirmesi gibi, özünde alelade olmakla birlikte önemli sonuçlar doğuran, henüz de irdelenmemiş olan temel bir

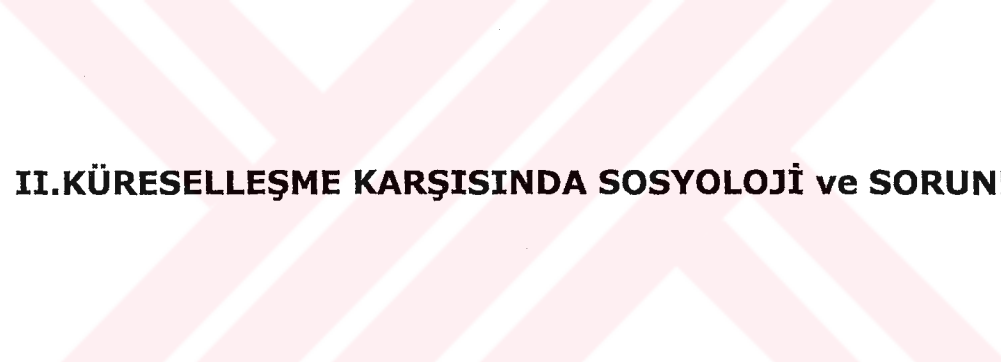
olgudur. Modernleşme –ereksel akılcılık ve çizgisellik olarak değil de, bir yan etkiler yönetimi olarak- toplum tarihinin motoru haline gelmektedir.' (Beck,1999,13).

Düşünümsel modernlik, modernliğin, sanayi toplumunun ön varsayımlarını ve temel çizgilerini ayrıştıran, çözelti ve başka modernliklere giden yolu açan bir biçimde "radikalleşmesi"dir. Düşünümsel modernleşme, "basit", yani klasik sını toplumsal modernleşmenin başlıca iki tanığının – marksistler ve işlevselciler- karşıtlıklarının mutabakatı içinde imkansız saydıklarını öngörür; bir devrimi değil, başka bir toplumu(Beck,1999,68). Düşünümsel modernleşme yaklaşımı içinde değişimin motoru artık ereksel rasyonellik değil, yan etkidir: Riskler, tehlikeler, bireyselleşme, küreselleşme.(Beck,1999,72)

Bu yaklaşıma göre, hala etkisini devam ettiren klasik dönem sosyolojisinin modernleşme mutabakatı düşünümsel modernleşme kuramı tarafından sorgulanmaktadır. Böyle olunca bu kuram, birbiriyle rekabet eden iki yönelimle mücadele edip, bu mücadele sırasında ana hatlarını ve varsayımlarını keskinleştirerek savunmak durumundadır. Bir yanda basit, klasik, sını toplumsal modernleşmeye ilişkin başat kuramlar mevcuttur: Büyük bir çeşitlilik ve içsel karşıtlıkları olsa da bu kuramların karakteristik yönü, modernleşmeyi sını toplumsal modernleşmeye eşitlemeleridir. Basit modernleşme kuramlarının ufku dahilinde, birbirine düşman iki ekol mevcuttur. İşlevselci ve Marksist ekollerdir, bunlar, ikiside ayrıca sanayi sonrası ve geç kapitalizm değişikliklerini geliştirmiştir. Sanayi sonrası yaklaşımı modernleşmeyle sını-toplumsal modernleşmenin eşitlenmesine dayanmaktadır. Öte yandan post modernliğin kuramları gruplaşmıştır. Belirleyici yönleri, şu ya da bu şekilde modernliğin ilkelerine veda etmeleridir. Postmodernliğin veda kuramlarının temelinde de, bunların modernlikle

sınai toplumsal modernliği bir tutmaları yatar- ancak bu kez çıkarılan sonuç olumsuz niteliktedir.(Beck,1999,71)

Düşünümsel modernleşme kuramı, “modern toplum” gibi bir şeyin hiçbir yerde varolmadığını öne sürer.(Beck,1999,92) Sınai toplumla modern toplumun eşit addedilmesi, kollektif bir kendi kendine yanılama, kendini meşrulaştırma anlamına gelir. Evrensellik iddiası hiçbir zaman gayri-ulusal sınırların dışında olmamıştır. Düşünümsel modernleşme sosyolojisi, sanayi toplumunu gelişkili, yarı modern bir toplum olarak açıklar. Modernleşmenin modernleştirilmesine devam edilmesi ve radikalleşmesi sonucu bu yarı modern toplum, başka modern ve karşı modern toplum biçimleri tarafından çözülp devranılır. Demek ki, karşı modernlik sorunu merkezi bir konuma geçmektedir(Beck,1999,97) Bu yaklaşım içinde sosyolojinin yeni kavram ve perspektiflerle yapılanması yönünde bir eleştiri de temellendirilir;

II.KÜRESELLEŞME KARŞISINDA SOSYOLOJİ ve SORUNLARI

Günümüz sosyolojisinde kuramsal çalışmalar çerçevesinde -dünya sistemleri, sanayi sonrası toplum, post-modernlik, düşünömsel modernlik- gündeme gelen temel bir konu sosyolojinin sorunlarıdır. Bu bağlamda sosyolojinin ortaya çıkan yeni koşulları ve bugünün toplumunu anlamaya uygun bir bilim olup olmadığı soru konusudur. Bu açıdan değeriendirildiğinde söz konusu tartışmalar; Batı düşüncesinde yeni bir paradigma arayışının göstergeleridir ve sosyoloji yeni paradigma arayışı karşısında tartışma konusudur.

Sosyolojinin sorunları üzerine ileri sürölen argömanlar; ilk önce modernleşme paradigması çerçevesinde marksist yaklaşımın sosyolojiye yönelttiğı (özellikle pozitivism tartışmaları ve Wallerstein'ın dünya sistemi analizinde yönelttiğı) eleştiriler ve yeni bir paradigma arayışı açısından modernlik-postmodernlik tartışması içinde gelişen tartışmalarda belirginleşmiştir.

Yeni bir paradigma arayışı ve bu paradigmanın inşa edilmeye çalışıldığı zemin; toplumsalın dünya ölçeğinde genişliğı karşısında sosyoloji sorunlarını tartışmaya açmıştır. Sosyoloji yeni koşullar karşısında sorunlarının kaynağını klasik dönem sosyolojisinde görmektedir; bu çerçevede sosyolojinin on dokuzuncu yüzyıldan ve yirminci yüzyıl başlarından miras kalan toplum düşüncesinin kalıntılarını giderek süpöreceğı ileri sürölmüş²³ ve halihazırda popüler olan bir yaklaşım, sosyolojinin "modernlik projesi"yle bağlı olduğunu ileri süren argömanlar geliştirilmiştir.

²³Giddens(1987) 'Toplum Teorisi ve Modern Sosyoloji'; "Sosyolojinin Geleceğı Üzerine Dokuz Tez"

Sosyolojide son dönemde modernlik üzerine geliştirilen argümanlar açısından; modernleşme hakkındaki sosyal-bilimsel düşüncenin temeli, XIX. yüzyılın ikinci yarısından beri formülleştirilen bir çok klasik kuram tarafından atılmıştır. Marx, Weber ve diğerleri tarafından kuramlaştırıldığı haliyle modernlik, "Orta Çağlar"ı ya da feodalizmi izleyen çağa gönderme yapan tarihsel bir dönemleştirme terimidir. Bu bağlamda modernliğin yeni bir endüstriyel dünya kurduğu dinamikler "modernleşme" olarak betimlenmektedir.

Sosyoloji klasik döneminde; 'modernleşme' olarak adlandırılan süreçler yumağında genel ve temel ilkeler çıkarmaya çalışmıştır. Başka bir deyişle, modernleşmenin özünü açığa çıkarmaya yarayacak görece basit ve kullanışlı kavramsal çerçeveler oluşturmayı denemiştir. Bu denemelerde, eski ve yeni, modern-olmayan (veya geleneksel) ile modern olan keskin bir şekilde karşı karşıya konularak²⁴ ikili bir dünya karakteri sistemleştirilmiştir.

Bu yaklaşıma göre; sosyolojide, Marx, Durkheim ve Weber'in çalışmalarından kaynaklananlar da dahil olmak üzere, en seçkin kuramsal gelenekler modernliğin doğasını yorumlarken tek bir egemen dönüşüm dinamiğine bakmaya eğilim göstermişlerdir. Marx'tan etkilenen

²⁴Çok tanınmış ve oldukça sık alıntılanan böyle kutupsal bir tipoloji, 1887'de yayınlanan 'Gemeinschaft und Gesellschaft' (Cemaat ve Toplum) adlı kitabın sahibi Ferdinand Tönnies'e (1855-1936) aittir. Bu kitapta Tönnies, 'gemeinschaftlich' karakterine sahip ilişkiler temelinde biçimlenmiş bir toplum tipinden 'Gesellschaft' kavramıyla dile getirdiği bir toplum tipine geçişi tasvir etmektedir. Diğer klasik düşünürlerin çoğunda, çoğu kez örtük olarak böyle bir gelişme düşüncesinin izlerini bulmak mümkündür. Hemen hepsinde modernleşme, birbirine tamamen zıt iki ayrı toplum tipinin birinden diğerine geçişi olarak tanımlanır. Bu çerçevede tanınmış bir örnek Emile Durkheim (1858-1917) tarafından yapılan 'mekanik' ve 'organik dayanışma' ayrımıdır. Aynı anlamda Max Weber ile modernleşmenin sosyal bilimsel kavranışı yeni bir boyut kazanmıştır. Weber'in modernleşme kuramının ilkesi oldukça basittir. Bu onun akılcılaşma (rasyonelleşme) olgusuna duyduğu ilgi ile başlamaktadır. Weber'e göre akılcılaşmanın iki yönü vardır. Bir yönüyle insan gittikçe daha mükemmel hale gelen kuramlar yardımıyla gerçekliği daha iyi kavramaktadır. Bu çerçevede Weber, dünyanın büyüünün bozulmasından (entzauberung der welt) bahseder.(Der Loo,1993,116)

yazarlar için modern dünyayı biçimlendiren ana dönüştürücü (transformative) güç kapitalizmdir. Modernliğin belirginleşen toplumsal düzeni hem ekonomik sistemi hem de diğer kurumları açısından kapitalisttir. Bu bakış açısı, sonraki toplumbilim incelemelerini derinden etkileyecek karşıt yorumların çıkmasına yardımcı olan Durkheim ve Weber tarafından eleştirilmiştir. Durkheim, Saint Simon geleneği doğrultusunda, modern kurumların doğasını endüstriyalizmin etkisi bazında inceledi. Ona göre kapitalist rekabet, ortaya çıkan endüstriyel düzenin merkezi özelliği değildi ve Durkheim, Marx'ın büyük önem verdiği vasıflardan bazılarını marjinal ve geçici olarak görüyordu. Modern toplumsal yaşamın hızla gelişen karakteri esasen kapitalizmden değil, doğanın endüstriyel amaçlı kullanımı yoluyla üretimi insan gereksinmelerine göre biçimlenen karmaşık işbölümünün canlandırıcı etkisinden kaynaklanıyordu; kapitalist değil, endüstriyel bir düzende yaşıyorduk.

Weber ise bir endüstriyel düzenin varlığı yerine "kapitalizm"den söz etmiş olmasına karşın, bazı önemli konularda görüşleri Marx'tan çok Durkheim'e yakındır. Weber'in nitelendirdiği anlamda "rasyonel kapitalizm", emeğin metalaşması da dahil olmak üzere, Marx tarafından belirlenen ekonomik düzenekleri kapsar. Ancak, bu kullanım biçimiyle "kapitalizm", Marx'ın yazılarındaki "kapitalizm" teriminden açıkça farklı bir anlam belirtir. Teknoloji ve insan eylemlerinin bürokratik biçiminde örgütlenmesinde ifade edildiği biçimiyle "rasyonalizasyon", anahtar kavram konumundadır.

Sonuç, sosyolojinin mevcut biçimiyle modern durumun yeterli bir çözümlemesi olamayacağı, çünkü sosyolojinin ulus devletin toplumla yanlış bir denkleştirmesine dayanmış olması ve bu yüzden modern toplumlarda ortaya çıkmış olan küreselleşme örüntüsüyle analilik olarak başedemeyeceği yönündedir. Klasik sosyal teori zamanımız üzerine uygun ve enformatif bir bakış açısı oluşturmak açısından tek boyutludur.

Bu doğrultuda sosyolojinin sorunları iki düzeyde; kavramsal yapı ve çözümleme açısından tartışmaya açılmaktadır.

Sosyoloji sorunlarının kaynağını klasik dönem kuramlarına dayandırırken temelde ele aldığı konu Aydınlanma mirasının kendisidir. Post-modernlik tartışmalarında karşımıza çıkan evrenselcilik ve ilerlemeci tarih anlayışı yanında modernliğin doğası açıklanmasında kullanılan kavramların reddedilmesi, sorunun belli bir kuramsal yaklaşımla sınırlı olmadığı bütün olarak düşünce evreninin tartışma konusu olduğu anlamına gelmektedir. Bu çerçevede olmak üzere sosyolojinin kavramsal düzeyde sorunlarının tartışılmasının merkezinde, toplumu ele alış biçimi yer almaktadır. Buna göre sosyoloji toplum nosyonunda;

- a- Toplumun tipi ile tarihin anlamını birbirinde eritmeye
- b- Toplumsal düzeni devlet ile özdeşleştirmeye yönelmişti.

Bu bağlamda sosyolojinin sorunları toplum nosyonu merkezinde; evrenselcilik ve ilerlemeci tarih anlayışı çerçevesinde pozitivizm, toplumsal düzen ve devlet ilişkisi çerçevesinde ulus devlet ve kapitalizm, bir çözümleme aracı olarak toplum yerine kültürü öne çıkaran ve sosyolojide bir alt dal olarak kültür sosyolojisinin gelişmesini sağlayan kültür üzerine tartışmalardan oluşmaktadır.

2.1. Aydınlanma'nın Mirası

Sosyoloji XIX. yüzyılda ortaya çıkmış bir bilimdir ve sosyolojik düşünceyi, bir bilim olarak ortaya çıkmasını sağlayan toplumsal koşullar

açıklamasını Fransız Devrimi'nde bulmaktadır. Fransız devrimi, bir yandan Fransız pozitivizminin gelişmesini sağlarken diğer yandan da 'Alman İdealizmi' olarak adlandırılan düşünce geleneğini ortaya çıkarmıştır²⁵.

Fransız Devrimi, devletin ve toplumun rasyonel bir temelde yeniden örgütlenmesi yoluyla toplumsal ve politik kurumların bireyin özgürlük ve çıkarlarıyla uyumlu kılınmaları istemi biçiminde tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımların gelişmesi aynı zamanda sosyolojinin nesnesi olacak biçimde *toplum* kavramının gelişmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda toplum; kendi başına belli bir ilerlemeye karşılık gelen bir kavram olarak kullanılmıştır. Aynı açıdan Sosyoloji, Batı tarihi içinde Aydınlanma dönemi olarak belirtilen dönemde ortaya çıkmış belli görüş ve değerlerin taşıyıcısı ve yaygınlaştırıcısı konumundadır. Aydınlanma dönemiyle Batı'da evrenselcilik ve evrensel tarih yaklaşımı gelişmeye başlamış ve ilerleme düşüncesi kurumlaşmıştır²⁶.

"Evrenselcilik, zamanın ve mekanın her noktasında geçerli olan bilimsel hakikatlerin varolduğu şeklindeki görüştür. Bu bilim anlayışının öncülleri, dünyanın çizgisel denge süreçleri biçimini alan determinist yasalar tarafından yönlendirildiği ve bu yasaları geri dönüşlü evrensel denklemler olarak ifade ettikten sonra, belli başlangıç koşullarına ek olarak bilgiye yalnızca sistemin geçmişteki ya da gelecekteki herhangi bir

²⁵ Alman idealizmi, Fransız Devrimi'nin kuramı olarak adlandırılmıştır. Bunun anlamı Kant, Fichte, Schelling ve Hegel'in Fransız devriminin kuramsal bir yorumunu sunmuş olmaları değil, ama felsefelerini büyük ölçüde Fransa'dan gelen meydan okumayı yeni bir evrenin şafağı olarak karşılamalarıdır. Bu felsefede akıl, hem doğa hem de toplumsal örgütleniş belirleyecek sonuçta dünya bir akıl düzeni olacaktır. Bu yaklaşım en genel manada Hegel tarafından temsil edilmiştir. Hegel'in dizgesini geliştirmesiyle aynı zamanda Fransa'da Saint-Simon'un işleyimi, insanlığı özgür ve rasyonel bir topluma götürebilecek biricik güç olarak yüceltiyordu. Ekonomik süreç aklın temeli olarak görülüyordu (Marcuse,1989,4).

²⁶ İlerleme fikri, tarihe ilişkin bir değer yargısıdır ve evrensellik kavramı bu fikrin argümanıdır (Aron,1998,61).

zamandaki durumunu kestirebilmek için ihtiyaç duyduğumuzdu” (Wallerstein, 2000, 187).

Yeni bir tarih anlayışının ürünü olan bu yaklaşım sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışını belirlemiştir²⁷.

“ İlerleme fikri bir disiplin olarak sosyolojinin oluşumunda temel rol oynamıştır hala da onun ana sorunlarını ve bakış açılarını derinden biçimlendirmektedir. İlerleme fikri her şeyden önce, toplumun ilerleyişine ilişkin değil, bilginin nasıl geliştiğine ilişkin bir tasarımdır” (Bock,1990,64).

Bugün sosyolojinin sorunu, ya da sosyoloji içinde gelişen tartışmanın kaynağı; Aydınlanma dönemi mirasıdır. Sosyolojinin klasik dönemi, XIX. Yüzyıl bilim anlayışını temsil etmektedir. Batı bu dönemde toplumsal bilimin ortaya koyduğu argümanların tartışılmasını istememiş ve sosyoloji kendi argümanlarını “toplumsal yasa” olarak sunmuştur. Bugün için bu yaklaşımın sorgulanması bundan böyle bu tarz açıklamalara ihtiyaç kalmadığı anlamını taşımaktadır.

2.1.1. Evrenselcilik - İlerleme; Pozitivizm

Bu çerçevede klasik sosyolojinin ortaya çıktığı koşulları açıklayan en önemli kavramı *endüstridir*, endüstri hemen her sosyoloğun

²⁷ Sosyolojinin merkezi kavramları ilerlemeyi vurgulayan içeriklere sahiptir. Toplum, endüstri, devrim gibi açıklayıcı temalar toplumsal gelişmeyi işaretleyen temalardır aynı zamanda. Soyut düzlemde ilerleme,gelişme ve evrimi ayırdetmek oldukça güçtür. Bu konuda yapılan çalışma açısından bkz; Morris Ginsberg, “The İdea Of Progress: A Revolution” Methuen 1953.

çalışmalarını belirleyen ana tema ve yaşanan sürecin adı da *endüstrileşme* olmuştur. Evrensel bir sürecin adıdır endüstrileşme²⁸. Saint-Simon (1760-1825), XVIII. yüzyılın soyut ve spekülatif olan ilerleme düşüncesini endüstrileşme ile bağlantılandırmıştır (Kumar,1978,46). Bu ele alışla birlikte ilerleme kavramı olarak sadece endüstrileşme anlamındadır²⁹.

"Endüstrileşmenin toplum içinde yol açtığı sorunlar, XIX. yüzyılda Batı'nın başlıca temasını oluşturmuş ve sosyoloji bu konularda uygulamalı ve pratik önerileri olan bir bilim görüntüsünü kazanmıştır" (Sezer,1997, 3).

Saint Simon'un sistemleştirmesinden sonra, XIX. yüzyıl Batı düşüncesinin genel karakteristiği olan toplumsal gelişmenin dönemlendirilmesi, endüstri ile ortaya çıkan durum yani toplum ile geçmiş evrenin karşılaştırmasına dayandırılmıştır. Toplumsal kuram, Saint-Simon'a göre, başka gözlem bilimlerinde kullanılan yöntemin aynısını kullanacaktır ve "toplum" doğa gibi ele alınacaktır. Bu yaklaşımla birlikte toplumun yasaları giderek doğal nesnel yasalar biçimini alıyordu. Bu yaklaşımda zirveyi ilerlemenin bağımsız bir doğal yasa olarak değerlendiren Comte temsil etmiştir.

"A.Comte'un önerdiği yeni bilim, tarihsel gelişim yasalarının incelenmesidir, bilimsel gerçekliğin temel içeriği yasa ile gösterilebilir. Yasa; ya olgular arasındaki zorunlu ilişkilerdir ya da bir tür varoluşun

²⁸Batı tarafından modern dünyada üretilen evrenselci düşüncenin anahtar kavramlarından birisi "Sanayi Devrimi"dir.(Wallerstein,1997,61)

²⁹Saint-Simon'un yaklaşımı Avrupa'da 'endüstrileşme ideolojisi' olarak tanımlanmaktadır. Saint-Simon, çok genel anlamda XIX. yüzyıl sosyolojisi, sosyalizm ve Marxizmin gelişmesi üzerinde etkili olmuştur, gerçekte Batı düşüncesinde XVIII. yüzyıl aydınlanma felsefesinden XIX. yüzyılda sosyolojiye, sosyalizme geçişi simgelemektedir. Saint-Simon, endüstri toplumları sorunlarının yine aynı toplumların gücüyle aşılabileceğine inanmaktadır. Bu açıdan sosyalizmin habercileri arasında yer almaktadır. Endüstri toplumlarının bilinir olduğunu, bilginlerce denetlenebileceğini ileri sürmektedir. Sosyoloji bu iddia üzerine ortaya çıkmıştır (Sezer,1997,35).

niteliği, egemen ya da sürekli olgulardır. Ve bu bilim gözlem ve karşılaştırma üzerine kurulmuştur" (Aron,1998,87).

Comte sosyolojisini iki farklı teze dayandırır; ilki, teolojikten metafiziğe, oradan da pozitivist düşünce tarzları ve ilgili sosyal organizasyon tiplerine doğru tarihsel bir ilerleme vardır. İkincisi, bilimler arasında matematiğin başta, sosyolojinin de sonda yer aldığı bir hiyerarşi vardır ve bunların her biri bu üç aşamadan sırasıyla geçer. Her türlü bilginin diğer bilimlerden ayrı ve bağımsız olarak pozitif aşamaya ulaşması doğrultusunda sosyoloji, en karmaşık, kendine özgü ve diğerlerine bağımlı bilim olduğundan pozitif aşamaya en geç ulaşanıdır. Comte, dönemin felsefi geleneğinden koparak toplum'u bağımsız bir bilimin sosyolojinin nesnesi yapıyordu³⁰.Toplum şimdi az çok genel yasalar tarafından yönetilen olguların az çok belirli bir karmaşası olarak alınıyordu - bilimsel araştırmanın herhangi başka bir alanı gibi irdelenecek bir alan. Bu alanı açıklayan kavramlar onu oluşturan olgulardan türetilcekler ama bu arada felsefi kavramların daha geniş kapsamlı imlemleri ise dışlanacaktı. 'Pozitivist' terimi felsefi bir kuramdan bilimsel bir kurama bu dönüşümü belirten tartışmalı bir terimdi (Marcuse,1989,275). Toplum doğal bir zorunlulukla devinen rasyonel yasalar tarafından yönetiliyor olarak görülüyordu ve Comte'un sisteminde toplum evrensel bir kavram olarak karşımızdaydı. Toplumsal bilimlerin daha sonraki gelişimi bakımından bu ilişki belirleyici olmuştur; Çünkü son yüzyılın toplumsal düşüncesi içinde önde gelen belirli gelenekler, Comte'un 'Cours de Philosophie Positive' adlı yapıtıyla olgunlaştırdığı bir mantıksal çerçeveden önemli ölçüde etkilenmişlerdir.

³⁰ Hem 'pozitivizm' ve hem de 'sosyoloji' terimlerini A.Comte'a borçluyuz, onun yapıtlarında sosyolojinin ortaya çıkışı pozitivizmin insan düşüncesindeki nihai zaferinin işareti olarak görüldüğünden ikisi çok yakından ilgilidir. Pozitivizm, biri esas olarak toplumsal kuramda merkezleşen, diğeri ise daha özgül olarak epistemoloji ile ilgili olan iki evreye işaret etmektedir (Giddens,1989,251).

Comte'un çalışmaları bu bağlamda ele alındığında üç ana konuyu varsayar; birincisi, Batı Avruranın toplumu olan sanayi toplumu, örnek bir niteliğe sahiptir ve bütün insanlığın toplumu haline gelecektir. Comte, Avruranın sanayi toplumunun bazı görünümünün evrensel bir yönelimi olduğuna inanmaktadır. İkincisi, bilimsel düşüncenin iki evrenselliğidir. Matematikte fizikte ya da biyolojide pozitif düşünce evrensel bir yönelime sahiptir, yani pozitif düşünce sayesinde elde edilen başarılar görünür hale geldikten sonra, insan türünün bütün kesimleri onu uygular. Üçüncü ana konusu, 'Systeme de Politique Positive'in konusudur. Eğer insan doğası temelde aynı ise, eğer toplumsal düzen temelde aynı ise, son çözümde çeşitlilik nasıl sağlanır? Başka deyişle, Comte'un insani birlik anlayışı, düşün yaşamının üç temel anına uygun olarak ele alır; Batı'da gelişmekte olan toplum örnektir; insanlığın bütünü önce batının yolunu izleyecektir³¹.

Comte'un hem pozitif felsefeyi hem de buna bağlı olarak sosyolojiyi temellendirme çalışmasının devamcısı Emile Durkheimdir. Durkheim, kendi döneminin toplumsal koşulları bağlamında³²

³¹ Pozitif anlayışın egemenliğinde....artık toplumun bağrında sürekli bir yara olarak kalan ve basit politik önerilerle çözülemeyecek olan bütün güç ve hassas sorunlar bilimsel yollarla kestirilebilir ve bu da toplumsal barışın ilerletilmesine hizmet edebilir..... pozitif anlayış, iflah olmaz politik kötülüklerden akılcıca geri duracak düzeydeki rasyonel gelişme sayesinde, düzeni sağlamlaştırmaya eğilimlidir. Gerçek bir geri durma.... her türlü doğal fenomenin değişmez doğa yasalarıyla derinden bağlı olduğuna dair bir anlayıştan doğabilir (Comte,1896,185).

³²Durheim'in döneminde Fransa 3.Cumhuriyet tartışmaları içinde toplumsal kriz yaşıyordu ve Durkheim, o dönemin sorunlarına sosyolojinin çözüm sunacağı inancını taşıyordu (Berger,1978,35). Durkheim'in, sosyolojinin bilimsel statüsünü açıklığa kavuşturmaya ve onun sosyalizmle farklılığını ortaya koymaya özel bir ilgisi vardı. Çünkü sosyoloji, XIX. yüzyılın sonundaki Fransa'da genellikle sosyalizmle eşanlamlı sayılıyordu (Swingewood,1998,124). Sosyalizm (1928) çalışmasında temel yaklaşım Saint-Simon'cu öğretilerdir. Durkheim Saint-Simonculuk ile XIX. yüzyılın başında sosyalizmin durumu arasında bir yakınlık kurar. Sosyalizm, Fransız devriminden sonra ortaya çıkmıştır. Sanayileşme ile çağdaş olan sosyalizm, bireyle devlet arasında hem ahlaki, hem toplumsal otoriteye sahip ara örgütlenmeler oluşturmak amacındadır (Aron,1989,269). Durkheim'e göre sosyalizmin ana konusu sınıf mücadelesi değil, örgütlenmedir.

sosyolojinin bir disiplin olarak sistemleştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur³³.

Durkheim'in anladığı biçimiyle sosyoloji, özünde toplumsal olan olguların incelenmesi ve bu olguların sosyolojik biçimde açıklanmasıdır (Sosyolojik Metodun Kuralları). Durkheim'ci sosyoloji anlayışı, bir toplumsal olgu kuramı üzerine kuruludur. Durkheim'in amacı, konusu toplumsal olgu olan, öteki bilimlerin modeline benzer, nesnel bir bilim olarak sosyolojinin olabileceğini ve olması gerektiğini göstermektir. Bu bağlamı çerçevesinde, ortaya çıktığı dönemde sosyolojinin şu iki görevi yerine getirmesi isteniyordu (Seidman ve Wagner,1992,3) ;

- 1- Toplumsal hayatın işleyişinin genel 'yasalarını' keşfetmek
- 2- Toplumsal ilerlemenin aracı olmak

Bu anlamda sosyoloji, modern toplumsal yaşamla ilgili olarak öngörü ve denetim amaçları doğrultusunda kullanılabilecek bilgi üreten bir disiplin olarak anlaşılmalıdır. Bu anlayışta; sosyolojik bilginin ilgili olduğu toplumsal dünya ile araçsal bir ilişki içinde olduğuna inanılır; bu tür bilgi, toplumsal yaşama müdahale etmek için teknolojik olarak uygulanabilir. Bu temanın iki versiyonu söz konusudur. Birincisi, sosyolojinin toplumsal yaşam hakkında, fen bilimlerinin doğa alanında sağladığı türden bir denetimi toplumsal kurumlar üzerinde kurmamıza yardım edecek bilgiyi verdiği görüşüdür. Marx'ı da içine alan diğer bir grup yazar farklı bir bakış açısına sahiptir. Onlara göre "tarihi kullanarak tarih yapmak" fikri anahtardır (Giddens,1994,21).

³³Bunun yanında, bilginin toplumsal evrimine genel bir yasa aramaktan ve pozitivist felsefeyi bilgi sosyolojisine temel almaktan vazgeçen Durkheim için önemli olan 'zaman' ve 'mekan' gibi soyut fikirlerin dahi toplumsal yapı ile çok yakın ilişkiler içinde bulunmalarıdır (Gurvitch,1985,201).

Sosyolojinin klasik döneminde ortaya çıkan koşulları endüstrileşme yanında endüstrileşmeyi “kapitalizm” merkezinde açıklayan farklı bir yaklaşım Karl Marx’a aittir. Marx ortaya çıkan toplumu, üretim ilişkileri bağlamında “Kapitalist toplum” olarak değerlendirir. Marx, toplumsal gelişmede Auguste Comte’un aksine akli temel almamaktadır. Marx, akli ve akla bağlı olarak felsefeyi, elbet bu arada tarih felsefesini, toplum yasalarıyla açıklamaktadır (Sezer,1997,23).

“Marx’ın kuramını başka bir çok sosyoloji kuramından ayıran özellik, onun insan toplumunu doğa dünyasına sıkıca oturttuğu ve her türlü toplumsal görüngüyü, toplumla doğa arasındaki (tarihsel olarak değişen) ilişki bağlamında çözümlediği gerçeğidir” (Bottomore,1999,135).

Marx, Alman idealizmini temsil eden Hegel gibi, insanlık tarihinin bir dizi farklı koşut tarihler, ekonomik, siyasal, sanatsal, dini vb. tarihler değil, tek bir tarih olduğunu vurguluyordu. Tarihin birliği, gelişme sürecinin her çizginin hem kendi sürekliliğini hem ötekilerle yakın bağıni koruduğu bir organik birlik olarak değil, içerisinde tek bir sürekli çizginin (ekonomik tarih çizgisi) bulunduğu bir birlik olarak tasarlıyordu, varlığı olan, ama kendine özgü hiçbir sürekliliği bulunmayan öteki etmenler Marx’a göre, gelişmelerinin her noktasında yalnızca temel ekonomik olgunun yansımalarıydı.(Collingwood,1996,160).

“Marx, pozitivist yaklaşımın ileri sürdüğü tarzda, toplumsal yasa kavramına sahipti fakat ona göre toplumun acımasız nesnel yasalar tarafından yönetildiği sürece usdışı ve bu yüzden kötü olarak görüyordu. Onun için ilerleme bu yasaların üstesinden gelmeye eşdeğerti” (Marcuse,1989,268).

Bu yaklaşımda tarihsel hareketin gücü, evrimin belirli anlarında üretim güçleri ile ilişkileri arasındaki çelişkidir. Üretim güçleri esas olarak belirli bir toplumun üretim yeteneğidir. Tarihin diyalektiğini üretim güçlerinin

hareketi oluşturur. Marx'ın dūřūncesi kapitalist toplumun gelişkili ya da uyuşmaz niteliğinin bir yorumudur. Marx'ın bütūn eseri bir bakıma bu uyuşmaz niteliğın, kapitalist rejimin temel yapısından ayrılmaz ve aynı zamanda tarihsel hareketin gücü olduğunu göstermek için bir çabadır. Marx, Fransız dūřūncesinden ve sosyalistlerinden sınıf çatışması kavramını almıştır. Bu kavram onun toplumsal çözümlemesinde merkezi bir yer işgal eder. Kuramın diğerk önemli kavramları ideoloji ve yabancılaşmadır. Marx, toplumu bir totallik olarak analiz ederken, üretim tarzındaki 'gerçek' temeller ile üstyapı arasında bir ayrıma gider. Toplum kavramı Marx'ın kuramında genellikle ulus kavramıyla birlikte kullanılmıştır (Marx,1992,38-87). Toplum sınıflı bir yapıya sahiptir ve toplumsal gelişme sınıf çatışmalarına dayalıdır. Genel olarak Marx'ın sosyolojik kuramını oluşturduğu temel eseri, "*Ekonomi Politiğın Eleřtirisine Katkı*" (1859) dır.

Klasik sosyoloji içinde yer alan ve toplumsal çözümleme ağısından kapitalizmi ele alan diğerk bir sosyolog Max Weber'dir. Weber'in sosyolojisi bir yandan evrimci pozitivizme diğerk yandan marksizme karşılık ortaya çıkmıştı. Weber'in toplum tanımının temeli, toplumlaşma, yani 'her birinin eylemi', anlamlı içeriğıyle, başkalarının eylemini dikkate alan ve buna göre yönlendirildiğı için, aktörlerin çoğulluğının davranışını yansıtan toplumsal ilişkilerdi. Toplumsal eylem, şeylere değıl, insan öznelerine; toplumsal bağlama anlamlar yükleyen bireye yönelikti. Bu anlamıyla bir kùltür bilimi olarak sosyoloji, anlamlı eylemi konu almaktadır.

Weber, marksizm ve pozitivizmde yer alan nesnel belirleyici yasa anlayışına karşı çıkmıştır. Bu tür yasalar, bütūn fikirleri dışsal, maddi güçlerin otomatik refleksleri statüsüne indiren bir kùltürün aktif ve bilinçli öğelerini ortadan kaldırdığı argümanına dayanıyordu. Bu nedenle toplumsal yasalar, doğıal yasalardan farklı olarak genel ve evrensel değıl, belirli bir kùltürel sisteme özgü kurallardır (Sunar,1985,16;

Swingewood,1998,174). Onun için, toplumsal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı olarak nomolojik (yasa bağımlı) ve nedensel bir açıklamaya değil, anlamaya dayanan yorumsal bir açıklama biçimini benimsemek zorundadır.

Weber'in önerdiği yöntemin anlaşılması için ele alınabilecek en uygun çalışmaları kapitalizmle ilgili olanlarıdır. Weber'in bilimsel hayatının en önemli projesi, Batı uygarlığının özelliğini - biricikliğini - belirleyen kapitalist ahlak sisteminin ve bu sistemin temellendirildiği toplumsal yaşamın niteliklerini ve doğuş nedenlerini farklı uygarlıklarla karşılaştırarak ortaya çıkarmak olmuştur (Sunar,1985,22). Weber'in İbrani, Çin ve Hint uygarlıklarını ayrıntılı bir şekilde araştırması temelde kapitalizmi açıklamaya yöneliktir. Kapitalist toplumun neden başka yerde değil de Batı'da ortaya çıktığını anlayabilmek, kapitalizmin doğuş nedenini saptayabilmek için karşılaştırmalı bir yönetime başvurmuştur. O'na göre, tarihsel olaylar arasındaki nedensellik ilişkisi ancak karşılaştırmalı bir yöntemle saptanabilir, fakat kapitalizmi oluşturan ahlak sistemini anlayabilmek için öznelerin 'anlam' dünyasını kavramamız gerekir.

Weber, 'kapitalizm' derken, formel açıdan özgür emeğin rasyonel biçimde örgütlenmesi, işyerinin evden ayrılması, rasyonel muhasebe yöntemleri ile rasyonel hukuk ve yönetim sistemlerinin gelişmesiyle karakterize edilen bir sistemi kastedmektedir. Weber, pozitivist toplumsal gelişme anlayışını redederken, 'rasyonelleşme' argümanı ile benzer bir bakış açısını benimsiyordu. Rasyonelleştirici süreç, Batı kültürünün başlıca özelliği olarak bir gelişme yasası oluşturmaktadır (Swingewood,1998,191). Rasyonelleşme bireysel açıdan bir 'eylem' türüdür. Weber, eylem kavramını bireyin öznel bir anlam yükleyerek yaptığı her türlü insan davranışını anlatmak üzere kullanır (Weber,1995,10). Eylemi 'rasyonel gösterme'nin temel öğelerinden biri, tam da alışılmış bir geleneğe düşünmeden içten gelen bir biçimde

uymanın yerine, durumun gerektirdiği ve düşünerek yapılmış düzenli bir uyarılmanın konulmasıdır. Toplumsal eylem, ona katılanlar tarafından meşru bir düzenin varlığı tasarımına göre yönlendirilir. İşlerin böyle yürümesi olasılığına düzenin 'geçerliliği' denilmektedir.

Weber toplumsal gözömlemesinde 'rasyonel bürokrasi' kavramını kullanır. Rasyonel bürokrasi kavramı, Marx'ın sınıf çatışması kavramının karşısına dikilmiştir. Rasyonelleşme süreci, tarihteki belli kesintiler yüzünden duraklamalar geçirir. Katılmış kurumsal dokular ve tekdüze yaşam biçimleri, artan gerginlik ve baskı ya da acılara dayanamayıp çökebilir ve dağılabilirler. İşte böyle buhran durumları içindir ki, Weber bürokrasiye karşı bir denge unsuru olarak 'karizma' kavramını ortaya atar. Weber'in tarih görüşündeki felsefi öge, karizmatik akımlarla rasyonel kurumsallaşma arasındaki bu zıtlıklar dengesidir (Weber,1987,55).

Weber, Marx'ta anlamını bulan sınıf kavramını kendi sistemi içinde yeniden tanımlamıştır. Sınıflar, sosyal topluluklar değildir, yalnızca toplumsal eylemin mümkün ve muhtemel temellerini temsil eder (Weber,1987,177). Sınıf ve statü arasında kesin bir ayırım yapan ve sınıf türleriyle statü grubu türlerini de kendi içlerinde sınıflandıran Weber, özellikle Amerikan sosyolojisinde bugüne kadar taşınan 'toplumsal tabakalaşma' konusunun kaynağı olmuştur .

Kapitalizm, Marx'ın kullandığı anlamda ortaya çıkan koşulları açıklayan anahtar kavramdır. Weber, bu kavramı Marx'ın kullandığı anlamda kullanmamaya özen göstermekte fakat diğer endüstrileşme yaklaşımlarına da yakın durmamaktadır. Belirgin olan Weber'in Marx'ın kuramının kapsayıcılığı kadar geniş bir açıklama çabasında olmasıdır. Hem Durkheim hem de Weber'in açıklamalarında görölen Marx karşıtı açıklamalar sosyoloji ve Marksist yaklaşım arasındaki çatışmayı sergilemektedir. Kapitalizm bu ele alıştır marksist yaklaşımda

sistemleştirilen anlamı da içine alan fakat Marx tarafından sosyalizm tarafından aşılacağı öngörüsü tartışmalı bırakılan bir açıklayıcılığa dönüşmüştür.

Bu bağlamda küreselleşme açısından sosyolojinin toplum nosyonu üzerinde belirleyici olan ve sorunun kaynağının ilkönce evrimci tarih anlayışı olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre 'tarih', insanlıkla ilgili olaylar karmaşasını bir tablo düzeni içine uydurmaya çalışan 'olaylar dizisi' yardımıyla anlatılabilir. Tarih, avcı ve toplayıcıların küçük, yalıtılmış kültürleriyle başlar; ürün toplayan ve hayvancılıkla uğraşan toplulukların gelişimine ve oradan da tarıma dayalı devletlerin oluşumuna kadar devam ederek Batı'daki modern toplumların ortaya çıkışıyla sonuca varır.

"Bu anlamıyla evrimci bir tarih anlayışından hareket ettiğimizde, toplumsal değişmeyi bir toplum tipinin yerine diğerinin geçtiğini kabul edip böylelikle süre giden 'evreler' anlayışına göre düşünme eğilimi gösteririz." (Giddens,2000,24)

Bu durum postmodern kuramda evrimsel anlatıyı değiştirmek ya da olaylar dizisini bozmak biçiminde bir çabayı belirlemiştir. İlerlemeye olan inancın kaybolması kuşkusuz ki tarihe ilişkin anlatıların çözülmesinin altında yatan nedenlerden biridir. Hem evrimci hem de evrensel yasaları araştıran bir tür soyut karşılaştırmalı sosyoloji reddedilmelidir.

Bu anlamda, evrimci, toplum yasalarından söz eden karşılaştırmalı sosyolojinin reddedilmesi çabası günümüz sosyolojisinin kuramsal yaklaşımlarını belirleyen, etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Yeni Temalar

Sosyoloji sorunları üzerine sürdürdüğü tartışmada kavramsal araçları yanında çözümleme açısından, bugünün toplumsal koşullarını dahilinde anlamlı olan belli temaları da konu edinmektedir. Sosyolojinin kendisini yeni bir paradigma arayışı karşısında yeniden sistemleştirme çabası açısından yeni temalar önem arz etmektedir. Sosyoloji yeni temaları ele alırken çözümlemede yeni bir yaklaşım geliştirme gayretindedir.

Bu çerçevede günümüz sosyolojisinde bir dizi yeni tema ve bu temalar üzerinde önemli tartışmalar ortaya çıkmıştır. İlk önce "dünya sistemleri" kuramlarında karşımıza çıkan çözümlemede zaman-mekan ilişkisi yeni yaklaşımlar içinde yerini almıştır. İkinci olarak günümüze kadar belli kuramlar aracılığıyla değerlendirilmiş ulus-devlet ve kapitalizm gibi konular yeniden sosyolojik çözümlemenin merkezine yerleşmiştir. Son olarak da yine post-modern tartışmalarda karşımıza çıkan kültür üzerinde ilgi, sosyolojinin yeni yaklaşımlarını belirlemiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde; sosyolojide sürdürülen tartışma süresince ortaya konulan yaklaşımların, küreselleşme üzerine geliştirilen yaklaşımları belirlediği ortaya çıkmaktadır. Ve bu doğrultuda sosyolojinin sorunlarının tartışmaya açılması yeni bir paradigma girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1. "Zaman - Mekan"

Bu çerçevede günümüz sosyolojisi, sosyolojik çözümlemede toplumsalın zamansal ve mekansal ile ilişkisi üzerine yeni yaklaşımlara sahne olmaktadır. Post-modernlik ve küreselleşme tartışmalarında bu bağlamda karşımıza çıkan temel problematik; sosyolojinin hem toplum nosyonunda hem de toplumsalın çözümlenmesinde karşılaşılan yetersizlikler üzerinde kurulmuştur.(Giddens,1994)

Buna göre, Batı düşüncesinde zaman ve mekana ilişkin bir bölünme söz konusudur. İlerlemeci toplumsal teoriler toplumsalın çözümlemesinde karakteristik biçimde mekana³⁴ oranla zamana ayrıcalık tanımışlardır. Dolayısıyla, yüzeysel olarak bakıldığında dahi aradaki farkı anlamak pek güç değildir. Toplumsal değişim, modernleşme ve devrim süreçleri üzerinde yoğunlaşmıştır, bu anlamda da doğrudan İlerleme, toplumsal teorinin konusudur ve tarihsel zaman birincil boyutudur. Bu çerçevede modernlik, modernleşme yoluyla ilerleme sorunuyla bağlantılı olduğuna göre, bu tema üzerinde yazılanlar zamansallığı, mekan ve mahal içinde olma yerine 'oluşum halinde olma' sürecini vurgulamıştır. Bu anlamda İlerleme mekanın fethini, bütün mekansal engellerin yıkılmasını ve nihai olarak "mekanın zaman aracılığıyla yok edilmesini" içerir ve bu anlamda mekanın olumsal bir kategoriye indirgenmesi, ilerleme kavramının içinde mündemiğdir. (Harvey,1997,231). Bu doğrultuda;

³⁴Sosyolojide zaman ve mekan kavramlaştırılması üzerine Türkçe'ye yapılan çevirilerde önemli sorunlar bulunmaktadır. Foucault, Giddens ve Robertson'a ait çalışmalarda time-space olarak geçen ifadeler zaman-uzam olarak çavrilmiştir. Uzam (extension) ölçülebilen, duyu verilerine konu olan, içerisinde yaşanan mekan anlamındadır fakat sosyolojik kullanımda mekan (space) uzamların yer aldığı bütünlük anlamında soyut bir kavramdır. Bu anlamıyla felsefi açıdan uzam fiziğe dair, mekan metafiziğe dairdir .

“Toplumsalın hem “zamansal” hem de “mekansal” ile ilişkisinin yetersiz tanımlanmasında, toplumbilimsel çözümlemelerin çoğunluğunda görülen iki eksiklik rol oynamaktadır. Birinci durumda, sanki toplumlar sadece değişim yaşarlarken zamansallık sergilerlermiş gibi, zamansalı toplumsal değişimle birleştirme eğilimi vardır. Eğer toplumlar o kadar çok değişmiyorsa, zamandışı olarak ele alınmaktadır. Mekansal ile ilişkili olarak da sosyoloji, toplumsal pratiklerin mekansal olarak örüntülendiği ve bu örüntülerin önemli ölçüde bu toplumsal pratikleri etkilediği olgusuna yetersiz ve etkisiz bir ilgi göstermiştir. Ayrıca, bu özel eksiklik, çağdaş kapitalist ilişkilerde oluşan büyük değişimlerden, tek tek, toplumların tutarlılığının, birliğinin ve bütünlüğünün altını oyan değişimlerden dolayı şimdi daha anlamlıdır” (Urry,1999,94).

Bu anlamda zaman ve mekan, asıl olarak zaman-dışı ve mekan-dışı bir sosyoloji kurmaya hizmet eden ayrımlar çevresinde biçimlenmiş, önceden var olan nosyonları parçalayarak gelişmiştir. Bu çerçevede toplumlar, genellikle içeriden büyüyen, kendi zaman ve mekan-dışı toplumsal yapılarına sahip kendilikler olarak ele alınırlar. Bunun yanı sıra toplumlar birbirlerinden ayrı olarak görülür; normatif konsensüs, yapısal çatışma ve stratejik davranış süreçlerinin çoğu, sınırları ulus-devlet ile çakışan her toplum için içsel olarak kavramlaştırılır. Kent ve kır sosyolojisi dışında, mekan boyunca gerçekleşen içsel farklılaşma süreçleri ancak sınırlı biçimde kabul edilmiştir. Bu nedenle yirminci yüzyıldaki çok sayıda sosyoloji akımının araştırma konusu, toplumsal yapıları üzerinde kuruldukları mekanla tutarlı olarak ele alan, birbirinden bağımsız toplumlar sistemi olmuştur; bu sosyolojide farklı toplumsal zamanlara yada bu yerler ve örgütlenmelerin önemli açılardan zamanlara bağlı olduklarına ilişkin çok az çalışma olmuştur. (Urry,1999,13)

Ayrıca bu akademik boşlayışın zamandan daha çok mekanda belirgin olduğu da ileri sürülmektedir. Soja (1989), yirminci yüzyılın ilk

döneminde, çağdaş yaşamın mekansal temellerini dönüştürmüş olan bir dizi genel teknolojik ve kültürel değişime ilişkin paradoksa işaret etmektedir. Bu değişimler telgrafı, telefonu dahil teknolojik ve kültürel yenilikleri kapsamaktadır ancak Soja bu değişimlerin o zamanki toplumsal kurama yansımadığını ileri sürmektedir.

Bu bağlamda Wallerstein'ın (1995) ileri sürdüğü gibi, sosyal bilimin egemen olagelmış epistemolojinin yerine getirdiği en dikkat çekici şeylerden birisi ve önemli bir sorunu, zaman-mekanı analizin dışında bırakmak olmuştur³⁵. Bu doğrultuda Urry (1999), zaman ve mekan araştırmalarının, herhangi bir toplumsal çözümlemeye üç farklı düzeyde katılmasının zorunlu olduğunu ileri sürer. Bu anlamda üç farklı mekan ya da mekansallaşma vardır. Birincisi, ampirik olaylar, zaman ve mekan içinde dağılırlar. Bu hem günlük yaşamın görece olarak rutin özellikleri ve hem de daha farklı ve biricik olaylar açısından doğrudur. İkincisi, belirli bir toplumsal kendilik (üretim ilişkileri, devlet, sivil toplum, sınıflar vs.), belirli bir zamansal ve mekansal yapılanma

³⁵“Zaman ve uzay (mekan) büyük ölçüde akışkan toplumsal yaratımlar, bu nedenle yalnızca toplumsal sistemin içinde ortaya çıkan değişkenler olarak değil, fakat toplumsal yapının ve tarihsel dönüşümün anlaşılması için temel değişkenler olarak ele alınmak yerine, fiziksel sabitler, dolayısıyla toplumsal sistemin dışındaki değişkenler olarak düşünülmüştü.” (Wallerstein,1997,9) Wallerstein'a göre; nomotetik sosyal bilimciler Zaman-Uzayı ilişkisiz bir yanılsama olarak görür. İdiyografik tarihçiler de Zaman-Uzayı -dolaysız jeopolitik uzaydaki olaylar- dünyada politik uyumsuzluk var olduğu sürece üzerinde hiçbir zaman anlaşılmaya varılamayacak şeyler hakkında, kendi çıkarına göre oluşturulan bir icatlar dizisi olarak görür. Her iki durumda da, Zaman-Uzay, jeo-tarihsel dünyamızın temel bir yapı taşı olarak ciddiye alınmamaktadır. (Wallerstein,1995,207) Bir çevrimdeki her inişi bir kriz, bir çevrimdeki her yükselişi ise yeni bir düzene geçiş olarak adlandırma eğilimimize karşın, krizler ve geçişler çevrimsel-ideolojik Zaman-Uzayla bağlantılı değildir. Çevrimsel-ideolojik Zaman-Uzay, bir spiral formunda olmakla birlikte, temel olarak kendisini tekrar eder. Gerçek bir tehlike yokken, sanki varmış gibi bağırarak küçük çocuk gibi, kriz ve geçiş diye bağırma eğilimine girdik. Yapısal Zaman-Uzay, mevcut jeo-tarihsel toplumsal sistemlerle ilgilidir. Sistemler oldukları ölçüde, onları yöneten çevrimsel süreçler vasıtasıyla varlıklarını sürdürürler. Bu nedenle, varlıklarını sürdürmeye devam ettikleri sürece, değişmeyen bazı özelliklere sahiptirler; yoksa, onları sistemler olarak adlandıramazdık. Ancak tarihsel oldukları ölçüde de, sürekli olarak değişmektedirler.(Wallerstein,1995,210)

etrafında kurulur³⁶. Üçüncüsü, toplumsal kendilikler, zamansal ve mekansal olarak birbirleriyle bağlantılıdır, zaman içinde ve mekan boyunca değişen karşılıklı ilişki içindedir³⁷. Bu yüzden gerçekçi bir programda zaman-mekan, uygun bir çözümlemedeki karmaşık ve değişebilir ilişkileri işgal eder: birincisi, ampirik olaylar, zaman ve mekan içinde dağılır; ikincisi, nedensel güçler taşıyan toplumsal kendilikler, zaman ve mekana dayanarak yapılandırılır; ve üçüncüsü, bu tür kendilikler arasındaki ilişkiler, zamansal-mekansal olarak yapılandırılır. Kısaca toplumsal dünya, zamansal ve mekansal olarak birbirine bağımlı, karşılıklı olarak değişen, dört boyutlu zaman-mekan kendiliklerinden oluşmaktadır; bunlar, en azından kısmen fiziksel zaman-mekandan ayrı, belirli bir karmaşık "açık sistem" oluştururlar. (Urry,1999,100)

Bu doğrultuda post-modern yaklaşım modernliği (başka şeylerin yanı sıra) mekan ve zamanı belli bir yaşama tarzıyla eşitler ve Frederic Jameson (1994) post-modern dönüşümü mekan ve zaman deneyimimizde bir krize bağlar; bu kriz açısından mekansal kategoriler, bir yandan zaman kategorilerine hakim olmaya başlar, bir yandan da öyle bir değişim gösterirler ki bu değişime yetişmemiz mümkün değildir. Bu bağlamda post-modern yaklaşımlarda zamanın değersizleşmesiyle birlikte mekanın öne çıkartılması söz konusu olur. Zaman dışı şimdinin düzlemi mekansaldır. Şeyler anlam ve önemlerini tarihten almıyorlarsa

³⁶Örneğin, modern devlet, oldukça merkezileşmiştir ve özne-yurttaşları üzerinde mekansal ve zamansal olarak dönüştürülmüş gözetim araçları içermektedir. Bir başka örnek, kapitalist ilişkiler, dramatik biçimde daha da genişletilmiştir. Enformasyonu, kararları ve denetimi iletmek için gerekli zamanı en aza indirme gereksiniminden kökenlenen mekansal yakınlık ihtiyacı, elektronik olarak taşınan enformasyonun gelişimiyle dönüştürülmüştür. Kullanılan farklı emek-güçleri ve mek süreçleriyle ilgili olarak, büroların işyerlerinden ve farklı işyerlerinin birbirlerinden işlevsel ayrımıyla, bu gelişme, kapitalist ilişkilerin mekansal olarak dönüştürülmesini sağlamıştır.

³⁷Burada çok önemli bir örnek, kapitalist üretim ilişkilerinin değişen profiliyle ilişkilidir. Çağdaş kapitalist toplumların alanları içinde, tek başına kapitalist üretim ile sivil toplum arasında artan bir mesafe vardır. Başka deyişle, kapitalist üretim, özellikle "küresel kentler" içinde gittikçe derinleştirilir ve yine de kimi alanlar ve sektörlerden uzakta eşzamanlı olarak mekansal açıdan yoğunlaştırılır.

eğer, o vakit bunu yalnızca mekandaki dağılımlarından alırlar. Post-modernlik çağdaşlıkta ve eşanlılıkta sefere çıkar, artsüremli zamandan ziyade eşsüremli yolculuk eder. Zamandan ziyade mekandaki yakınlık ve mesafe bağıntıları anlamın ölçüsü haline gelir³⁸.

Post-modern yaklaşım çerçevesinde zaman ve mekanın kavramsal bir çerçeveye yerleştirilmesi için en sistematik çaba, Harvey'in "zaman-mekan sıkışması" nosyonu olmuştur. Harvey özellikle, kapitalizmin nasıl farklı tarihsel dönemlere ait farklı mekansal sabitleyenleri gerektirdiğinin üzerinde durur. Bununla, her kapitalist dönemde mekanın, üretimin büyümesini, emek-gücünün yeniden üretimini ve karın azamiye çıkarılmasını kolaylaştıracak biçimde örgütlenmesini anlatmaktadır. Zaman ve mekanın yeniden örgütlenmesiyle, kapitalizm bunalım dönemlerini yenebilmekte ve yeni bir birikim döneminin temellerini kurabilmektedir. Özellikle Harvey, Marks'ın zamanın mekanı yok etmesi tezini inceler ve bunun "Fordizm"den "Post-Fordist" esnek birikime geçişi nasıl açıkladığını göstermeye çalışır. Post-fordizm yeni bir mekansal sabitleyeni, zaman ve mekanın temsil edildiği en anlamlı biçimdeki yeni tarzları gerektirmektedir. Bu çözümlemede merkezi olan "zaman-mekan sıkışması"dır. Bu terimle, mekan ve zamanın nesnel niteliklerinde öylesine devrimci değişimler olur ki, dünyayı görüş tarzımızı, bazen çok köklü biçimlerde değiştirmek zorunda kalışımız ifade edilmektedir. (Harvey,1996,270) Bu anlamda sıkışma; bir yandan kapitalizmin tarihine hayatın hızının artışına damgasını vurmasını nitelerken, bir yandan da mekansal engellerin dünya sanki üzerimize çökecekmişcesine

³⁸Faucault, mekansal olanın yükselişi üzerine şunları söyler; Ondokuzuncu yüzyıl'ın büyük saplantısı, bildiğimiz üzere tarihti:Gelişim ve duraklama, kriz ve döngü izlekleriyle; ölülerin büyük ölçüde ağır bastığı ve dünyanın buzullaşma tehdidi altında olduğu yollu sürekli biriken geçmiş izlekleriyle tarih... Bugünün çağı belki de herşeyden önce mekan çağı olacak. Bizler eşanlık çağındayız: Bitişikliğin çağındayız, yakın ve uzağın, yanyananın ve dağılımlılığın çağında. Dünyaya ilişkin deneyimimizin zaman içerisinde gelişen uzun bir hayat tecrübesi olmaktan ziyade noktaları bağlantılandıran ve kendi çilesiyle çakışan bir ağ tecrübesi olduğu bir uğrakta yaşadığımıza inanıyorum.(aktaran Soja,1989:10)

aşıldığını vurgulamaktadır³⁹. Bauman (1998) ise aynı olguyu; "zaman-mekan kenetlenmesi"⁴⁰olarak değerlendirmektedir.

Diğer yandan post-modernliğe karşı "modernliğin radikalleşmesi"nden söz eden ve konuyu "düşünümsel modernleşme" kuramı çerçevesinde değerlendiren Giddens; toplumbilimcilerin gereğinden fazla güven besledikleri "toplum" düşüncesinin, toplumsal yaşamın zaman ve mekan üzerine nasıl düzenlendiğinin incelenmesi – zaman-mekan uzaklaşması sorunsalı – üzerine yoğunlaşan bir başlangıç noktasıyla değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu kullanım toplumların zamanın ve mekanın daha kısa veya uzun yayılımları üzerinde serildiği süreçleri ifade etmektedir. Bu tür serilme, toplumsal etkinliğin, zaman-mekan içinde mevcut olmayanlar ile karşılıklı etkileşimlere giderek daha fazla bağımlı olması olgusunu yansıtmaktadır. Burada farklı yapısal ilkelere göre örgütlenmiş toplum tipleri arasında zaman-mekan sınırları, temas ya da karşılaşma biçimleri vardır. Toplumlaraarası sistemleri, örneğin bir kabile toplumunun sınıflara bölünmüş bir topluma karşı karşıya geldiği zaman-mekan sınırlarını incelemek önemlidir.

Bu çerçevede Giddens küreselleşmeyi zaman-mekan uzaklaşması çerçevesinde tanımlar. Zaman-mekan uzaklaşmasının kavramsal çerçevesi dikkatimizi yerel katılımlar ve uzak etkileşim arasındaki karmaşık ilişkilere yöneltir. Modern dönemde zaman-mekan uzaklaşması düzeyi, önceki bütün dönemlerden çok daha yüksektir. Yerel ve uzak toplumsal biçim ve olaylar arasındaki ilişkiler de buna uygun esnerler.

³⁹ Harvey'e göre, mekan telekomünikasyonun yarattığı bir 'küresel köy'e ve ekonomik ve ekolojik karşılıklı bağımlılıklardan örülmüş bir "uzay gemisi dünya"ya doğru küçüldükçe, zaman ufukumuz sonunda içinde bulunduğumuz andan başka bir şey kalmamacasına kısaldıkça, mekansal ve zamansal dünyamızın sıkışması duygusunun hakimiyetiyle başa çıkma zorunluluğuyla karşı karşıya kalırız.

⁴⁰ "zaman/mekan kenetlenmesi; insanlık durumunun parametrelerindeki süregiden çok yönlü dönüşümü ifade eder." (Bauman,1999,8).

Küreselleşme asıl olarak bu esneme sürecine işaret eder; farklı toplumsal bağlamlar ya da bölgeler arasındaki bağlantı biçimleri bir bütün olarak yerküre yüzeyinde şebekeleşir. Böylece küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Bu diyalektik bir süreçtir; çünkü, bu tür yerel oluşumlar, onları biçimlendiren çok uzak ilişkilerin tam tersi doğrultuya da yönelebilirler. Yerel dönüşüm, toplumsal bağlantıların zaman ve uzam üzerinde yanlamasına genişlemesinin bir parçası olduğu için, küreselleşmenin de parçasıdır.(Giddens,1994)

Yeni yaklaşımlar çerçevesinde toplum, tarihsel ve mekansal olarak kurulmuş ilişkiler arasındaki etkileşimler üzerinde temellendirilir. Mekan; toplumsal oluşumu yapılandıran sosyo-ekonomik ilişkilerin var oluş biçimlerini kasteder. Bu anlamıyla uzam; toplumsal oluşumun zamansal ve mekansal kuruluşudur ve böylece sosyolojik analizde uzamın araştırılmasında yerel önemli bir çözümleme aracı olarak ortaya çıkar. Yer terimi yerine 'yerel' teriminin kullanılmasının nedeni, eyleyenlerin zaman ve mekan boyunca karşılaşmaların oluşmasında süregelen bir biçimde ortamların özelliklerini kullanmalarıdır. Bu anlamda yerel, mekanın etkileşim ortamlarını sağlamak için kullanımına gönderme yapar⁴¹ ve bu terimlerin, sadece somut veya ampirik, gerçek veya edimsel ya da özne anlamına gelmediklerinin belirtilmesi zorunludur. Yerellik, sosyoloji sözlüğündeki herhangi bir terim kadar kuramsal bir terimdir⁴².

⁴¹ Giddens bu kavramı ilk defa "Central Problems in Social Theroy" (1979) çalışmasında kullanır.

⁴² Ayrıca başka terimler gibi farklı yazarlar tarafından oldukça farklı tarzlarda kullanılır, farklı toplum bilim söylemlerinde çeşitli işlevleri temsil eder. Böylece, aynı terim, büyük bir kavram çeşitliliğini belirtir. Bunun böyle olması, çoğunlukla yerel sözcüğünün, gerçek ya da ampirik olanın kısaltılmış biçimi sanılması nedeniyle gereği gibi anlaşılmamıştır. (Urry,1999,104)

2.2.2. Ulus-Devlet - Kapitalizm

Sosyolojinin sorunları çerçevesinde kapitalizm ve ulus-devlet önemli tartışma temaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışma bağlamında kapitalizm ve ulus devlet ilişkisi toplum nosyonu üzerine tartışmanın diğer bir yönünü temsil etmektedir ve bu tartışmanın nesnesi olarak toplumsal dünya, Wallerstein'in dünya sistemi analizinin gösterdiği gibi 1970 ve 1980'lerde yeni analitik ve yorumlayıcı şema olarak ifade edilen dahili ve büyük ölçekli toplumların uluslararası dönüşümüne doğru genişlemiştir. (Tiryakiyan,1992)

Bu doğrultuda toplumsal dünyanın dünya ölçeğinde genişlemesi karşısında klasik dönem kuramlar, toplumları kavramlaştırırken kendi iç bütünlüğü olan, oldukça kesin biçimde sınırlandırılmış sistemler olarak gözönüne alınmaktadır. İşte böyle değerlendirildiğinde bu "toplumlar" açıkça ulus devletlerdir ve toplum kavramı öncelikle klasik karşıtlıkta, toplum/devlet karşıtlığında anlam kazanmaktadır.

"Bu karşıtlığın kökeni, modern dünyanın, Fransız Devrimi'nin ideolojik içerimleriyle başatma çabasında yatmaktadır. 19. ve 20. yüzyıllardaki tarihsel ve sosyal bilimsel girişimin çok büyük bir bölümünün, bu iki sorunu çözmek için gösterilen geniş bir çaba olduğunu, ve kullanılan temel kavramsal aracın 'devlet' olarak adlandırılan birşeyle, kısmen birbirlerine bağımlılık kısmen de karşıtlık içeren karmaşık bir ilişkiye hapsedilmiş 'toplum' olarak adlandırılan bir şeyin varolduğu düşüncesi olduğudur." (Wallerstein,1997,96)

Bu durumda belli bir toplumdan söz eden bir sosyolog bu kavram yerine "ulus" ya da "ülke" terimlerini laf arasında kullanabilmesine karşın bu kullanımda ulus devletin karakteri⁴³ kuramsal yönden nadiren ele alınmaktadır.

"Sosyoloji –yani toplumun araştırılması- ile siyaset ya da siyaset bilimi – yani hükümet etmenin araştırılması- arasındaki akademik ayrışma, sosyologların devleti doğrudan araştırma konusu olarak bir kenara bırakmaları eğilimini pekiştirdi ." (Giddens,2000,224)

Sosyolojide, özellikle sanayi toplumu teorisyenleri, çoğu kez devletin toplumsal reform hedeflerinin, yani gelirin yeniden dağıtımının, refah programlarının yaygınlaşmasının, eğitimin sürekli hep gelişmesi ve benzerinin ilerleyen düzeylerde hayata geçirilmesinin iyimser bir aracı olduğu fikrini tartışmadan benimsediler ve bu düzeylerde ortaya çıkan görünen değişimler, onların analiz edilmemiş kavrama aracı olarak, devlet ile birlikte ilgi odağını oluşturdu⁴⁴.

⁴³Sanayi toplumu çalışmalarında devlet; ulus devlet değildi. Aynı şekilde marksist sosyolojide de devlet 1960'lara kadar kapitalist devlet olarak ulus devlet değildi. Marksizmin bu dönemden itibaren milliyetçilik konusunda yeterli açıklamaları getirmediği ya da bizzatı milliyetçilik konusunu dikkate almadığı yönlü ortaya çıkan tartışma sonrasında "ulus devlet" bir çözümleme aracı olarak belirginleşmiştir.

⁴⁴ Seksenli yıllar, daha önceki toplum merkezci versiyonlarla tezat oluşturacak şekilde bir ulus devlet kuramı geliştirmeye yönelik çeşitli girişimlere şahit olmuştur. Bu girişimler arasından her biri kendine özgü bir eleştiri sunan Theda Skocpol, Michael Mann ve Anthony Giddens'in çalışmaları dikkate değer. Aralarındaki farklara rağmen her üçünde de devlet kavramını günümüz siyasal söyleminin merkezine yükseltmek amacıyla olan devlet merkezci alternatif sundukları söylenebilir (Keyman,2000,84). Giddens, "The Nation State and Violence" başlıklı kitabında, modernlik kuramına dayanan kurumsalcı bir devlet anlayışı sunar. Giddens'a göre modern dünya, kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus devlet sisteminin kesişmesi ile şekillenmiştir. Kapitalist devletin son çözümlemesine yönelik asıl katkılar, öncelikle Miliband/Poulantzas tartışmasına ilişkin metinlerdir. Marksist söylem içindeki (yeni Gramscici) bu tartışma, ekonomik açıdan kapitalist devletin, hakim sınıfın aracı olarak mı, yoksa kapitalist toplumsal oluşumlarda genel toplumsal birleştirici etmen olarak mı anlaşılması gerektiği ve bu nedenle ekonomiden görece özerk olup olmadığı etrafında gelişmiştir. İkinci tartışma, eleştirel kuram geleneğinden gelmektedir ve en iyi tanınanları Habermas (1976) ve Offe (1975) aittir. Burada devleti ekonomiyle ilişkilendirmeye ve devletin etkin biçimde müdahale edebilmesini sağlayan değişik politik koşulları saptamaya yönelik daha sistematik bir çaba vardır.

“Kapitalizmin aşığı yukarı XVI. yüzyılda başlayan ve günümüzde hızlanan bir “kapitalist dünya ekonomisi” olarak zafer dönemi, aynı zamanda ulus devletin bir siyasal ve askeri organizasyon odağı olarak dünya çapındaki zaferini hızlandırdığı bir dönemdir. Ne kapitalizmin dünya ölçeğinde öne çıkışı, ne de ulus devletlerin dünya çapında bir olgu olarak ortaya çıkışları herhangi bir evrimci ilerlemenin sonucudur. Her ikisi de, -karşılıklı ilişkilerinde- Avrupa gücünün dünyanın diğer kesimleri üzerinde egemenlik kurmasını temsil eder.” (Giddens,2000,199)

Buna göre kapitalizm, bir devlet sistemi ile ilişki içinde ortaya çıktı. Avrupa devlet sistemi, hem kapitalizmin ayrı bir üretim sistem biçimi, bir üretim tarzı olarak ortaya çıkmasının önkoşullarını sundu, hem de kapitalizm ile devlet sistemi arasındaki karşılıklı ilişkiler, Avrupa’nın onaltıncı yüzyıldan itibaren dünyanın geri kalan kesimi üzerinde artan egemenliğini güvence altına alan bir araç sağladı. Ondokuzuncu yüzyılda sanayi kapitalizminin gelişmişliği yalnızca bir ulus devletler sistemi içinde yer alan Avrupa devlet sistemi ile örtüşmekle kalmadı, aynı zamanda ayrıca doğası gereği onunla ilişki içinde oldu.(Giddens,2000,230).

Yeni yaklaşımda modern kapitalizmin ortaya çıkışı, ileriye dönük bir toplumsal gelişmenin yüksek bir noktasını değil, önceki bütün toplumsal düzen biçimlerinden radikal bir şekilde farklı olan toplum biçiminin meydana gelişini temsil eder (Keyman,2000,99). Bu toplum, egemen niteliğini gösteren bir ulus devlete sahip olan kapitalist bir toplumdur.

“Kapitalist toplumları, genelde modern toplumların ayrı bir alt dalı olarak kabul edebiliriz. Kapitalist toplum, bir dizi özgül kurumsal özelliğe sahip bir sistemdir. Kapitalizm, ilk dönemlerinden beri uluslar arası boyuttadır. Kapitalist bir toplum, yalnızca ulus devlet olduğu için bir “toplum”dur.

Ulus devletin karakteristiklerinin önemli bir kısmı kapitalizm ya da endüstriyalizmin doğasının tartışmasından ayrı olarak açıklanmak ve incelenmek zorundadır.Eğer modern kurumların ivmelenmesini ve yaygınlaşmasını sağlayan en önemli kurumsal unsurlardan biri kapitalizmse, diğeri de ulus devletti. Ulus devletler ve ulus devlet sistemi kapitalist girişimciliğin yükselişiyile açıklanamaz.” (Giddens,1994,17).

Kapitalizm üzerine geliştirilen yeni yaklaşımlar içinde küreselleşme tartışmalarında önemli bir yeri olan diğeri bir konu “örgütlü ve örgütsüz kapitalizm” üzerine geliştirilen yaklaşımlardır.

XX. yüzyılın üçte ikilik bir bölümünün ilk yarısında Batılı toplumları nitelemek için kullanılan “örgütlü kapitalizm” terimiyle kısaca şu anlatılmak istenilmektedir (Urry,1995); bu tür bir örgütlenmenin birbiriyle bağlantılı bir dizi özelliği vardı: İnsanların yaşamında geniş ulusal ekonomilerde toplumsal ve ekonomik kurumların artan hakimiyeti; sermaye yoğunlaşmasının yükselen oranı; ortalama işyeri büyüklüğünün artması; birlikte çalışan bankalar, sanayi ve devlet; giderek daha fazla kentleşen konut ve işletme yerleşimi; artan bir oranda ulus çapında gerçekleşen toplu pazarlık; bugüne kadarki en büyük hacmine ulaşan sinai erkek işçi sınıfı; ve ulus çapında örgütlenen toplumsal sınıfların cepheleşmelerini yansıtan politika ve kültür⁴⁵.

⁴⁵Politika bu durumda, çoğunlukla toplumsal sınıf ayrımlarına göre yapılanmıştır. İnsanlar ağırlıklı olarak sınıfsal bakımdan homojen yörelerde yaşıyor ve oylarını ağırlıklı olarak şu yada bu sınıfa göre kullanıyordu; sınıflar sadece homojen olmasalarda diğeri politika biçimleri, şekillenmelerini toplumsal sınıf ayrımlarından alıyordu. İşçi sınıfı ve emekçi hareketinin birçok ülkedeki inkar edilemez gücü işçilerin tikel gruplarının öncü rolünden geliyordu; ağırlıklı olarak imalat sanayi ve madencilikteki büyük işletmelerde çalışan, belli başlı büyük kentlerde yaşayan erkek işçilerin öncülüğünden işyeri düzeyindeki ilişkiler toplumsal çatışma ve politik yaşamı yapılandırıyordu. Dahası, öyle görünüyor ki, bu süreçler önem bakımından artarak sürecekti; yani, işletmeler büyüdükçe büyüyecek, Batılı ekonomiler artan bir oranda tekelcileşecek, gün geçtikçe daha çok insan büyük kentlerde yaşayacak,büyük imalat sanayileri bütün bölgelere giderek hakim olacak ve erkek ağırlıklı sendikalar önem bakımından gelişmesini sürdürecekti.

Ardından gelen, her bir ülkede kapitalizmin örgütlü hale gelme zamanını ve boyutunu belirleyen üç unsurdur. Birincisi, tarihte sanayileşmenin başlama noktasıdır; bir ülke ne kadar erken "kalkış" yaparsa, kapitalizmi o kadar az örgütlenmiş olacaktır. Bunun nedeni, geç sanayileşen ülkelerin sanayileşmesini belli bir zamandır sürdürmekte olan ülkelerle rekabet etmek için işe daha yüksek düzeyde bir sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile başlamasıdır. İkincisi, kapitalist dönemde kapitalizm öncesi örgütlenmelerin yaşamlarını sürdürme düzeyleridir. Bu anlamda, Britanya ve Almanya, Fransa ve ABD'ye göre çok daha fazla örgütlenmiş toplumlar haline gelmiştir. Çünkü, ilk iki ülke bir "burjuva devrimi" yaşamamışlardır ve bunun sonucu; loncaların, birlikçi yerel idarelerin, mesleki, ticari, aristokratik, üniversite ve kiliseye ait yapılanmaların görece ayakta kalması olmuştur. Üçüncü unsur ise ülkenin büyüklüğüdür. Uluslararası rekabet için küçük ülkelerin sanayilerinde, kaynaklar az sayıda firma ve sektöre akıtılıyordu. Sanayi ve devlet arasındaki koordinasyon, zorunlu hale gelmese de büyük oranda kolaylaştırıldı. Öte yandan, görece az firma ve sektörün olduğu yerde yüksek sendikal yoğunluk ve daha çok işçi "örgütü"ne eğilim olacaktı.

Ancak geçtiğimiz yirmi yılda bu gelişmelerin çoğu Batı'da tersine döndü ve bir kapitalist örgütsüzleşme süreci canlılık kazandı⁴⁶. Tek tek toplumların tutarlılıklarını, bütünlüklerini ve birliklerini zayıflatan ekonomik, toplumsal ve politik ilişkilerin "küreselleşmesi" olgusu ortaya çıkmıştır. Bu türden gelişmeler yıllık ciroları tek başına çok sayıda ulus-devletin ulusal gelirini katlayan çokuluslu şirketlerin büyümesini; coğrafi bakımdan uzak birimlerin örgütsel olarak birleşmelerini mümkün kılan elektronik yolla iletilen enformasyon teknolojisindeki çarpıcı gelişmeyi; tek tek ulus-devletlerin özerkliğine sınırlar koyan uluslararası devlet

⁴⁶Bu konu "The End of Organized Capitalism", J.Urry, Scott Lash, Polity, Cambridge,1987, adlı kitapta geniş olarak tartışıldı.

örgütlenmelerinin kırılğan büyümesini; ortak bir kültürel deneyimden dünya nüfusunun yüzde 20-30'unu aynı anda bağlantıya geçirebilen kitle iletişim araçlarının gelişimini; ulusal sınırları tanımayan teknolojik felaketlerin olabilirliği ve bizzat insan varoluşunun iki süpergüç liderinin görece kestirilemeyen kararlarına bağlı oluşu doğrultusundaki korkunç oluşumu içine almaktadır. Ekonomik ve toplumsal ilişkilerdeki ve coğrafi bakımdan uzak bölgelerin deneyimleri ve olayların "eş zamanlılığı" konusunda son derece artan bilinçlilikteki bir "küreselleşme"⁴⁷ gözlenmektedir.(Urry,1995,99)

Toplumsal yaşam, kültür ve politika artık pek toplumsal sınıflara göre örgütlenmiyor. Bunun nedeni kısmen mevcut gelir, servet ve güç eşitsizliklerini, sınıfsal yoksunluk ortak deneyimlerini paylaşan ya da seçimlerde bile aynı yönde oyunu kullanan homojen toplumsal sınıfların üretmiyor oluşudur. Kısmen de çok daha büyük bir çeşitlilik arzeden öteki toplumsal grupların artık örgütlenme arzusu ve kapasitesi taşımalarıdır.Bu türden toplumsal hareketler cinsel ayırım,çevre, nükleer silahlar, kentsel eşitsizlikler, ırk ayrımı, toplumsal hizmetler, vergi oranları vb. konular etrafında mücadele ediyorlar. Bu ise "örgütsüz kapitalizm"dir. (Urry,1995,101)

⁴⁷Binlerce erkek işçinin çalıştığı imalatçı işletmelerdeki standartlaşmış ürünlerin seri üretimi kuşku götürmez bir biçimde geçmişe ait bir şey haline gelecektir. İmalat işçileri adına ne kalmışsa artık giderek yüksek düzeyde sermaye donanımıyla çok daha az işçi çalıştıran işletmelerde daha özel ürünler üretecekler. Britanya'da birbirlerine bağlı bir dizi değişim gözlenmektedir: Tek kişilik işini yürüten insanların sayısında gözle görülür artış; ikincil emek gücünün genişliğindeki büyüme, öyle ki artık emek gücünün üçte biri part-time olarak, geçici ya da evinde çalışmaktadır; yeni firmaların kurulma oranlarında ve dolayısıyla hem imalat hem de hizmet sektöründe küçük firma sayısında önemli bir artış; küçük girişimlerde imalatçı işçi çalıştırma oranlarında çok büyük bir artış; orta büyüklükteki imalat işletmelerinde,hatta çok büyük işletmeler kompleksi ve çokuluslu girişimlerde, çalışan insan sayısında gözle görülür bir düşüş; ve büyük firmalar açısından, daha küçük ademimerkezi birimlere bölünme ya da yeni ürünlere ve piyasalara karşı çok daha esnek tepkileri olanaklı kılan bayilik verme ya da taşeronluk düzenlemeleri gibi devredilmiş sahiplik biçimleri geliştirme yönünde bir eğilim. Üretimin uzamsal örgütlenmesinde muazzam değişimler meydana gelmektedir. Şirketler artık dünya çapında iş yapabilme, farklı ücret ve greve gitme oranlarının avantajlarından yararlanarak ülkelere girip çıkabilme, küresel bir strateji uyarınca işlemlerini alt birimlere bölebilmeye ve yeni bir işi kazanmak ya da elde tutabilmek için işçileri kendi aralarında rekabete zorlayabilme kapasitesi taşıyorlar.

2.2.3. Kültür

Son yıllarda toplumsal kuram, önemli ve temel iki analitik kavram olan kültür ve toplum arasında yapılmaya çalışılan ayırım üzerine yoğunlaşmıştır. Bu ayırım çabalarının nedeni, toplumsal süreç içinde düşünsel öğelerin önemini, Hegel’ci ve Marxist indirgemelere düşmeden vurgulamak amacına dayanmaktadır (Sunar,1985,40). Weber, Batı’da kültür sosyolojisi olarak tanıtılan bir alanın ilk ürünlerini vermiştir. Weber’e göre Batı’nın gelişmesi, Batı kültürüne özgü bir ‘rasyonellik’ten kaynaklanmaktadır. Bu açıdan kültür, toplumsal eylemde ve toplumsal formasyonların gelişmesinde aktif bir rol oynamaktaydı. Niçin bütün toplumlar Batı’nın modernleşme yolunu izlemiyordu? Weber, bu sorunun yanıtı, Batı’nın özgül kültüründe, kişilerst kural ve düzenlemelerin toplumsal yaşamdaki davranışlara sistemli biçimde uygulanması ve disipline edilmesinde aranmalıdır. Weber’in çalışmaları çerçevesinde gündeme gelen kültür kavramı daha sonra yapılan çalışmalarda belirleyici olmuştur. Sosyoloji içinde kültür kavramının belli bir dönemden sonra toplum kavramına karşı tercih edilebileceği hatta toplum kavramının terk edilmesi gerektiği yönlü yaklaşımlara kaynaklık eden bu durum, özellikle ideoloji merkezli tartışmalarda belirginleşmiştir.

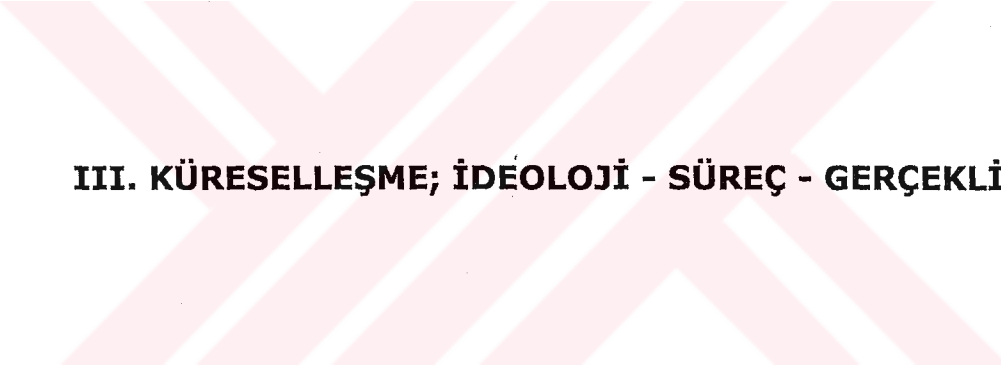
Marksizmin 1960’ların ortalarında Batılı akademilere girmesi, kültüre daha fazla ilgi duyulmasına hiç de ironik olmayan bir biçimde önemli katkıda bulundu. Kuşkusuz, bu katkı büyük ölçüde, Marksizmin temelde üzerinde durduğu kapitalizmin ayak diremesi ve yayılması sorunuyla bağlantılı olarak gerçekleşti. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl

başlarında Marksist kuramlarının çoğu, kendilerine özgü şekillerde bir yandan kapitalizmin kendi ekonomik ağırlığının altında çökmesi gerektiğini savunurlarken, bir yandan da onun sürekliliğinin ve mevcut yayılımının ekonomik olmayan etkenler aracılığıyla açıklanması gerektiğini ileri sürdüler. Ulusçuluk ve etniklikle yakından bağlantılı bir fenomen olan kültür -daha dar anlamıyla egemen ideoloji (Abercrombie,1980)- ekonomik olmayan etkenlerin en büyük adayı olarak düşünülüyordu.

Bu doğrultuda yenilikçi Batı Marksizmi neredeyse bütünüyle toplumsal oluşumların kültürel boyutları üzerinde yoğunlaştı. Başlangıçta bu eğilimin en büyük istisnası diye kabul edilen Wallersteinci dünya-sistemleri kuramı bile, kapitalizmin küresel düzeydeki önemine özgül bir tepki olarak kültür üzerinde yoğunlaştı. "Kültürel Marksizm"in büyük bir kısmı hegemonya temasını, başka türlü önü alınamayan ekonomik güçleri "denetim altında tutan" bir kültür biçimi olarak ele alırken , modern Marsizm yada "post-Marksizm"in dalları kültürü, Marksist düşünceyi tarihsel metaryalizmin merkezine yerleştiren bir tarzda yeniden yapılandırıdılar.

Bu açıdan birtakım Marksizmler, kültürü ele avuca gelmez ikincil bir fenomen olarak görürken, bir başka grup da "kültür sorunu"nun kapitalizme (belki de, bütün diğer toplumsal oluşumlara)içkin olduğunu düşünmektedir. Baudrillard, kapitalizmin ayrılmaz parçası olan metalaştırmanın, kapitalizmi temelde kültürel bir fenomen haline getirdiğini ileri sürerken bu düşünce silsilesini zirveye taşıdı. Çok daha genel olarak yine Touraine sosyolojik Marksizmin merkezi temasını - yani sınıf ve sınıf çatışmasını- tek tek sınıfların kültürel eğilimleri- ya da Bourdieu'nun farklı perspektifinden , alışkanlıkları- çerçevesinde ele almaya eğilimli olduklarını da belirtmektedir.

Modernlik kuramları açısından da kültür benzer parametreler içinde değerlendirilmeye alınmıştır. Giddens'e göre; Sosyologlar kendi disiplinlerinin ortaya çıkışını dünyevileşmeye (secularization) eşlik eden 'rasyonalizm'in yükselişi ve 'dünyanın büyüünün bozulması'yla bağlantılı olarak kavradılar. Ama modernlik kültürünün büyük ölçüde kapitalizmin ya da endüstriyelciliğin yansıması olarak kavrandığının bir kez daha yinelenmesi herhalde yanlış olmayacaktır. Max Weber'in 'düşünceler'in bağımsız bir rol oynadığını ileri sürme yönündeki ünlü girişimi bile, tikel özerk bir modern kültüre süreğen bir rol atfetmekten ziyade başlangıçta kapitalizmin yükselmesine yol açan koşullar üzerinde yoğunlaşmıştı. Birçoklarının 'post-modernlik'olarak yaftaladıkları şey hakkında halihazırda süren tartışmaların belki de daha ziyade geleneksel dünyanın gittikçe daha eksiksiz bir hal alan çözülüşünün sonucunda ortaya çıkan kültürel evrenin haritasını yapma yönündeki ilk gerçek inisiyatifler olarak görülmesi gerekir. Son kertede bu tartışmalar önceden yerleşik olan kültür analizi modellerinin kökten sakat oldukları yönünde güçlü bir duyguyu ifade etmektedir.(Giddens,1987:28)

III. KÜRESELLEŞME; İDEOLOJİ - SÜREÇ - GERÇEKLİK

Soğuk Savaş sonrasında yaygınlaşan tartışmalar içinde bir fenomen olarak küreselleşme, kendi lehine çok şeye sahipmiş gibi görünmektedir. Kökenbilimsel olarak küresel terimi, dünya teriminin dünyevi, dünyevi olmayan, bu dünya/öteki dünya ve benzeri gibi tarihsel açıdan daha zengin yananamlarla taşıdığına benzer bir kültürel, dinsel, tarihsel yük taşımamaktadır. Ancak küreselleşme "dünyanın tek bir mekan haline gelmesi süreci" olarak tanımlandığında, ekonomik siyasal yada kültürel değişkenleri susturmasına bakmaksızın kendi belirsizliklerine sahiptir. (King,1998,29)

"Küreselleşme geleneksel olarak disiplinlerarası yaklaşım adı verilen şeye belirgin bir şekilde gereksinim duyan bir fenomendir. Genel bir bütün olarak dünya çalışmaları alanına, geleneksel olarak uluslararası ilişkiler disiplini (yada daha yaygın kullanılan biçimiyle uluslararası araştırmalar) aracılığıyla yaklaşımıştır. Kimileyin siyaset biliminin bir alt disiplini olarak kabul edilen uluslararası ilişkiler, genel küreselleşme sürecinin belirli evrelerine sıkışıp kaldı, bugünlerde ise beşeri bilimlerde dahil olmak üzere diğer disiplinlerdeki gelişmeler göz önünde bulundurarak yeniden inşa ediliyor."(Der Derian ile Shapiro,1989).

Uluslararası ilişkiler kuramcıları küreselleşme konusunda karakteristik olarak, ulus devlet sisteminin gelişimi üzerinde odaklanmış; Avrupa'daki kökenlerini ve sonraki dünya çapındaki yayılmasını çözümlemeye girişmiştir. Bu yaklaşımda ulus devletler, uluslar arası arenada birbirleriyle çekişen aktörler olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım sonuçta küreselleşmenin sadece bir boyutunu, yani devletlerin uluslar arası eşgüdümünü kapsamaktadır.

Diğer yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Batı düşüncesinde önemli bir yeri olan liberal öğretinin zaferi olarak değerlendirilmiştir ve küreselleşme bu anlamda Soğuk Savaş sonrası Batı siyaseti olarak bu öğretinin yeni koşullar altında yeniden biçimlendirilmesi anlamını taşımaktadır.

Bu bağlamda başlangıçta tarihin sonu ve yeni dünya düzeni tartışmalarıyla biçimlenen bu yöndeki tartışma kısa sürede Soğuk Savaş sonrası Batı siyaseti olarak küreselcilik söylemine dönüşmüştür. Bu öğretinin temel argümanları serbest pazar ve devletin küçültülmesi üzerinde kuruludur ve bu yaklaşıma göre ekonomik ilişkiler toplumsal dünyayı inşa eden en belirleyici dinamiklerdir. Bu bağlamda küreselleşme öncelikle ekonomik bir süreçtir. Küreselleşmenin öncelikle ekonomik bir süreç olarak sunulması, küreselleşme üzerine sürdürülen tartışma içinde siyasal boyutun dışarıda tutulması anlamını da taşımaktadır.

Batı düşüncesinde küreselleşme üzerine sürdürülen tartışma içinde; küreselci söylem ile sosyolojinin konuyu ele alışının ayrı olarak çözümlenmesi gereklidir. Sosyoloji konusunu ele alırken bir yandan küreselci söylemin temel argümanlarını soru konusu yapmakta diğer yandan da küreselleşmenin toplumsallığını yani küresellik (globality) gerçevesinde süreci konu edinmektedir.

3.1. Soğuk Savaş Sonrasının Siyaseti; Küreselcilik (Globalism)

Liberalizm, Batı düşüncesinde ekonomiye saygınlık kazandıran, ağırlık tanıyan akımdır. Bu gerçevede XIX. yüzyılda Batı düşüncesinde

ekonominin önde gelen bilim olması liberalizme bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Liberalizm tanımlarında ilk göze çarpan endüstri toplumu ve ekonomik liberalizm arasında kurulan bağlantıdır. Bu ilişki doğrudur da. Ancak endüstri toplumu, toplumların doğal gelişmesinin liberalizm de bilimsel gelişmenin ürünü olarak tanıtılmaktadır.(Okan,2001,5) Liberalizm nedir sorusunu sorduğumuzda en basit sözlük tanımında karşımıza çıkan bu türden açıklamalarla birlikte liberalizmin bir başka özelliği daha belirlemektedir; devlet müdehalesine karşı çıkış. Bu anlamda devlet müdehalesine karşı çıkış sosyalizme karşıtlık olarak da ortaya çıkmaktadır ve bu anlamda liberalizmin tanımlanmasında belli sorunlar bulunmaktadır.

Batı düşüncesinde yeni liberalizm olarak değerlendirilen küreselcilik(globalism), tanımlama sorunlarıyla birlikte liberal ideolojinin yeni koşullarda üretilmiş bir versiyonudur. Yeni Liberalizmin kendine özgü siyasa vektörleri şu tür girişimleri içerir: Liberalleşme, özelleştirme, iktisadi düzenlemelerin en aza indirilmesi, refah politikalarının gerilemesi, kamu harcamalarının azaltılması, mali disiplinin sıkıştırılması, daha serbest sermaye akışının tercihi, teşkilatlı işgücü üzerinde daha sıkı denetim, vergi indirimleri ve sınırsız döviz aktarımı.(Falk,2002,2)

Bu anlamda küreselciliğin en ayırt edici özelliklerinden birini sosyal devlete karşı beslediği düşmanlık oluşturmaktadır. Sosyal devlet, kapitalizmin bir zamanlar devrimci sol tarafından algılanışına benzer şekilde bütün kötülüklerin kaynağı olarak görülmektedir⁴⁸.

⁴⁸Batı dünyasında tarihi süreçte ortaya çıkan refah devleti, klasik kapitalizmin olumsuz sonuçlarının denetim altına alınabilmesi için geliştirilmiş bir sistemdir. Refah devleti marksizmden kısmen de olsa esinlenerek kapitalizmin bir takım yanlış sonuçlarının telafi edilmesine dayanır.

"Sovyet bloğunun yıkılması bir çok önemli noktaya işaret eder. Çünkü, ortada yalnızca ekonomik örgütlerin sorunsalı değil, aynı zamanda siyasi örgütlerin de sorunsalı vardır. Sovyet bloğunun yıkılmasının, içinde bulunduğumuz ve tartışmakta olduğumuz çok önemli toplumsal değişmelerin göstergesidir. Bu durum sosyalizmin teorik olarak başarısızlığı değil, fakat aynı zamanda diğer tüm alanlarda ortaya çıkan dönüşümlerle ilgili bir sorundur. Sovyet bloğu yıkılırken aynı zamanda, Batı ülkelerindeki refah devleti de yıkılmaktadır."(Giddens,1995,5)

Bu bağlamda küreselci söylemin merkezinde ekonomik uluslararasılaşma ve bunun sonucu ortaya çıkan ulus devletin aşınması yer almaktadır. Yeni liberalizm küreselleşmekte olan bir teoridir ve küreselleştirici güçlere doğrudan katkısı bulunmaktadır. Yeni liberaller, dünya çapında kendilerinin daha yerel birlikteliklerle işbirliğine girmelerini sağlayan bir felsefi yaklaşım izlemektedir. Piyasalara çok az müdahale edildiği ya da hiç bir müdahalenin söz konusu olmadığı takdirde dünya daha iyi bir konuma gelecektir.

3.1.1. Uluslararasılaşma

Bu açıdan küreselleşme; dünyanın kaçamayacağı kaderi, geri döndürülemez bir süreçtir ve ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonominin gelişmesi olarak açıklamaktadır⁴⁹. Küreselleşmiş ekonomi;

⁴⁹ Ulus devletin sınırlarını aşan yatırım, üretim ve değişim işlerine girişen çokuluslu şirketler aracılığıyla küresel bir ekonominin ortaya çıkması (Ohmae,1990, Reich, 1990). Sermayenin, malların ve emeğin ulus devlet sınırlarının ötesine serbestçe geçtiği, bölgesel ekonomilerin ve piyasaların ortaya çıkması (Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Bölgesi). Ulusötesi kurumların ve bu ekonomileri düzenleyen yasal normların ortaya çıkması (AB, GATT,

ekonominin kontrol dışı piyasa güçlerinin egemenliği altına girmesidir. Bu piyasalardaki egemen güçlerin ulusal düzenlemelerden kaçan çokuluslu şirketler olacağı düşünülmektedir.

“Dünya ekonomisi temel dinamikleri itibariyle uluslararasılaştı, denetim dışı piyasa güçleri tarafından baskı altına alındı; temel ekonomik aktörleri ve değişim ajanları ise, hiçbir ulusal devlete tabi olmayan ve piyasa avantajlarının belirlediği yerlere yerleşen gerçek ulusötesi şirketler oldu.” (Hirst,1998,26)

Bu yaklaşımda küreselleşme, sadece mevcut ekonomik ilişkiler çerçevesinde, daha fazla uluslararası ticaret ve yatırıma yönelik konjonktürel bir değişiklik olarak değil, yeni bir ekonomik yapının ortaya çıkması olarak alınmaktadır. Buna göre, ulusal politika ve politik tercihler, en güçlü devletlerden bile daha zorlu dünya piyasa güçleri tarafından etkisiz hale getirilmektedir. Sermaye hareketlidir ve hiçbir ulusal bağlılığı yoktur, ekonomik avantajlar nereye yöneltirse oraya yerleşir; ama emek, hem ulusal düzeyde yerleşmiştir hem de nispeten durağandır ve politik beklentilerini uluslararası rekabetin yarattığı yeni baskıların kaldırabileceği şekilde ayarlamak zorundadır.

Uluslararası bir ekonomide ise, temel birimler ulusal ekonomilerdir. Ticaret ve yatırım, bu ulusal ekonomiler arasında artan bir karşılıklı bağlantı yaratır. Böyle bir süreç giderek daha fazla ulusun ve ekonomik aktörün dünya piyasasındaki ilişkilere eklemlenmesini gerektirir. Sonuçta ticaret ilişkileri, ulusal uzmanlaşma ve uluslararası işbölümü biçimini alır. Öte yandan ticaretin önemi giderek yerini uluslararası yatırım ilişkilerinin önceliğine bırakır; bu ilişkiler sistemin düzenleyici ilkesi rolünü oynar.

MERCOSUR, WORLD COURT, ECU, ECHR). Bunların yanında da; Demokrasi ve insan haklarının; uluslar arası toplumun neredeyse evrensel yönetim normu olarak ortaya çıkması küreselleşmenin temel göstergeleri olarak sunulmaktadır.

3.1.2. Teknolojik Gelişme

İkinci olarak küreselleşme üzerine yapılan değerlendirmelerde teknolojik gelişme toplumu dönüştüren ve yeniden yapılanmasını belirleyen bir faktördür. Bu anlamıyla; yeni iletişim ve bilgi teknolojileri de, devletin topraklarının üzerinde sahip olduğu kontrolü azaltmış, kültürel kontrol ve homojenleştirme kapasitesini düşürmüştür. Uydular, bilgisayar ağları gibi dijital iletişim biçimlerinin, bilgi iletiminin devlet tarafından kontrol edilmesini ve lisanslandırılmasını imkansızlaştırdığı, sadece ideolojik diktatörlükleri değil devlet zoruyla kültürel homojenliği korumak üzere ortaya konan girişimleri de zayıflattığı ileri sürülmektedir.

Modern iletişim biçimleri, uluslararası sivil topluma, sınırlar ötesinden ilgilerini paylaşıp ortaklıklar kuran insanlara bir zemin sağlamaktadır. Uluslararası medya, ulusal değil evrensel bir dil olarak İngilizce aracılığıyla birbirine bağlanan, hem elit hem popüler, hem bilimsel hem sanatsal bir kozmopolit kültürler öbeğini mümkün kılmıştır. Televizyonda "Tom ve Jerry" seyreden çocuklardan e-mail'de dedikodu eden fizikçilere değin her alanda bu kültürler kaçınılmaz olarak uluslararasılaşmıştır. Her halükarda, çok etniklik ve çokkültürlülük, dış siyasetin biçimlenmesinde giderek önem kazanan iç ve dış sınırlandırmalar haline gelmektedirler.

3.1.3. Ulus-Devlet'in Aşınması

Küresel süreç, toplumsal gelişmeyi belirleyen ekonomik ve teknolojik faktörler bağlamında işlemekte ve ulus devleti değiştirmektedir. Bu bağlamda ulus devletin geçirdiği değişim-aşınma-küreselleşmenin en önemli göstergesi sayılmaktadır⁵⁰.

"Üretim finansmanı ve diğer ekonomik kaynakların uluslararasılaşması devletlerin kendi geleceklerini kontrol yetilerini tartışmasız bir biçimde aşındırıyor.En azından, görünen o ki devlet ekonomisinde bir gerileme var ve kendi geleceğini belirleyen egemen bir devletle modern ekonominin koşulları arasındaki ayırım ulusal ve uluslararası ekonomi süreçlerinin kesişme noktaları tarafından belirleniyor." (King,1995,193)

Savaş ile barış veya sınıf mücadelesi, ortak yaşamı hedefleyen kitlesel hareketler ya da umutsuz ulusal çabalar önemli değildir artık. Ulus-devlet, kendi otoritesiyle, belirli bir toprak parçası üzerinde, tüm boyutlarıyla politik sonuçlar yaratmaya muktedir, "yöneten" bir güç olarak değil, yönetim biçimlerinin önerildiği, meşrulaştırıldığı ve kontrol edildiği bir konum olarak görülmektedir. Uluslararasılaşma bu durumu belirleyen en önemli faktördür. Uluslararasılaşma, ulus devletin

⁵⁰ Ulus-devletler artık kendi sınırları dahilindeki ekonomik faaliyetler ve istihdam düzeylerini bağımsız olarak etkileyememektedirler: Bunlar, uluslararası hareketliliğe sahip sermayenin tercihleriyle belirlenirler. Ulus-devletlerin görevleri, şimdiye kadar devlet bünyesinde çalışan belediyelerin görevlerine benzer: Mümkün olan en düşük maliyetle iş dünyasının ihtiyaç duyduğu altyapıyı ve kamu mallarını sağlamak.

egemenliğini tartışılır bir sürece sokmuştur⁵¹ ve yaygın bir şekilde küreselleşme ile dönüşümlü olarak kullanılmaktadır.

Süreç içinde bu bağlamda politika teorisyenleri ve sosyologlar genelde Max Weber'i izleyerek, modern devleti diğerlerinden ayıran özelliğin, belirli bir sınır dahilindeki şiddet araçlarının tekeline sahip olmak olduğunu savunmuşlardır. Buna göre Modern devlet sistemi XVII. yüzyılda kuruldu ve bu sistemin üyeleri karşılıklı olarak birbirlerini tanıdılar. Bu tanımanın en önemli yönü, her devletin, belirli sınırlara tek başına sahip olması sayesinde tek politik otorite olmasıdır. "Devlet", başka hiçbir ajanı rakip olarak tanımamakla, baskın yönetim biçimi haline geldi.

Modern devletin spesifik sınırlar içinde politik baskın güç olarak yükselişi, kısmen uluslararası anlaşmalara bağlıydı. Yeni uluslararası hukukta yer alan devletin "egemenliği" doktrini ile içteki iktidar ve hakların Avrupa devletleri tarafından karşılıklı olarak tanınması, iktidar ile toprak arasında yeni bir ilişkinin doğmasında, iktidarın toprağın tek hakimi olmasında en önemli rolü oynamıştır.(Hinsley 1986) Bu uluslararası anlaşmalar, devlet içerisinde iktidar ve politikanın "uluslararasılaşma"sını mümkün kılmıştır. Devletler, meşru otorite alanında yapılan çağdaş anlaşmalar dahilindeki herhangi bir faaliyet için konacak kuralları ve bu kuralların konuluş statüsünü belirleme kapasiteleriyle en önemli politik cemiyetler olarak algılanmaktaydılar. Devletler egemendiler ve her devlet kendi iç ve dış politikalarını kendisi belirlemekteydi. Devletler topluluğu, kendine yeten bütünlüklerin oluşturduğu ve bunların her birinin istediği şekilde hareket ettiği bir dünyaydı.(Bull 1977)

⁵¹ "Egemenlik" kavramı genellikle bir ulus-devletin kendi geleceği üzerinde iktidarı ve denetiminin olması anlamına gelir: Yani başka bir deyişle, devlet nihai kararları verme ve verili bir topluluk ya da toprak parçası üzerinde hukuk belirleme ve yürürlüğe koyma yetisine sahiptir. Egemenliğin yitirilmesi ulusal politikanın doğrultusunu belirleme konusunda yasal ve fiili denetiminin kaybı anlamına gelir. (King,1995,190)

"Ulus-devletin yönetim ajanı olarak baskın olduğu dönemin bittiğini ve artık yönetim ile sınırların birbirinden ayrılacağı yeni bir döneme girdiğimizi iddia edenlere göre, farklı ajanlar yönetişimin farklı yönlerini kontrol edecek ve bazı önemli faaliyetlerde yönetilmeyecektir." (Hirst,1998,205)

Küreselleşme açısından Ulus-devletler, Ohmae (1990;1993) ve Reich (1992) gibi yazarlar tarafından küresel sistemin yerel otoriteleri olarak algılanırlar. Ulus-devletler artık kendi sınırları dahilindeki ekonomik faaliyetler ve istihdam düzeylerini bağımsız olarak etkileyemezler: Bunlar, uluslararası hareketliliğe sahip sermayenin tercihleriyle belirlenirler. Politikadan bağımsız olan yeni küresel ekonomi, şirketlerin ve piyasaların üretim faktörlerini, devlet müdahalesinin çarpıtmaları olmadan, en avantajlı şekilde kullanılmasına olanak tanır. Serbest ticaret, ulusötesi şirketler ve dünya sermaye piyasaları, iş dünyasını politikanın kısıtlamalarından kurtarmış, dünya tüketicilerine en ucuz ve en verimli ürünleri sağlamıştır. Küreselciler için ulusal düzeydeki politikalar daha da önemsizdir; çünkü bunlar, ulusal rekabet gücünü kıracak müdahaleci stratejiler benimsenmedikçe, ekonomik ve sosyal sonuçlarda büyük bir değişiklik yapamazlar. Bu nedenle ulusal politikaların, istenen hizmetleri yerine getirecek belediye politikalarına benzer hale geldikleri düşünülür.

Bu durum artık barışın hakim olduğu bir dünyada yaşayabileceğimiz anlamına gelmemektedir. Küçük devletler birbiriyle çatışmaya devam edecekler. Gelişmiş ülkeler terörizm tehdidi altında olacaklar. Gücsüz periferideki devrimci hareketler ve Chiapas'taki Zapatistalar gibi yeni fakat yerel "yoksul orduları"nın oluşumu sürecektir. Devrimci hareketler spesifik yerel düşmanlıklara eklemlenecek, ancak artık bunlar ortak bir anti-kapitalist ve anti-emperyalist ideoloji altında

birleşmiş tek bir mücadelenin ayrı görünümüleri olmayacaktır. Ama bu devrimci hareketler, en azından gelişmiş ülkelerde, devletlerin vatandaşlarının yaşamlarını ve mallarını savaş adına seferber etmelerine vesile olmayacak, devletler artık halklarından, etkin bir toptan savaşa girebilmek için gereken dayanışmayı ve otoriteyle özdeşleşmeyi talep edemeyecekler ve toplumlarını harekete geçiremeyeceklerdir. Ulusal dayanışmayı güçlendirip ulusal kültürel homojenliği mümkün kılan şey, savaş ve gerçek bir düşmanın varlığıydı.

Savaşı, düşmansız bir ortamda, vatandaş için devlet eskisi kadar önemli değildir artık. İnsanlar devletlerine ve vatandaşlarına, gerçekten düşmanlarla ve işgalcilerle karşılaştıklarında ihtiyaç duyuyorlardı. Halkından az şey talep eden ve komşularıyla barış içinde yaşama iddiasında olan liberal devlet, eğer bir saldırıya maruz kalacak olursa meşruluk iddiasını pekiştirebiliyor ve dolayısıyla halk arasında, otoriter devletlerin elde edemeyeceği boyutlarda bir ortak çaba ve bağlılık yaratabiliyordu. Bu meşruiyet biçimi ve savaş olasılığıyla temellendirilen tüm "ulusal" ihtiyaç tedbirleri - "ulusal" endüstriler, "ulusal verimliliği" sağlamaya yönelik sağlık ve refah, zengin ile fakiri ortak mücadelede birleştirebilecek sosyal dayanışma- geride kalmıştır. Nasıl nükleer silahlar savaş koşullarını değiştirerek devletin temel mantığını çürüttüyse, yeni iletişim ve bilgi teknolojileri de, devletin toprakların üzerinde sahip olduğu kontrolü azaltmış, kültürel kontrol ve homojenleştirme kapasitesini düşürmüştür.

Bununla birlikte Ohmae (1990) gibi "küreselleşme" teorisyenleri, dünya ekonomisinde sadece iki gücün, ulusötesi şirketler ile küresel piyasa güçlerinin önemli olduğunu ve bunların etkili kamu yönetimine bağlı olamayacağını iddia ederler. Küresel sistem piyasa rekabetiyle idare edilir ve hiçbir yönetsel ajan (ulusal ya da diğer ajanlar) dünya piyasa güçlerinin ölçeğine denk olmadığı için, kamu politikaları -en iyi ihtimalle- ikincildir.

3.2. Küreselleşmenin Sosyolojisi

Sosyolojide Batı toplumlarının yeni çağı üzerine sürdürülen tartışma, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren küreselleşme tartışmasına dönüşmüştür. Bu yaklaşımda küreselleşme, yeni çağ üzerine geliştirilen yaklaşımların ortak paydası haline dönüşürken, yeni çağ nosyonu çerçevesinde kurulan tarihsel kırılma eksenini yerini korumuştur.

Bu durumda postmodern durum, risk toplumu, postfordist toplum gibi tezlerin hangisini dünyanın bugünkü durumuyla ilgili yaptığımız çözümlemede kullanırsak kullanalım, küreselleşmenin anahtar kavram olduğunu görürüz. Bu yaklaşımların temel argümanı; modern sorunların artık küresel sorunlara dönüştüğü, daha doğrusu modernlik içinde düşündüğümüz sorunların giderek küreselleştiği ya da belli bir küresellik içinde düşünülmesi gerektiği önerisidir.

Bu bağlamda küreselleşme ulusal ile uluslararası, Batı ile Doğu, Birinci dünya ile Üçüncü dünya, modern ile geleneksel, kimlik ile fark arasında çizilmiş zamansal ve mekansal ayırımların ortadan kalktığını ve böylece dünyanın küresel bir topluma ve küresel bir kültüre sahip olma durumuna geldiğini nitelemektedir.

Kuramsal tartışma içinde küreselleşme, değişik kuramlar açısından ve değişik argümanlar aracılığıyla sürdürülmesinden kaynaklanan nedenlerle oldukça farklı bağlamlarda konu edilmektedir. Örneğin Wallerstein küreselleşmeyi dünya sisteminin temel özelliği olarak

değerlendirir ona göre; küreselleşme yüz yıllardır sistemin en temel özelliklerinden biri olduğu halde, daha yeni yeni keşfedilmektedir. Uzun zaman bu olguyu reddettik. Ancak artık varlığını görmezden gelmemize olanak kalmadı. Sistem her zaman küreseldi; belki bütün gezegeni kapsamıyordu, ama gene de küreseldi. (Wallerstein,1997,36)

Yeni zamanlar kuramcılarının birçoğuna göre de, bizzat küreselleşme -post-fordizme yol açan değişimlerin birçoğunun kaynağı- bir tehdit olduğu kadar bir fırsattır. Küreselleşme politika ve kültürü ulus-devletin dar görüşlü taşralığının üstüne çıkarır ve dünyanın tüm halkları arasında yeni bağlantıları ve karşılıklı bağımlılıkları gündeme getirir. Bu açıdan küreselleşme, Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünya'nın hareketleri arasında bir ittifak kurulmasını, kapitalizmin daha önceki evresinde imkansız olacak ölçüde mümkün kılmaktadır.Yine küreselleşme yalnızca dar ulusal ve ekonomik çıkarlara dayalı bir rekabet değil, yeni bir ölçekte ve yeni biçimler içinde bir karşılıklı bağımlılığı ve işbirliğini öne çıkarır.(Hall ve Jacques,1989) Benzer şekilde düşünömsel modernleşme açısından Giddens (1995) küreselleşmeyi modernliğin radikalleşmesi olarak değerlendirirken, Beck (2000), ikinci modernlik olarak karşılamaktadır.

3.2.1. Küreselliğin Çözömlenmesi

Küreselleşme çözümlemesine girişmeden sosyoloji ilk önce küreselci söylemin temel argömanlarını soru konusu yapmaktadır. Bu anlamda sosyolojide küreselleşme tartışmalarını ve de çözümlemeyi biçimlendiren etmenlerin başında küreselci söylem bulunmaktadır.

Sosyolojik gözümleme açısından; içinde bulunduğumuz dönem ekonomik olmaktan ziyade sosyolojik nitelikli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir.(Giddens,1995,7) Buna göre küreselleşme çoğunlukla siyasal etkileri açısından anlaşılmıştır ve bu yönde önemli yanlış kullanımlar kazanmıştır. Bu yaklaşımlarda yaygın biçimde küreselleşme olarak nitelenen gelişmelerin çoğu uluslararasılaşmadır (Beck,2000,19) Ek olarak bu yaklaşımlar içinde küreselleşmenin merkezlessiz tek ve bütünleşen bir dünyanın oluşması anlamında dinamiğinin sadece ekonomik gelişmeler olmadığı siyasal boyutu, Batı'nın da bu süreci belirleyen bir faktör olduğu belirtilmektedir⁵².

"Küreselleşme, yaşamımızı sürdürdüğümüz usulleri (üstelik çok derin bir biçimde) yeniden yapılandırmak demektir. Motoru Batı'dır, Amerikan siyasal ve ekonomik gücünün ağırlıklı etkisini taşımaktadır ve oldukça eşitsiz sonuçlara gebe dir. Ama küreselleşme yalnızca Batı'nın diğer bölgeler üzerinde egemenlik kurması anlamına gelmez; başka ülkeleri olduğu gibi Amerika Birleşik Devletlerini de etkileyen bir olgudur." (Giddens,2000,15)

Bu çerçevede küreselleşme politik ve ekonomik etkilerin birleşiminden doğan bir dizi karmaşık süreçlerden oluşmaktadır. Bu durum, bir yandan yeni uluslar-üstü sistemler ve güçler üretirken diğer taraftan özellikle de değişmekte olan ülkelerde günbegün değişime maruz kalmaktadır. Küreselleşme, uygulamaya sokulan çağdaş politikaların temellerinden daha başka bir şeydir. Bir bütün olarak ele alındığında, küreselleşme içinde yaşadığımız toplumun kurumlarını dönüştürmektedir.

⁵²"Küreselleşme elbette tarafsız bir şekilde gelişmiyor ve sonuçları bakımından tamamen hayırlı bir olay değildir.Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın dışında yaşayan birçok insanın gözünde,rahatsız edici derecede Batılılaştırma (Amerikanlaştırma da diyebiliriz) damgası taşımaktadır. Benim kendi argümanımın temeli, bugün küreselleşmenin sadece kısmen Batılılaştırma olduğudur" (Giddens,2000,27).

Genel olarak değerlendirildiğinde sosyolojide küreselleşme üzerine sürdürülen tartışmalarda, küreselleşmeyi analizinin merkezine koyan üç değişik yaklaşım belirginleşmiştir. Birinci yaklaşım, küreselleşmenin modernlik açısından değerlendirilmesine dayanmaktadır. İkincisi, küreselleşmenin kültürel bir süreç olduğu argümanına dayanan, ve üçüncüsü, küresel sosyoloji önerisi taşıyan radikal küreselci yaklaşımlardır.

Birinci yaklaşım; sosyolojide modernlik-postmodernlik tartışmalarında geliştirilen argümanlar eşliğinde küreselleşmeyi konu edinerek çözümlemektedir. Bu yaklaşım içinde sosyolojide zaman mekan üzerine geliştirilmeye çalışılan analiz küreselleşme kapsamında kullanılmıştır.

Bu çerçevede Giddens küreselleşmeyi zaman-mekan uzaklaşması çerçevesinde tanımlar. Zaman-mekan uzaklaşmasının kavramsal çerçevesi dikkatimizi yerel katılımlar ve uzak etkileşim arasındaki karmaşık ilişkilere yöneltir. Modern dönemde zaman-mekan uzaklaşması düzeyi, önceki bütün dönemlerden çok daha yüksektir. Yerel ve uzak toplumsal biçim ve olaylar arasındaki ilişkiler de buna uygun esnerler. Küreselleşme asıl olarak bu esneme sürecine işaret eder; farklı toplumsal bağlamlar ya da bölgeler arasındaki bağlantı biçimleri bir bütün olarak yerküre yüzeyinde şebekeleşir. Böylece küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Bu diyalektik bir süreçtir; çünkü, bu tür yerel oluşumlar, onları biçimlendiren çok uzak ilişkilerin tam tersi doğrultuya da yönelebilirler. Yerel dönüşüm, toplumsal bağlantıların zaman ve uzam üzerinde yanlamasına genişlemesinin bir parçası olduğu için, küreselleşmenin de parçasıdır.

"Küreselleşmeyi salt dünya finans düzeni gibi büyük sistemlerle ilgili birşey olarak görmek yanlıştır. Küreselleşme sadece 'orada', bireyden uzak yerlerde olan şeylerle ilgili değildir. Küreselleşme aynı zamanda 'burada' fenomeni olup, yaşamlarımızın mahrem ve kişisel yönlerini de etkiler. Demek ki küreselleşme tek bir süreç değildir, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular kümesidir. Üstelik çelişkili ya da birbirine zıt etkenlerin devreye girdiği bir süreçtir.Çoğu insanın gözünde, küreselleşme basitçe gücün ya da etkinin yerel toplulukların 'elinden alınıp' küresel arenaya aktarılmasından ibarettir. Küreselleşmenin sonuçlarından birisi gerçekten budur. Uluslar eskiden sahip oldukları ekonomik gücün bir kısmını kaybediyorlar. Fakat bunun zıt yönde bir sonucu da vardır."(Giddens,2000,25)

Yerellik açısından bu süreç ekonomik gücün ulus-devletin elinden çıkması sürecidir. Ekonomik güç, ulus-devletten Avrupa gibi büyük bölgesel ya da herhangi bir ülke içerisinde yer alan küçük bölgesel yapılara doğru kaymaktadır. Yerel yapıların güçlenmesi çok önemli bir noktadır. Gerçekten de sözkonusu olan yerel ve küresel düzeyde toplumun yeniden yapılanmasıdır. (Giddens,1995,10)

Bauman(1998) ise aynı olguyu; "zaman-mekan kenetlenmesi"⁵³olarak değerlendirmektedir. Post-fordist yaklaşım içinde düzenleme okulu olarak isimlendirilen (Keyman,2002) kuram yine küreselleşmeyi analizinin merkezine zaman - mekanı dahil ederek çözümlenmektedir. Bu çerçevede Lipietz'e göre⁵⁴, küreselleşme hem bir tarihsel oluşumu, hem de bir tasarımı simgeler; üretim tarzlarının eklemlenmesinin tarihsel olarak kurgulandığı miras alınan uzam ile - tasarlanan mekan olarak adlandırılabilen - uzam arasında eklemlenme

⁵³ "zaman/mekan kenetlenmesi; insanlık durumunun parametrelerindeki süregiden çok yönlü dönüşümü ifade eder. Bu kenetlenmenin toplumsal nedenlerine ve sonuçlarına bakıldığında, küreselleşme sürecinin herkesin hemfikir olduğu varsayılan etkilerinin aslında tümüyle birleştirici olmadığı gün gibi ortaya çıkacaktır" (Bauman,1999,8).

⁵⁴Alain Lipietz (1980) , "The Structuration of Space", Regions in Crisis, Cromm Hell.

süreci olarak düşünebiliriz küreselleşmeyi. Bu nedenle de, küreselleşme hem bir eklemelenmeyi hem de bu eklemelenme sürecinde ortaya çıkan çelişkiler, krizler ve çatışmalardan kaynaklanan potansiyel bir çatışmanın varlığını simgeler.(Keyman,2002,44) Aynı açıdan bir yaklaşım olarak Waters'a göre küreselleşme sosyal, ekonomik ve kültürel düzenlemeler içinde mekanın etkisinin giderek azaldığı ve bireylerin bunun farkına varma düzeylerinin arttığı süreçtir. (Waters,1995,3)

Daha çok eleştirel bir değerlendirme olarak düşünömsel modernleşme açısından Beck ise, küreselleşmeyi ikinci modernlik dönemi olarak tanımlamaktadır ve bu yaklaşıma göre sosyolojide küreselleşme birinci modernlik paradigması içinde değerlendirildiği için önemli yanlış sonuçlar çıkmaktadır; Wallerstein, Giddens, Robertson dahil bütün yaklaşımlar küreselci ideolojiyi eleştirmelerine rağmen, küreselleşmenin doğasını tek etmen çerçevesinde tanımlamışlardır.

"Birinci modernlik paradigması içinde küreselleşme sadece, devlet ve siyaset, toplum ve kültür açısından yorumlandı. İkinci modernlik paradigması içinde küreselleşme sadece ulus devlet ve toplumlar arasındaki ilişkide değil 'düşünömsel kozmopolitleşme' ve onun düşmanlarıyla tanımlanır." (Beck,2000,117)

İkinci olarak sosyolojinin küreselleşme çözümlemesinde geliştirdiği kuramsal yaklaşımların önemli bir bölümü, sosyolojinin sorunları çerçevesinde dile getirildiği anlamda kültürü sosyolojik çözümlemenin en önemli aracı gören, konuyu kültürel açıdan çözümleyen yaklaşımlardan oluşmaktadır. Bu doğrultuda küreselleşme üzerine tartışmanın büyük bir bölümü, ilk bakışta emperyalizmin hiyerarşik doğasının bir yönü olarak görönen olaylarda yoğunlaştı: tikel merkezli kültürlerin giderek artan hegemonyası, Amerikan değerlerinin, tüketici mallarının ve yaşam tarzlarının başka kültürlerle sızarak yaygınlaşması gibi ilk dönemdeki

bazı tartışmalarda bu gelişmelerden 'kültürel emperyalizm' diye söz ediliyordu. Günümüzde bu tema, öncelikle kültürel sosyologların ve daha yakın dönemlerde antropologların çalışmalarında dünyanın geniş bölgelerini kapsayan kültürel süreçlere ilişkin karmaşık bir anlama yönünde geliştirildi ve bu çalışmalarda kültürün analizin merkezine yerleştirilmesinin en önemli kaynağı öteki üzerine kurulu haritanın, ötekinin kültürel açıdan dönüştüğü argümanına dayalı, ötekisiz bir dünya haritası kurma girişimine dayanmaktadır.

Bu ele alışa önemli bir örnek Huyssen'in çalışmalarıdır. Huyssen'e; küreselleşme süreçlerinin şimdiye dek, uluslararasılaşma, imparatorluk tesisi ve sömürgecilik gibi tarihsel açıdan karşılaştırılabilir daha önceki olguların tersine, sadece ekonomi (mali piyasalar, ticaret, ulusötesi şirketler), bilgi teknolojisi (televizyon, bilgisayar, internet) ve politika (ulus devletin zayıflaması, sivil toplum örgütlerinin yükselişi) açısından ele alınmış olmasını çok şaşırtıcı bulmaktadır. Ona göre; küreselleşmenin kültürel boyutları hala pek anlaşılamamış durumdadır.

"Küreselleşme söylemi hakkında özellikle verimli nokta, epistemolojik açıdan insan bilimleri (humanities) ve toplum bilimleri kültürü kavramlaştırma biçimini temelden sarsmasıdır. Hem toplumsal bilimler hem de insan bilimlerinde kültür hep mekanla sınırlı, belirli bir bölge, ulus ya da yerelliğe bağlı bir olgu olarak anlaşıldı. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni bağlantılılıklar (connectivity), alışverişler ve dolaşım süreçleri bu geleneksel kültür anlayışını dönüştürüyor." (Huyssen,2001,5).

Bu süreçte küreselleşme entellektüellerin içinde çalışmaya zorlandıkları yeni bir kültürel bağlam üretmekteyken, kültürel küreselleşme, aynı zamanda, entellektüel çabanın doğasını dönüştürmektedir. Küreselleşme ulus-devletlerin geleneksel başat kültürlerinin çoğuna meydan okuyan bir çok kültürelcilik düzeyiyle

sonuçlanmıştır. Buna ilaveten küreselleşme Oryantalizmdeki Doğu ve Batı tartışmasının çoğunu anlamsız kılmıştır. Buna göre XVII. yüzyıldan bu yana oryantalizm yabancı kültürlerle nazaran derin bir ötekilik algısı oluşturmuştur. Bu ötekilik algısı, aslında geleneksel toplumda antropolojik tasarımın temelini oluşturuyordu.(Turner,1994,147) Bu anlamda kültürel açıdan küreselleşme, hem dünyanın küçülerek yoğunlaşmasına (compression), hem de bir bütün olarak dünya bilincindeki yoğunlaşmaya gönderme yapan bir terimdir.(Robertson,1992)

Bu yaklaşımlar içinde Friedman küresel sürece ilişkin iki farklı yaklaşımı ayırt etmektedir. Birincisi daha yakın dönemlerde edebiyat araştırmaları alanında farklı ilgileri birleştiren bir yaklaşım; Birmingham çevresinden esinlenerek gelişen kültürel sosyoloji (Robertson,Wuthnow ve Parsons buna dahil edilmelidir). Kültürel sosyolojinin küreselleşme üzerinde odaklanması, insan toplulukları, imge ve metalar arasında giderek yoğunlaşan dünya çapındaki bağlantı, alış-veriş ve hareketlerin farkına varışa dayanmaktadır. İkincisi; küresel sistemler yaklaşımı diye tanımlanabilecek bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım daha önceleri bir tür küresel tarihsel siyasal-iktisat olarak gelişmiştir ve daha sonra kültür ve kimlik sorunlarını küresel sistem terimleriyle ele almaya başlamıştır.

Bu çerçevede küreselleşme, genellikle kültürel olarak tasarlanan, yani küresel arenada anlam atfetmeye ilişkin süreçleri belirler. Küresel arena küreselleşmenin ön koşuludur. Sözelimi ulus-devletler, Üçüncü ve Dördüncü Dünya, etnisiteler ve dini hareketler gibi yerel kimliklerin oluşumunun önkoşulu, küresel arenanın varlığıdır. Bu tür hareketler yerelleştirme stratejileridir, ama bunlar ('küreselleşme'anlamında olmasada) küresel olarak ortaya çıkmıştır. Küresel arena, belirli bir dizi dinamik niteliğin ürünüdür. Bunlar arasında merkez/çevre yapılarının oluşumu, bu yapıların eldeğiştiren hegemonya döngüleri boyunca yayılım , daralma, parçalanma ve yeniden kurulmaları sayılmalıdır.Bu

dinamik nitelikler dizisi, küresel sistem ya da küresel süreçler terimlerinden kast ettiğimiz şeydir.(Friedman,1990,88)

Bu bağlamda küreselliğin özüne ilişkin karakteri, küreselliğin bilincine varma olgusunda yatar. Başka bir deyişle bireyin küresel duruma ilişkin bilinçliliğinde, daha özelde dünyanın hepimizin katıldığı bir arena olarak kavranışında, küresel farkındalıklarda belirginleşir (Friedman,1996) Bu anlamda küresellik söylemi (yaygınlığı) günümüz küresel kültürünün olmazsa olmaz bileşenidir. Bu söylem, dünyanın bir bütün olarak 'tanımlandığı' sürekli değişen, kendilerine sürekli itiraz edilen kavramlara dayanmaktadır.

"Kültürü küresel düzeyde düşünmenin zorluklarının büyük bölümü, böyle olmadıkları halde toplumları dünyayı bir bütün olarak içeren üniter, bütünlüklü, çok büyük birimler olarak kavramamızdan kaynaklanmaktadır. Üniter, ulus olarak kurulmuş toplum görüşü önemli ölçüde küresel kültürün bir boyutudur. Hatta daha doğrusu, devlet büyük ölçüde kültürel bir inşadır. Küresel kültür kavramının ikinci sorunu; küresel karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılan şeyin egemen imgesinin küresel ekonomide temellendirilmesinden doğar. Böyle bir ele alışı kültürel boyut kaçırılmaktadır."(Robertson,1999,185)

Bu ele alışa göre; son zamanlarda, küresel ekonominin billurlaşmasının görece olarak çok hızlı bir şekilde meydana gelmesi bizi yanıltarak, genelde küreselleşmeyi tanımlayanın ya da belirleyenin kendisi olduğunu düşünmemize yol açmıştır. Böyle bir bakış açısı, ne yazık ki, küresel kültür kavramıyla bağlantılı tarihsel gelişmeleri gözden kaçırmaktadır. (Robertson,1998,118)

Buna göre ekonomik meseleler toplumlar arasındaki ilişkilerde ve çeşitli ulusötesi ilişki biçimlerinde çok önemli olsalar da, bunların büyük ölçüde kültürel olumsuzluklara ve kültürel kodlamaya tabi olduklarını

giderek daha fazla farketmeye başladık. Mevcut bağlamla daha yakından bağlantılı olarak, "yalın" ulusal öz-çıkar meselesi uluslararası etkileşime ne ölçüde dahil olursa olsun, ulusal olarak örgütlenmiş toplumlar arasındaki düşmanlıktan dostluğa doğru uzanan ilişkilerin çoğunu yapılandıran ve biçimlendiren şeyin özünde kültürel bir doğaya sahip olduğu giderek daha da açık hale gelmektedir. Her halükarda, çok etkinlik ve çokkültürlülük, dış siyasetin biçimlenmesinde giderek önem kazanan iç ve dış sınırlandırmalar haline gelmektedirler. Gerçekten de, günümüz dünya siyasetinin, "uluslararası toplum" tarihinin çeşitli evrelerindeki bu türden siyasetler gibi, modernlik (ve postmodernlik) tartışmalarındaki merkezi temalarla deneysel bakımdan iç içe geçtiğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. (Robertson,1999)

"Uluslararası siyasetin tümünün, yine değişen derecelerde, kültürel olduğunu -yani küresel çapta bir kültürel siyaset döneminde bulunduğumuzu (kuşkusuz kültürün daha belirgin bir biçimde siyasallaştığı bir dönemde bunun kültür siyasetiyle ilintili olduğunu)- söyleyebiliriz." (Robertson,1999,17)

Küresel kapitalizm ve küresel medya sistemi gibi ulusüstü ve ulusötesi örgütlenmelerin, (toplumsal) hareketlerin ve kurumların hızla gelişmesiyle birlikte toplumlar dışarıdan "müdahale ve zorlama"lara daha fazla maruz kalmalarından ötürü, toplumlar arasındaki sınırlar çok daha geçirgen hale geldiler. Öte yandan, bizzat toplum-içi (internalsocietal) ilişkiler giderek daha karmaşıklaşmakta ve (büyük ölçüde yanlış oluşturulabilecek) daha büyük bir öteki toplumlar bilinci, öteki toplumlar içindeki gruplarla yapılan (tümü değilse bile çoğu göçler sonucu gerçekleşen) ittifaklar, ekonomik açıdan nüfuz etme ve ulusal ekonomilerin "uluslararasılaşması" da dahil olmak üzere çeşitli etkenler tarafından dışarıya doğru yönlendirilmektedir. Ancak bu genel yönelim ulusal olarak oluşturulmuş toplum gerçekliğinin ortadan kalktığını ya da

önemli ölçüde zayıfladığını bile düşünmemize yol açmamalıdır. (Robertson,1999,18)

Bu bağlamda bir kavram olarak küreselleşme, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yapar. Buna göre küreselleşme kavramının günümüzde gönderme yaptığı süreçler ile eylemler bazı kesintilerle birlikte birkaç yüzyıldır gelişim halindeydi, ama küreselleşme tartışmasının ana odak noktası görece yakın dönemler üzerinedir. Bu tartışmanın modernliğin dış hatları ve doğasıyla yakından bağlantılandırılması ölçüsünde, küreselleşme çok bariz şekilde son zamanlardaki gelişmelere gönderme yapar.

Çağdaş dönemde toplum kuramının temel görevi, küreselleşmenin yörüngelerini çok boyutlu bir tarzda açıklamak, küresel düzen sorununu kültürel boyutlara özel bir duyarlılık göstererek ele almak, hem küreselleşmeye gösterilen simgesel tepkileri yorumlayabilecek hem de bu yorumların sınırlılıklarını aşabilecek analitik bir çerçeve sağlamaktır. (Robertson,1999,124) Bu bağlamda küreselleşme, devletler arası etkileşim süreçlerinin bir sonucu olmasından çok sosyal ve kültürel süreçlerin işleyişine bağlıdır. Küreselleşme dünyanın bir bütün olarak yapılanması ile ilgili olan somut gelişmelerin kavramlaştırılmasıdır⁵⁵. Yani, dünyanın sosyal ve kültürel faktörlerin etkileşimi sonucu yerel ve küresel düzeyde sürekli olarak yeniden üretilmesi küreselleşme

⁵⁵ Herhangi bir çağdaş kuramın biçiminin geçerli olabilmesi için dünya düzeninin yapılanmasının sistemli bir şekilde kavraması ve tek bir dünya doğrultusundaki değişimi kolaylaştıran etkenleri -örneğin kapitalizmin, Batı emperyalizminin yayılmasını ve küresel medya sisteminin gelişiminin-genel ve küresel aktöryapı (ve/veya kültür temasından analitik olarak ayırması gerektiğini savunuyorum. Bu iki sorun dizisi arasındaki ampirik ilişki çok büyük önem taşımasına (ayrıca da karmalık olmasına) rağmen,bunların yan yana getirilmesi, "düzensizliğin" "yapısını" da içeren günümüz dünya düzeninin vazgeçilmez ama değişen terimlerini anlama yetimizi engellediği gibi türlü sıkıntılara da yol açar. Dolayısıyla küresel karşılıklı bağımlılık ve küresel bilinç yönündeki yeni ve süregelen girişimlerin şu an ki biçimini sorgulamaya geri dönmek zorundayız. (Robertson,1999,95)

kavramının özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda Robertson küresellik sorununu nesnel ve öznel süreçler ikilemi olarak formüle eder; Küreselleşme, hem dünyanın küçülerek yoğunlaşmasına, hem de bir bütün olarak dünya bilincindeki yoğunlaşmaya gönderme yapan bir terimdir. Robertson'a göre küreselleşmenin özüne ilişkin karakteri, küreselliğin bilincine varma olgusunda yatar. (Friedman,1999,84)

Sosyolojide küreselleşme üzerine geliştirilen ve küreselci öğretinin ürünü olarak değerlendirebileceğimiz üçüncü kuramsal yaklaşım, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan küreselleşme tartışmaları kökenleri Batı toplumlarının yeni çağı tartışmalarına dayanan kuramlardan farklı, küreselleşmeyi tarihsel bir kırılma olarak okuyan ve bu durum karşısında yeni bir sosyoloji -küresel sosyoloji- öneren radikal küreselci kuramdır.

3.2.2. Küresel Sosyoloji

Küreselleşme karşısında sosyolojinin sorunlarını tartışmaya açması sonrasında küreselleşmeyi tarihsel bir kırılma olarak değerlendiren ve bu süreçte küresel toplumun ortaya çıktığını ileri süren tartışmalar ortaya çıkmış ve bu tartışmalar yeni bir sosyolojinin gerekliliği üzerine belli kanaatlerin oluşmasını sağlamıştır. Sosyoloji geleneğinde kuramsal düzeyde sürdürülen küreselleşme tartışmalarından farklı bir yaklaşım (küreselci) içinde gelişen bu yaklaşımlar, hem toplumun hem de sosyolojinin yeni bir evresinden söz etmektedir.

Bir anlamda sosyolojinin mevcut sorunlarına bütüncül bir çözüm önerisi anlamına gelen küresel sosyoloji önerisi, küreselleşmenin sosyolojide yeni bir bakış açısını zorunlu kıldığı ve özellikle sosyolojinin

bir bilim dalı olarak 'uluslararasılaşması' gerektiği zira günümüzde küresel boyutta meydana gelen değişimlerin dünyanın en uzak köşesinde bile hissedildiği bir dünya toplumunda sosyolojinin ulusal sınırların dışına çıkamayan mikro yaklaşımlardan ve yöresellikten kurtulma zamanının geldiği (Smart,1994,151) argümanına dayanmaktadır.

Buna göre; yöresel ve bölgesel düzeyde varolan toplumsal farklılıkların küreselleşme sürecine bağlı olarak dünya toplumunun kültürel mozağının birer parçasını oluşturduğu öne sürülmekte ve bu nedenle sosyolojik analizlerin belirli yerel ve bölgesel düzeyde dar coğrafik sınırları aşması gerektiği ve değişik toplumların kendi aralarındaki çok yönlü küresel ilişkilerin incelenmesi yolu ile uluslararasılaşması gerektiği öne sürülmektedir. (Smart,1994,157)

"Sosyoloji, endüstri toplumuyla ortaya çıkmış ve kendisini ortaya çıkaran toplumsal koşullara kayıtlı kalmıştır. Yeni durumla birlikte uluslararası bir sosyoloji diğer deyişle küresel bir sosyoloji geliştirilmelidir. Küresel sosyoloji, küresel bir disiplin olarak, küreselleşmede yer alan toplumsal süreçleri analiz etmek zorundadır. Dünya, siyasal etkileşim ve iktisadin sistemleri ya da ağları olmaktan çok, bir tek uluslararası toplum ya da dünya devleti olma sürecindedir." (Meyer,1987; Watson,1992; Albrow,1990;1996)

Bu çerçevede küreselleşme adına Batı dünyasında sosyoloji müfredatını "uluslararasılaştırma" çabalarından kaynaklanan kayda değer bir karışıklık sorunu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda küresel sosyoloji konusunda ilk çalışmalar Martin Albrow'un çalışmalarında belirginleşmiştir. Albrow (1990) küreselleşmeye yönelik güncel ilgiyi de hesaba katarak sosyoloji tarihinde beş evre belirleyeceğimizi ileri sürmektedir: Evrenselcilik, ulusal sosyolojiler, uluslararasıcilik, yerelleşme ve küreselleşme. (Albrow,1990,6)

Bu dönemlendirmede Albrow sosyolojinin ortaya çıktığı dönem için, evrenselcilik evresi diye adlandırdığı evreye gönderme yapar, erken dönem sosyolojinin "değişmez ilkeler ve doğrulanmış yasalara dayalı bir insanlık bilimi"insanlık için bir bilim sağlama" arzusuna dikkat çeker. Sosyolojinin evrenselci evresi, insanlık, kardeşlik, hepsinden önemlisi de evrenselcilik gibi düşüncelerin üzerinde duran Aydınlanma'nın kıyılarında kök salmıştı. Evrenselci evre en güçlü noktasına bir yanda Saint Simon ve Comte'un öbür yanda Marx'ın felsefesinde ve sosyolojisinde ulaştı. Albrow'a göre, bu sosyoloji büyük ölçüde doğa bilimlerinden esinlenmişti. Ancak, doğa bilimlerinden farklı olarak, bu sosyolojinin en iyi bilinen iki uygulayıcısı Saint-Simon ile Comte'un akıllarında, bilişsel şemalarını uygulayabilecekleri gerçek deneysel koşulları farklı şekillerde olsa da genişletme yönünde güçlü bir pratik öge bulunuyordu. Nitekim, bilimsel düşüncenin sözde olumlu bu evresi dünyanın geri kalanı bir yana "akılcı" Batı Avrupa toplumlarında bile ilave pratik çabalar olmaksızın tam anlamıyla güvence altına alınamamıştı.

Albrow sosyolojinin ikinci dönemi, ulusal sosyolojiler evresinden söz ederken, "sosyolojinin, Batı dünyasının akademilerinde, özellikle Almanya, Fransa ve Birleşik Devletler ile İtalya'da, İngiltere ve İspanya'da ayrıca da Japonya gibi Batılı olmayan ülkelerin akademilerinde mesleki bir temel üzerine oturtulması" ile ilgilenir.(Albrow,1990,6) Albrow bu süreçte, bir yandan "evrensel arzuların" terkedilemediğini savunurken, bir yandan da "düşünsel ürünlerin ulusal kültürlerin göze çarpan özelliklerini yansıttığını" ve mesleki ilişkilerin büyük ölçüde ulusal sınırlar içerisinde kapatıldığını ileri sürer. Demek ki ulusal sosyolojilerin "evrenselcilerin tortularıyla" kaynaşması, ulus-devletlerin "ata kültürlerinden gelme emperyalist bölgesel ihtiraslarından pek de farklı olmayan dışlayıcı bir düşünsel hegemonya arayışı"nı üretmiştir.(Robertson,1999,36)

Albrow uluslararasılık dediği evrenin, sosyolojinin üçüncü döneminin, İkinci Dünya Savaşından sonra ulusal sosyolojilerin çökmesiyle iki dünya savaşının yol açtığı genel felaketler ile birlikte başladığını söyler. Bu dönemde bilimde uluslararasılık "sorgusuz sualsiz kabul edildi". Bununla beraber, uluslararasılık temelde, özellikle "Amerikan Parsonsçu uyarlamasındaki her şeyi kuşatan "modernleşme tezi" ile Marksist proleterciliğin ortaya attığı "uluslararasılık" arasındaki Soğuk Savaş bölünmelerine kabaca karşılık gelen biçimlerde bölünmeye uğradı. (Albrow,1990,6)

Sosyolojinin dördüncü dönemi olan yerelleşme dönemidir. Albrow'a göre sosyolojide "yerelleşme"nin hemen hemen tek amacı; "yerel" sosyolojiyi küresel sahnede var edebilmek için egemen söylemi genişletmek ve gözden geçirmekle sınırlıdır. Albrow bu dönemde sosyolojide başlıca iki özelliğinin ön plana çıktığını ileri sürer: Marksist modellere dayanma yönünde güçlü bir eğilim ve dış kaynaklı, özellikle de Batılı terminolojiye ve yöntemlere karşıtlık ve uluslararası-kültürel gelenek olarak kavranan şey üzerindeki vurgu.

Albrow içinde bulunduğumuz, ama zorunlu olarak sonuncu olmayan evreyi ele alırken sosyolojinin küreselleşmesi üzerinde durur. Küreselleşme doğrudan "ulusalcılık" ile uluslararasılığın karşılıklı etkileşiminin, dolaylı olarak da geride kalan bütün evrelerin bir sonucudur.

"Küreselleşme ilkesi, "birey sosyologların kürenin herhangi bir yerindeki diğer bireylerle birlikte çalışmak, gerek katıldıkları gerekse üzerine çalıştıkları dünya çapındaki süreçleri değerlendirmek zorunda olmaları özgürlüğünden kaynaklanmaktadır." (Albrow,1990:7)

Albrow, "farklı bölge ve kültürlerden gelen bir dolu farklı konuşmacı aracılığıyla evrensel bir söylemin doğduğunu" ileri sürer. Sonuçta bütün

bu söylediklerine, bu yeni gerçekliğin en iyi "küresel toplum" terimiyle betimlendiğini ekler. Albrow'un küreselleşmeyle bağlantılı sosyoloji tarihi taslağı, küresel durumun çözümlenmesi meselesinden çok, sosyologlararası dünya çapındaki ilişkilerle ilgilenir.

Bu yaklaşım açısından sosyolojide küresel dönem, tarihte yeni bir dönemin karşılığıdır; "Küresel Çağ" ve *küresel toplum* bu gerçekliğin fenomenidir. Küresel çağ nosyonu; modern çağın geçtiği - geride kaldığı anlamındadır ve küreselleşme, toplumsal gerçekliğin yeni düzeyinin sürecidir. (Albrow,1996,21)

Bu bağlamda sosyolojide soğuk savaş sonrası ortaya çıkan ve doğrudan küreselleşmeyi konu edinen kuramların genel çıkış noktası dünyanın ekonomik, politik ve kültürel yönlerden tek bir toplum yapısına doğru gitmekte olduğu ve bu süreçte toplumların birbirlerine daha da çok yakınlaştığı ve karşılıklı etkileşim içerisine girdiğidir. Bunun sonucu olarak da, ulusal sınırlar içerisinde sosyal ve kültürel olarak bir bütünlük gösteren özgül toplum kavramının önemini yitirdiği ve sosyolojik olarak bir dünya toplumundan söz etmenin daha doğru olacağı öne sürülmektedir⁵⁶. (Archer 1990,Featherstone,1990,Smart 1994 ve Tiryakian 1994)

⁵⁶ Arnason,J.P.(1990), "Nationalism,Globalisation and Modernity",Theory Culture and Society,cilt 7

Archer,M.S.(1990). "Theory,Culture and Post-Industrial Society",Theory Culture and Society,cilt 7

Archer,M.S. (1991), "Sociology for One World:Unity and Diversity", International Sociology,cilt 6,no2

Featherstone,M.(1990),Global Culture:An Introduction",Theory Culture and Society,cilt 7

Lipietz,A.(1985), "The World Crisis:The Globalisation of the General Crisis of Fordism" IDS Bulletin,cilt 16.

Robertson,R. ve Lechner,F (1985), "Modernisation,Globalisation and the Problem of Culture in World-Systems Theory",Theory Culture and Society,cilt 2,no 3

Smart,B.(1993),Postmodernity,Routledge,Londra.

Smith,A.D.(1990), "Towards a Global Culture",Theory Culture and Society, cilt7

Tiryakian,E.D.(1994), "The New Worlds and Sociology:An Overview", International Sociology,cilt 9,no 2

Turner,B.S.(1990), "The Two Faces of Sociology:Global or National?", Theory Culture and Society,cilt 7

Öneri, ulusal toplumdan küresel topluma, uluslar arası ilişkilerden küresel ilişkilere ve dünya sisteminden küresel sisteme geçişi niteleyen küreselleşme sürecinin, diğer bir deyişle küresel toplum nosyonunun bir çözümleme birimi olarak tanınmasıdır.

Bu öneri, çözümlendiği zaman üç boyutlu bir argümanla karşılaşılmaktadır. Epistemolojik olarak küresel toplum nosyonunun ekonomik ve siyasal indirgemeciliğe düşmeden toplumsal değişimi sistemik açıklama potansiyeline sahip olması, ontolojik olarak ulusal toplumlardan bağımsız bir hareket tarzı ve kendine özgü bir mantığı olan, ama aynı zamanda ulusal ve yerel ilişkiler üzerinde ciddi etkileri olan bir küresel toplumun oluşmakta olduğunun tanınması, ve yöntemsel olarak artık ulusal ve yerel ilişkilerin küresel dinamiklere gönderimde bulunmadan açıklanamayacağına öne sürülmesi ve böylece küresel toplumun bir çözümleme birimi olarak ele alınması (Keyman,1998).

Gerçekte küresel sosyoloji doğrultusundaki bu maceralardan bazıları yerel sosyolojileri küresel bir sosyolojiye bağlama temasını zorunlu kılarlar. (Bu yaklaşım) küreselleşme kavramındaki homojenleştirici ve heterojenleştirici hamleler arasındaki ilişkinin sorunudur. Çoğu sosyolog, sosyolojinin 'uluslararasılaşmış' ve 'etnosentrikleşmişlikten uzaklaşmış' olması gerektiğine katılmaktan memnundur, veya en azından isteksiz değildir. Fakat onlar açıkça görgül, tarihsel olarak bilgilenmiş, kendi başına küresel olanın dolaysız ve ciddi incelenmesine girmeye çok az eğilimlidirler. (Robertson,1996,114)

Bu bağlamı içinde küreselleşme literatürünün önemli bir bölümü karışıktır. Çünkü, kullanılan terimler uluslararasılaşmadan açıkça ayırt edilememektedir⁵⁷ ve bazı yazarlar bu iki alandaki terimleri birbirinin yerine geçer şekilde kullanmaktadır. (Sklair,1999,2) Bu açıdan değerlendirildiğinde küresel sosyoloji tartışmaları, küresellik fenomeni karşısında Batı düşüncesinin sahip olduğu sorunları yansıtmaktadır.

3.3. Küreselleşme Paradigmasının Sorunları

Bir konu olarak küreselleşme, en genel anlamıyla 'dünya düzeni' sorununa kavramsal bir giriştir.(Robertson,1999,89) Sonuçta bu konunun amaçlarından biri eski bir sosyolojik problematik olan toplum ve toplumsal düzene ek olarak hatta belki de onun yerine "küresel düzen sorunu"nu gündeme getirmektedir.

"Tüm modern çağ boyunca, düzen 'kontrolün elimizde olması' demektir fikriyle büyütüldük biz. Şimdi en çok özlemini çektiğimiz de bu varsayımdır, yani kontrolün elimizde olduğu varsayımı. Küresel düzensizlik imgesi, daha önce sıkıca kontrol edilebilir ya da 'teknik olarak kontrol edilebilir' görünen şeylerin, asli ve olumsal doğası hakkındaki yeni bilinçliliği yansıtır. Komünist blokun çöküşünden önce hiç de işlerin küresel gidişatının olumsal, aksi ve başına buyruk doğasından söz edebiliydik; sadece, o zaman dünya güçleri arasında dengenin gün begün enerji ve düşünce tüketerek yeniden üretilmesiyle gözden kaçıyordu bu. Güç politikası, dünyayı bölerek, bütünsellik imgesi

⁵⁷Küreselleşen dünyada toplumlar belirli kültürel ve etnik farklılıklarını koruyabilmektedir, toplumlar düzeyinde 'farklılıkların yorumlanması' ve 'farklılıkların bütünleşmesi' uluslararası sosyolojinin amaçlarından birisidir.(Robertson 1990; Smart 1993:132; 1994:155)

yaratmayı başarmıştır. Büyük bölünmenin yoldan çekilmesiyle, herkesin rıza göstereceği, küresel işlerin bütünselliğini kavrayıp açıklayabileceğimizi sağlayacak tek bir olgu da kalmadı.”(Bauman,1999,68)

Küreselleşme üzerine geliştirilen kuramsal yaklaşımların bu bağlamı içinde temel sorunu dünya düzeni imgesi ve bu imgenin belirlediği “küresel toplum” tanımlarıdır. Genel açıklamalarda küreselleşmeye neden olan süreçler -“nedensel mekanizmalar”- ya da “yönlendirici güçler” sorunlu olduğu için küresel toplum tanımlamaları da önemli farklılıklar göstermektedir.

Bu doğrultuda küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; küreselleşme imgesinden ayrı düşünülmeyen bu özellik küreselleşmeyi ‘evrenselleşme’ fikrinden köklü biçimde ayırır⁵⁸. Bauman’a göre düzen öncelikle ‘devlet’ anlamına geliyordu. Bu süreçte devletin aşınması, düzenin aşınması anlamına gelmektedir.

⁵⁸ “Tıpkı ‘uygarlık’, ‘gelişme’ ve erken dönem modern düşüncenin öteki diğer anahtar kavramları gibi ‘evrenselleşme’ fikri de düzen kurma umudu, niyeti ve kararlılığı gösterir. Bu fikir, benzer sinyaller veren diğer türdeş terimlerin en tepesinde, evrensel bir düzen kurma anlamına geliyordu. Bütün bu kavramlar yumağı birlik içinde dünyayı eskiden olduğundan daha farklı, daha iyi yapmak ve değişimi ve iyileşmeyi küresel, türsel çapta yaygınlaştırma isteğini ilan ediyordu. Aynı şekilde, herkesin ve her yerin hayat koşullarını, böylelikle herkesin hayat şansını benzer kılma, hatta belki de eşitleme niyetini ilan ediyordu(Bauman,1999,70).

3.3.1. Küresel Toplum

Küresel toplum üzerine geliştirilen temel argümanlar, sosyolojinin toplum nosyonu üzerinde sürdürdüğü tartışmalar yanında küreselci söylemin temel argümanı olan ulus-devletin aşınması ile ilgili görüşlere dayanmaktadır. Batı düşüncesinin Batı ve Öteki üzerine kurulu evreninin, merkezsiz bütünleşen bir dünya imgesi çerçevesinde yeniden yapılandırılması çabaları, küreselleşme tartışmaları içinde küresel toplumun tanımlanmasında analitik açıdan belirginlik kazanmaktadır. Bu bağlamı içinde toplumsalın açıklanmasında kullanılan hem klasik dönem sosyolojisini hem de modernlik kuramlarını belirleyen gemeinschaft (topluluk) ve gesellschaft (toplum) önemli bir sorun olarak problematiğin merkezine yerleşir.

Küreselleşme üzerine tartışma bu evreni kuran ikili dünya karakterli kavramları sorunlulaştırmıştır. Buna göre küreselleşme üzerine tartışmaların sosyolojinin klasik diye nitelenen döneminde kendi olgunlaşma koşullarının yarattığı sınırlamaları aşmasına olanak sağlayacağı iddia edilmektedir. Bu çerçevede klasik bakış açısında önemli yeri olan topluluktan topluma geçiş küresel toplum üzerine sürdürülen tartışmada önemli bir sorun olarak belirmiştir. Bu bağlamda küreselleşme tartışmalarında dünya düzeni imgesinin dört türü söz konusudur;

Birinci ve ikinci tür yaklaşımlar; "küresel gemeinschaft" üzerinedir; Bu küresel durum anlayışı, dünyanın sadece bir dizi görece kapalı toplumsal cemaat biçiminde düzenlenmesi gerektiği ya da düzenlenebileceği konusunda ısrar eder. Bu dünya düzeni imgesi küreselleşmenin tehlikeleriyle karşı karşıya gelen bireylerin yurtsuzluk sorununa özel bir ilgiyi içerir. Aynı doğrultuda ikinci yaklaşım, küresel bir

düzenin yalnızca tam anlamıyla küresel çaptaki bir cemaat çerçevesinde söz konusu olabileceğini savunur. Dünyayı neredeyse tümüyle "küresel bir köy" olarak resmeden bu dünya imgesi, insanlığın bir bütün olarak dünyanın en önemli ögesi olduğunu vurgular.

Üçüncü ve dördüncü tür yaklaşımlar ise; "küresel gesellchaft" üzerinedir; Gesellschaft'ın bir biçimi olan bu dünya imgesi değişkesi, küresel durumu aralarında önemli ölçüde toplumsal kültürel mücadele bulunan açık toplumlar dizisi olarak görür. Buna göre tüm toplumlar siyasal bakımdan eşittir fakat stratejik açıdan dünyanın korunmasında önemli roller oynayan egemen ya da hegemonyacı toplumlar olmalıdır. Bu yaklaşımda ulus toplumların kaçınılmaz olarak modern küresel durumun merkezi özelliğini oluşturduğu kabul edilmektedir. Dördüncü imgenin dünya düzeni anlayışı ise, dünya düzeninin yalnızca biçimsel ve planlı bir örgütlenmesi temelinde sağlanabileceği üzerinedir. (Robertson,1999,133)

Bu bağlamda küresel toplum imgesi açısından Küreselcilik, küresellik ve küreselleşmeyi; tek (ekonomik) yönde ele alarak dünya toplumundan söz etmektedir. Bu açıdan küresel toplum; dünya pazarı toplumdur. Buna karşın sosyolojik kuramda yer alan tanımlamalar küreselci öğretinin tanımlamasına göre önemli farklılıklar sergiler.

Bauman küresel toplumu, zengin küreseller ve fakir yereller üzerine inşa ettiği sistematik içinde tanımlarken, Giddens bu göstergelerin yeni "geleneksel sonrası" (Post- traditional) çağın ortaya çıktığını gösterdiğini ileri sürer. (Gane, 2001) Bu bağlamı içinde küresel toplumun en önemli özelliği gelenekselliğin ortadan kalkmasıdır. Bu durum küresel bir kozmopolit toplumu oluşturmaktadır. (Giddens,2001,30)

Gelenekler modern Avrupa'nın büyük kısmında güçlerini uzun bir süre korurken, dünyanın geri kalan kısmının çoğunda daha sağlam kökler salmıştır. Sanayi ülkelerinde geleneğin kalıcı olma özelliğinin nedeni, modernliğin işaret ettiği kurumsal değişikliklerin büyük oranda kamusal kurumlarla sınırlı kalmasıdır. İşleri yapmanın geleneksel yolları yaşamın başka alanlarında (gündelik yaşam dahil olmak üzere) kalıcı olma ya da yeniden düzenlenme eğiliminde olmuştur. Hatta, modernlik ile gelenek arasında bir tür sembiyoz (yan yana yaşama) görüldüğü bile söylenebilir. (Giddens,2001,56) Bugün ortaya çıkan süreç "geleneksizleşme" (detraditionalization) dir. (Giddens,1995,96) Bu yaklaşım doğrudan sosyolojinin ikili toplum tanımlama, topluluk-toplum, tarzını değiştirmeye yönelik bir çabadır. Bu açıklamaya göre;

"Bu gün küreselleşmenin etkisiyle iki temel değişiklik meydana gelmektedir. Batı ülkelerinde yalnızca kamusal kurumlar değil, gündelik yaşam da geleneğin kaskacından kurtulmaktadır. Daha geleneksel kalan dünyanın diğer toplumları geleneklerinden uzaklaşma sürecine girmiştir. Yeni ortaya çıkan "küresel kozmopolit toplumun özünde yatan değişim budur." (Giddens,2001,57)

Beck ise düşünömsel modernleşme doğruıtusunda küreselleşme sürecini ikiye ayırır ve kozmopolitleşmeden söz eder;

"Basit küreselleşme ve "düşünömsel kozmopolitleşme" arasında bir ayırım öneriyorum. Modernliğin ikinci çağı paradigması içinde küreselleşme sadece ulusdevletler ve toplumlar ilişkisi değil, kurumsallaşmış eğitim süreci olarak düşünömsel kozmopolitleşme ve onun düşmanları ile de değerlendirilir. Küresellik geri döndürülemez. Bizler şimdi çok yönlü, çok merkezli, olası, siyasal dünya toplumunda yaşıyoruz. Küresellik bu sebeple dünya devleti değildir. Dünya toplumu; dünya devletsiz ve yönetimsiz dünyadır. (Beck,2000,117)

Küresel toplum üzerine getirilen tanımlamalar, küreselleşme sürecine yönelik geliştirilen kuramsal yaklaşımlara dayanmaktadır ve bu bağlamıyla tek bir formdan ya da açıklamadan söz edilemez ancak bu tanımlamalarda öteki önemli bir problematiktir. Küreselleşmenin tek ve bütünleşen bir dünya imgesi olması karşısında hem küreselleşme hem de küresel toplum yerele göre tanımlanmaktadır. Bu anlamda geleneksel toplum tanımı olmadan modern toplumun anlamını kaybettiği biçimde yerel olmadan küresel tanımlanamamaktadır ve yerel ötekinin yerini almıştır. Daha farklı deyişle öteki yerelleşmiştir.

3.2.2. Küresele Karşı Yerel

Sosyolojinin küreselleşme karşısında sorunlarının kaynağı olarak değerlendirdiği klasik dönemin kuramsal yaklaşımlarını aşma çabasında geliştirilen zaman mekan boyutunun sosyolojik analizin merkezine alınması, küresel toplum üzerine geliştirilen açıklamaları belirlemiştir. Yeni yaklaşımlar çerçevesinde toplum, tarihsel ve mekansal olarak kurulmuş ilişkiler arasındaki etkileşimler üzerinde temellendirilir. Mekan; toplumsal oluşumu yapılandıran sosyo-ekonomik ilişkilerin var oluş biçimlerini kasteder. Bu anlamıyla uzam; toplumsal oluşumun zamansal ve mekansal kuruluşudur ve böylece sosyolojik analizde uzamın araştırılmasında yerel önemli bir çözümleme aracı olarak ortaya çıkar.

Yer terimi yerine 'yerel' teriminin kullanılmasının nedeni, eyleyenlerin zaman ve mekan boyunca karşılaşmaların oluşmasında süregelen bir biçimde ortamların özelliklerini kullanmalarıdır. Bu anlamda yerel, mekanın etkileşim ortamlarını sağlamak için kullanılmasına

gönderme yapar⁵⁹. Daha kesin bir ifadeyle bu kullanımda yerel; küresel etkileşimin gerçekleştiği ortamın bir parçası olan ve bu etkileşimin şu ya da bu yönde yoğunlaşmasına yardımcı olan, kesin sınırları olan fiziksel bir bölgedir.(Giddens,1999,460) Bu bağlamı içinde küreselleşmenin bir ürünü olarak karşımıza çıkan yerel, küresel toplumu tanımlayan en önemli karakteristik olarak değerlendirilmektedir.

“Küreselleşme birleştirdiği kadar böler de, birleştirirken böler-yerkürenin tek tipliliğini artıran nedenlerle bölen nedenler özdeştir. İş ve finans dünyasının ve enformasyon akışının yerküre çapında ortaya çıkışının yanı sıra, bir ‘yerelleşme’ mekan sabitleme süreci de işlemektedir” (Bauman,1999,8).

İlk önce bu terimlerin, sadece somut veya ampirik, gerçek veya edimsel ya da özne anlamına gelmediklerinin belirtilmesi zorunludur.Yerellik, toplumbilim sözlüğündeki herhangi bir terim kadar kuramsal bir terimdir. Ayrıca başka terimler gibi farklı yazarlar tarafından oldukça farklı tarzlarda kullanılır, farklı toplum bilim söylemlerinde çeşitli işlevleri temsil eder. Böylece, aynı terim, büyük bir kavram çeşitliliğini belirtir. Bunun böyle olması, çoğunlukla yerel sözcüğünün, gerçek ya da ampirik olanın kısaltılmış biçimi sanılması nedeniyle gereği gibi anlaşılmamıştır. (Urry,1999,104)

Küresel-yerel sorunsalını: kesin bir kutuplaşmayı kapsayıcı olarak gören ve bunun en açık biçimini küreselleştirici eğilimlere karşı yerel talepler dünyasında, yerellik fikrinin kendisinin bazen tahakkümcü küresele bir direnç veya karşıtlık biçimi olarak ortaya konduğu bir dünyada yaşadığımız iddiasında gören yaygın bir eğilim vardır. Bu genel görüşün ilginç bir değişkesi Alman kültür-medeniyet ayrımının küresel düzeyde yinelenmesinde bulunabilir:eski (iyi) kültür nosyonu ('kötü')

⁵⁹ Giddens bu kavramı ilk defa "Central Problems in Social Theroy" (1979) çalışmasında kullanır.

medeniyet nosyonuna karşı çatışmaya sokulmuştu. Bu geleneksel Alman bakış açısında medeniyet, özel, küresel, dünya çapında bir renk alırken, yerel kültür fiilen ulusal kültür haline gelir.(Robertson,1999,119)

"Küreselleşmenin yeni biçimleri...Ulus devlet zayıfladığında, daha az inandırıcı ve daha az güçlü olmaya başladığında, buna verilen tepkinin aynı anda iki ayrı yoldan yayıldığı görülmektedir. Ulus devletin hem üstüne çıkılmakta, hem de altına inilmektedir. Aynı anda hem küresel hem de yerel olunmaktadır. Yerele dönüş, genellikle küresele bir tepkidir." (King,1998,55)

Robertson'a göre çok sayıda çağdaş değerlendirmede küreselleşme eğilimleri 'yerel' kimlik ve kültür iddiaları ile gerilim içinde olarak görülür. Bu bağlamda küreselleşmenin aşırı-genelleştirici yanı yerel, bölgesel ya da ulusal ölçekteki farklılıkları örtmektedir. Bu bağlamda, daha çok, yerelleşmenin ortadan kalkmasından (de-localization) söz edebiliriz. (King,1998,30) Bundan dolayı küresel versus yerel, küresel versus kabilesel, uluslararası versus ulusal, evrensel versus özgül gibi fikirler yaygın bir biçimde desteklenir. Bazıları için iddia edilen bu karşıtlıklar basitçe bulmacalardan ibaret iken diğerleri her bir karşıtlığın ikinci parçasını birinciye karşı bir tepki olarak görürler. Daha başkaları içinse bunlar çelişkilerdir.

"Küresel diye adlandırdığımız şey, sistemli bir biçimde herşeyi devirip geçen, benzerlik yaratan birşey olmaktan çok, aslında tikellik (particularity) aracılığıyla işleyen; tikel mekanları, tikel etkinlikleri müzakere eden, tikel kimlikleri harekete geçirerek işleyen bir şeydir. Dolayısıyla, yerel ve küresel arasında aşına bir diyalektik, süregiden bir diyalektik vardır." (Hall,1998,88)

Küreselleşme üzerine geliştirilen kuramlarda ortaya çıkan küresel-yerel gerilimi karşısında Robertson konuyu evrensel-tikel tartışması içinde

her iki olguyuda ifade eden küyerelleşme (glocalization) kavramıyla karşılar.

“Benim kendi çözümleyici ve yorumsamacı bakış açısından küreselleşme kavramı uylasımsal olarak küresel ve yerel veya -daha somut bir planda- evrensel ve özgü (particular) denen şeylerin eşzamanlılığı ve yorumunu kapsamıştır. Yerel küresel sorunsalı konusundaki değerlendirmelerim çağdaş yerellik anlayışlarının çoğunlukla küresel terimlere benzer bir şey içinde üretildikleri fakat bunun kesinlikle bütün yerellik biçimlerinin bu nedenle homojenleşmiş olduğu anlamına gelmediği görüşüne dayanır.” (Robertson,1999,121)

Bu durumda çağdaş küreselleşmeyi en genel anlamında hem tikelciliğin evrenselleşmesini hem de evrenselciliğin tikelleştirilmesini içeren ikili sürecin kurumsallaşma biçimi olarak düşünebileceğimiz vurgulanır. Bu bakış açısına göre küreselleşme, kendisine atfedilen birincil anlamında görece özerk bir süreç yaşamaktadır. Merkezi dinamiği, evrenselin tikelleşmesi ve tikelin evrenselleşmesi şeklinde ikili bir süreci içerir. Evrensellik sorununun küresel somutlaşması diye tanımlanan evrenselin tikelleşmesi, küresel kökenleri arayışın nedeni haline gelmiştir. Başka bir deyişle mevcut çok hızlı küreselleşme evresi dünyanın “gerçek anlamı”yla ilgilenen hareketlerin bir bütün olarak dünyanın anlamını araştıran hareketleri bireylerin yükselişine yardımcı olmaktadır. Tikelin evrenselleşmesi tikel arayışının giderek daha iyi tanımlanan kimlik temsili tarzları arayışının küresel evrenselliğine gönderme yapmaktadır. (Robertson,1991;1999,287)

Bu açıdan Robertson’ın küyerelleşme (glokalleşme) kavramının önemi üzerindeki vurgusu esasen küreselleşme kavramının kullanımlarının çoğundaki büyük zayıflıklardır. Özelde, küreselleşme düşüncesini yerelleşme düşüncesiyle kaçınılmaz olarak gerilim içinde tasarlama eğilimini aşmaya çalışır. Bu çerçevede küreselleşmenin -en

geniş anlamıyla dünyanın küçülmesinin- yerelliğin üretilmesi ve i erilmesini, yani sonuçta bir bütün olarak dünyanın küçülmesini bizatihi geniş ölçüde şekillendiren s reğleri kapsamış ve artarak kapsamakta olduğu üzerinde durur.

"Glokalleşme (küyerelleşme) kavramını tamamen sosyal kurama dahil etme ihtiya ı küreselleşme hakkındaki konuşmaların yerelliği safdışı bırakan bir s reğ olduğunu varsaymaya yönelmiş olmasıdır. Bu yorum iki şeyi gözardı eder. Birincisi yerel olanın büyük ölçüde süper veya trans yerel bir temelde inşa edildiğini gözardı eder, yerel olarak ilan edilenin çoğu genellikle gerçekte yerelliğin genelleşmiş kabullerin bağlamında ifade edilen yereldir. Görünürde işleyen somut bir kabulün olmadığı durumlarda bile işleyişte hala yerel ötesi (translocal) bir faktör vardır.". (Robertson,1996,116)

Robertson'a göre, küyerelleşme kavramının zamansal konulara gösterilen yoğun ilgi kadar önemli bir ilgiyi mekana gösterme noktasında kesin bir avantajı vardır. Aynı zamanda küresel duruma yapılan vurgu, bizi  ağdaş dünya hakkındaki analiz ve yorumlarımızı hem mekansal hem de zamansal, tarihsel olduğu kadar coğrafi kılmaya daha fazla zorlamaktadır. (Robertson,1999,134)

Son olarak küresel toplum tanımlamalarında karşımıza çıkan küresel-yerel tartışması, tek bir mekan olarak dünya imgesi karşısında tek bir dünya toplumundan söz edilemeyeceğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyoloji bu tartışmalar çerçevesinde geliştirmeye çalıştığı kuramsal yaklaşımlarda bu durumu bir biÇimde aşma çabası içindedir. Ancak her durumda Batı ve öteki üzerine yapılandırılmış evren yeniden üretilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde halihazır bağlam içinde sürdürülen küresel-yerel tartışmasında küresel-merkezcilikten söz

etmek mümkündür (Batı-merkezcilik gibi). (Dirlik,2000,22) Bu yaklaşım; küreselin zorunlu olarak yerele hükmettiği bir iktidar yapısının varoluşunu varsayar. Buna göre ulusaşırı akışlar ve süreçlerin yerel değişim insiyatifini belirleyeceğini kabul ederler.

Bu söylemlerin çoğunda küresel; sermaye, mekan, tarih ve dönüşüm gücü ile eşit sayılır. Öte yandan yerel; yer, emek, gelenek, kadın, yerli halk, köylüler ve yere hala bağlı olan başka şeylerle eşit tutulur. Bu doğrultuda; küresel ve yerel, özgül olarak tanımlanabilir bir mekansallığa gönderme yapmaktan çok, anlamlarını birbirinden alan terimlerdir. Küresel terimi, kürenin geometrik mekanına değil, belirli süreçlere (ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel) gönderme yapar.

Buna göre dünyanın büyük kısmı sadece 'küresel' süreçlerin dışında kalmıyor, aynı zamanda küresel süreçlere katılan diğer kısımlardaki süreçler, küresel gibi bir terim tarafından ima edildiği düşünülen önemli yüzeylere dokunmadan geçen veya bu yüzeyleri marjinal konuma indiren yolları ya da ağları izliyor. Bu anlamda küreselin, ulusal siyasal sınırlar tarafından belirlenmiş mekanları kuşkulu kıldığı görülecektir. Bu mekanlar da onun mekansal karşıtlığı olan yerelin anlamını kuşkulu kılmaktadır.

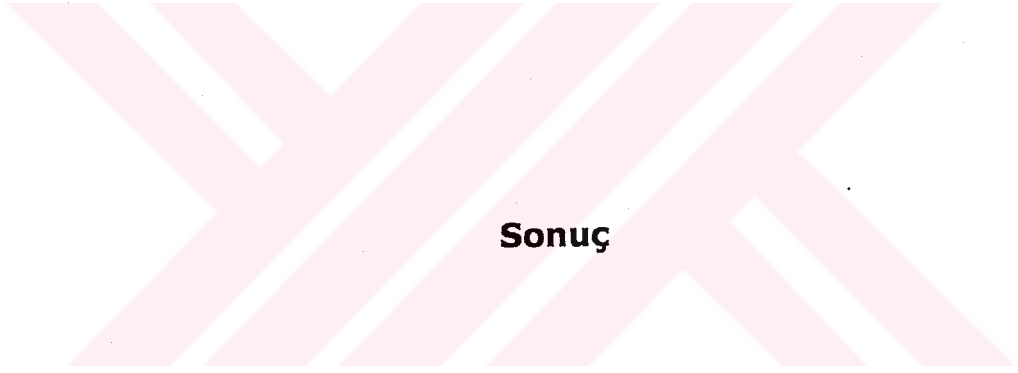
Erken bir kullanımında yerel, anlamını ulusala karşıtlığından sağlıyordu. Giderek yerel, anlamını küreselle yanyanalığından elde etmeye başladı. (Dirlik,2000,23) Küreselin anlamına dair belirsizlik, yereli muğlak kılmakta ve küresel kadar konumlandırmayı güçleştirmektedir.

Mekan ve yer kavramlarının küresel ve yerelin anlamı ile birleştirilmesi açısından, bu terimler de aynı muğlaklığı paylaşır. Yerlere dair tartışmanın çoğunda yerel, mekansal ve yere-dayalı gibi sözcükler birbiriyle değiştirilerek kullanılmaktadır. Bu birleşme sadece kavramsal

değildir; ayrıca daha derin biçimde siyasaldır da. Küreselciliğin mekansız ve zamansız bir tür olduğu farz edilir, ironik olarak yeni bir tür evrenselcilik iddialarını destekler ve onu tüm mekansallaştırmaların kaynağına dönüştürür.

Bu birleşme de mekansal, yerel ve ortaya çıkan yerele dayalı olan arasındaki derin farklılıkları önler. Bu nedenle mekansal, yerel ve yerele-dayalı'dan aynı zamanda söz etmek olası hale gelmekte, yerelin anlamını küreselden, mekansalın anlamını küresellikle bir koşutluktan sağlamasına rağmen yere-dayalı ile bir karşıtlık ilişkisi içinde olduğu gözden kaçırılır. Küresel ve yerel sorununa dair tüm tartışmalarda bir simetrisizlik vardır. Simetrisizlik -evrensele eşlik eden- küreselle karşıtlığı içinde yerelin, bir alt konuma atanmasından kaynaklanmaktadır; küyerel ise bu anlamda doğrudan melezliğe ya da kozmopolitleşmeye gönderme yapan bir terim olarak karşımıza çıkar.

Bu durumda küyerellik; küresel olanın alanına kimi görüngüleri, yerel olanın alanına başka görüngüleri ayırmak yerine, bu görüngülerin tümünden hem yerel hem de küresel olduğunu, ancak yine bu görüngülerin aynı şekilde tümünden yerel ve küresel olmadıklarını kabul etmek gereklidir.

Sonuç

Tezimizin başında belirttiğimiz gibi, küreselleşme bugüne kadar Batı düşüncesinde ve sosyolojide ortaya konulmuş dünya hakkındaki kalıpları sorunlulaştırmıştır. Bu durum karşısında Batı düşüncesinde yeni koşulları kapsayacak yeni bir paradigma arayışı ortaya çıkmıştır ve sosyoloji bu çabaya katılmıştır.

Küreselleşme her ne kadar Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan koşulları niteleyen bir kavram olarak kullanım kazanmış bulunsa da, kuramsal açıdan -bizim ele alışımız biçimde- II.Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan gelişmelerle tanımlanabilen bir süreçtir. Küreselleşmeyi soğuk savaş sonrası ortaya çıkaran koşullar değil, soğuk savaş sona erdiren dinamikler belirlemektedir. Dolayısıyla küreselleşmenin doğası hakkında Batı düşüncesinde karşımıza çıkan tartışmaların en önemli sorunu olgunun siyasal boyutunu gözardı etmesidir.

Bu çerçevede küreselleşme üzerine ortaya konulan çalışmalar, basit el kitaplarında karşılaştığımız formatın dışına çıkamamaktadır. Buna göre küreselleşme hiç bir biçimde belli bir tarihi süreç içinde ele alınmadığı gibi, olgu da bir bütünlük içinde değerlendirilmemektedir. Dolayısıyla konu hakkındaki çalışmalar, ekonomik küreselleşme, teknolojik küreselleşme, iletişimin küreselleşmesi, kültürel küreselleşme benzeri başlıklardan oluşmaktadır. Yine küreselleşme üzerine kuramsal yaklaşımların konu edildiği akademik çalışmalarda da farklı bir formata rastlanılamamaktadır. Bu tür çalışmalarda; Giddens'in, Robertson'nın, Bauman'ın ya da Wallerstein'in konu üzerinde yaptıkları çalışmalar alt alta sıralanarak aktarılmakla yetinilmektedir.

Buna karşın elinizdeki çalışma konuyu belli bir tarihi süreçte ortaya çıkan gelişmeler eşliğinde değerlendirerek çözümlemeyi denemiştir. Bu çerçevede ilk önce küreselleşmenin hem tarihsel bir süreç içinde hem de geniş bir zeminde, Batı düşünce evreni içinde bir sorun olarak ele alınması ve konu üzerinde bu bağlamda ileri sürülen bir tezle çalışmanın biçimlendirilmesi, küreselleşme üzerinde sürdürülen tartışmaları analitik açıdan çözümleme olanağı sunmuştur. Konunun sosyoloji üzerinde temellendirilmesi ise, uzun bir süredir gündemde olan "sosyal bilimlerin krizi" başlıklı tartışmaların başka bir açıdan ele alınarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Sonuçta tartışma yeni bir paradigma arayışını temsil etmektedir ve sosyoloji bu durum karşısında kendi bilgisini yeniden sistemleştirmektedir. Diğer halde küreselleşme başlıklı çalışmalarda karşımıza çıkan; Anthony Giddens'in "Modernliğin Sonuçları" (1995), Roland Robertson'ın "Küreselleşme" (1999) veya Ulrich Beck'in "What Is Globalization" (2000) çalışmalarında küreselleşme kadar sosyolojinin sorunlarının tartışılması ne anlama gelmektedir?

Başka bir açıdan küreselleşme dünya düzeni üzerine bir tartışmadır ve böyle bir değerlendirilme açısından da konu II.Dünya Savaşı sonrası kurulan düzeni kapsamaktadır. Bir dünya savaşı sonrasında kurulan düzen, koşulların değişimiyle yenilenmektedir. Küreselleşme adına bu düzen yeniden kurulmaktadır anlamında değil yenilenmektedir. Bu doğrultuda da yeni bir ideolojiyle değil küreselcilik adına liberalizmle karşılaşmaktayız.

Yine de küreselleşmenin karşı konulamaz bir süreç, yeni bir düzeni karşılayacak biçimde sunulması; yenilenmeye çalışılan düzenin aktörlerini göz ardı etmeye yaramaktadır. Ülkemizde dahil karşı karşıya kaldığımız krizlerin "küresel kriz" olarak nitelenmesine karşın krizlerin kaynağının (Batı) gösterilmemesi bu durumu gösteren temel göstergedir.

Bu çerçevede Batı düşüncesinde yeni bir paradigma arayışı, tüm dünyayı kuşatacak bir haritanın çizilmesi anlamını taşımaktadır. Dünya Batı ile birlikte değişmektedir ve küreselleşmenin bütün yönleriyle bir süreç olarak değerlendirilebilmesi gerekmektedir. Böyle bir bakış açısı ise, konuyu bütün yönleriyle değerlendiren sosyoloji aracılığıyla olanaklıdır. Dolayısıyla konu üzerinde sürdürülen tartışmaların başlangıcından itibaren sosyoloji üzerinde odaklanması anlamlıdır.

Sosyoloji, küreselleşmeyi hem kendi bilgisini yeniden sistemleştirme gayreti içinde hem de neo-liberalizmin argümanlarıyla hesaplaşarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda hem Batı düşüncesinin sorunlarını ele almakta hem de küreselleşme adına ortaya konulan siyasete eleştirel açıdan yaklaşmaktadır. Soğuk Savaş sonrası durumun açıklanmasında, Batı düşünce geleneğinde karşımıza çıkan determinist açıklamaların küreselleşme merkezinde yeniden üretildiği ortadadır. Küreselleşmenin doğası üzerine ekonomik açıdan ya da teknolojik gelişmeler açısından getirilen açıklamalar açık determinist yaklaşımlar sergilemektedir ve sosyoloji ilk önce bu açıklama biçimlerini eleştirmektedir.

Bu doğrultuda sosyoloji içinde konuyu kültürel açıdan değerlendiren çalışmaların hedefinin de determinist açıklamalar karşısında, konuya farklı bir açıdan yaklaşma çabası olduğu anlaşılmaktaysa da bu sefer de kültürel bir determinizme düşüldüğü görülmektedir. Bu açıklamalar çerçevesinde küreselleşme öncelikle kültürel bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak sosyolojinin küreselleşme tartışmaları içinde konuya getirdiği en önemli katkının toplum nosyonu üzerinde geliştirdiği yeni bakış açısıyla tanımlamaya çalıştığı "küresel toplum" tanımlamaları olduğu görülmektedir. Bu çerçevede yeni bir sosyoloji önerisi "küresel

sosyoloji” ile karşılaştırılması da önemli bir gösterge niteliğindedir. Klasik ele alışlarda karşımıza çıkan ikili toplum tanımlarının bir benzerinin küresel-yerel ekseninde kurulması ise, yeni paradigma adına en önemli soruna karşılık gelmektedir.

Sonuç olarak Batı düşüncesinde ve bu arada sosyolojide sürdürülen tartışmaların en önemli sorunu küreselleşmenin; merkez-siz, tek bir mekan olarak dünyayı koşullayan bir süreç olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Küreselleşmenin dünya ölçeğinde -Batı’nın da dahil olduğu- bir değişimi koşulladığı ortadadır ancak bu durum “ötekisiz” bir dünyanın kurulduğu, yeni bir düzen anlamına da gelmemektedir. Küresel-yerel ekseninde sürdürülen tartışmalarda belirgin olduğu üzere, mekansallık içinde küresel belli bir alanla sınırlıdır. Bu anlamda da küreselleşme sorunlarıyla tüm dünyayı kuşatan bir olgudur fakat bu durumda bir düzen olarak tüm dünyayı kapsamadığının göstergesidir.

Bu çalışma sınırları içinde değerlendirilen ve küreselleşmeyi temel gözücü olarak çözümlemesinin merkezine alan kuramlar, halihazırda yeni bir paradigma adına analitik sorunlar taşımasına karşın yakın gelecekte sosyolojik çözümlemenin bu türden kuramlar aracılığıyla önemli ölçüde değişeceği görülmektedir. Halen Batı üniversitelerinde uluslararası sosyoloji ya da küresel sosyoloji başlıklı derslerin içeriklerinde karşımıza çıkan karışıklıkta bu konuda her şeyin henüz yeni olduğunu anlatmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABERCROMBIE,N., 1980 **The Dominant Ideology Thesis**, London
Hill, S., Turner, B.S. Allen and Unwin
- ALBROW, Martin 1997 "Sociology for One World', **International Sociology**, Volume 2, London Sag
Publications
1998 **The Global Age**, Polity Press.Cambridge
- ALBROW&King 1990 **Globalization, Knowledge and Society**, London
Sage Puplications
- ALLEN, J. 1992 "Post-Industrialism and Post-Fordism, S.King(ed.) **Modernity
and Its Future**, Polity, Cambridge.
- ALPERT, Harry 1959 'E. Durkheim . A Perspective and Appreciation',
American Sociological Review, c.XXIV, no 4.
- ALTHUSSER,L. 1966 **For Marx**, Allen Lane The Penquin Press
- AMİN, Samir 1993 **Avrupa Merkezilik**, İstanbul Ayrıntı yayınları.
1993 **Kaos İmparatorluğu-Yeni Kapitalist Küreselleşme. İstanbul
Kaynak Yayınları**
1997 **Kapitalizm,Emperyalizm,Küreselleşme, Özgür Üniversite
Forumu s.4 Ankara**
- ARCHER, M.S. 1990 "Theory,Culture and Post-Industrial Society",
Theory Culture and Society,cilt 7, London Sage Publications
1991 "Sociology for One World:Unity and Diversity",
International Sociology,cilt 6,no2, London Sage Publications

- BLACKBURN, R. 1993 “Çöküşten Sonra”, İstanbul Ayrıntı yayınları
- BRAUDEL, Fernand 1992 **Tarih Üzerine Yazılar**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay) İstanbul İmge Kitabevi
1996 **Uygarlıkların Grameri**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay) İstanbul İmge Kitabevi
- BRZEZINSKI, Z. 1970 **Between Two Ages: America's Role in The Technectronic Era**, New York Viking Press
- BOCK, Kenneth 1990 ‘İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları’, T.Bottomore – R. Nisbet (Ed.) **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Verso Yayınları İstanbul
- BOURDİEU, Pierre 1984 **Distinction**, London-Roudledge-Kegan Paul
1996 **Toplumbilim Sorunları**, Ankara, Kesit Yayıncılık
- BOORSTİN, Daniel J. 1994 **Keşifler ve Buluşlar**, Türkiye İş Bankası Yayınları
- BOTTOMORE, T. 1990 ‘Yapısalcılık’, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Verso Yayınları İstanbul
----- **Toplumbilim**, (çev. Ünsal Oskay) Der Yayınları İstanbul
1994 **Frankfurt Okulu**, Vadi yayınları Ankara
- BOZKURT, Veysel 2000 **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa yayınları İstanbul.
- BRUHL, Levy 1970 **Augute Comte Felsefesi ve Sosyolojisi**. İ.Ü.İkt.F. Yayınları İstanbul
- BULL,H., WATSON, A. 1977 **The Expansion of International Society**, Oxfort Claredon press

- CATTON, William R. JR. 1966 **From Animistic to Naturalistic Sociology**, Mc Graw-Hill book
- COLEMAN, James 1990 'Sosyolojik Çözümleme ve Sosyal Politika', T. Bottomore-R. Nisbet, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Verso Yayınları İstanbul
- COLLINGWOOD, R. G. 1996 **Tarih Tasarımı**, (çev. Kurtuluş Dinçer) Gündoğan Yayınları Ankara
- COSER, L. & Rosenberg 1976 **Sociological Theory**, Collier Macmillan Publications.
- COSER, Lewis A. 1977 **Masters of Sociological Thought**, Harcourt Brace Jovanovich, inc.
- CURTIS, J. E. & P. I. 1970 **The Sociology of Knowledge : A Reader**, Duckworth Press
- ÇAM, S., Nadir Sugur 1995 "Anthony Giddens ile Küreselleşme Üzerine Söyleşi" (Mürekkep, kış-bahar 1995) Ankara
- ÇİĞDEM, Ahmet 1997 **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yayınları İstanbul
- 1997 **Bir İmkan Olarak Modernite ; Weber ve Habermas**, İletişim Yayınları İstanbul.
- DAHRENDORF, Ralf 1959 **Class and Class Conflict in Industrial Society**. New York Kegan Paul
- DAVIDSON, Alastair 2000 "Yeni Küresel Üretim Tarzı: Başarılar ve Çelişkiler" **Birikim** sayı 119 İstanbul
- DER DERİAN, Shaprio, 1989 **International/Intertextual Relations; Postmodern Reading of j., World Politics**, Lexington Books.
- DILTHEY, Wilhelm 1986 'Tinsel Bilimlere Giriş', Doğan Özlem (Ed.) **Kültür Bilimleri Ve Kültür Felsefesi**, Remzi Kitabevi. İstanbul

- DİRLİK,A. 2000 “Küreselcilik ve Yer Siyaseti”, **Varlık Dergisi** s.12-1119
İstanbul
- DURALI, Teoman 1996 **Çağdaş İngiliz Yahudi Medeniyeti**, Çantay yayınları İstanbul
2000 **Çağdaş Küresel Medeniyet: Anlamı/Gelişimi/konusu, Çağdaş Küreselleştirilen İngiliz-Yahudi Medeniyeti**, Dergah Yayınları
İstanbul.
- DURKHEİM, Emile 1982 **The Elementary Forms of the Religious Life**, George Allen & Unwin
1986 **Sosyolojik Metodun Kuralları**, (çev. Enver AYTEKİN) Sosyal Yayınları
İstanbul.
1992 **İntihar**, (çev. Özer OZANKAYA) İmge Kitabevi İstanbul.
- DUVERGER, Mourice 1986 **Sosyal Bilimlere Giriş**, Bilgi Yayınevi.İstanbul
- EAGLETON, Terry 1996 **İdeoloji**, Ayrıntı Yayınları İstanbul
- EISENSTADT, S. N. 1963 **Modernization; Growth and Diversity**, New York McMillan
- ERBAŞ, Hayriye 1999 “Küçük Sevimli Dünya:Küreselleşme Ve Bazı Yanılgılar”,
Doğu Batı 1999/7 İstanbul
1999 “Gelişme Yazını Ve Geleceği “ **Doğu Batı düşünce dergisi**
1999/8 İstanbul
- ENGELS, Friedrich 1998 **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, Sol Yayınları.
İstanbul
- ERGÜN, Doğan 1974 **100 Soruda Sosyoloji El Kitabı**, Gerçek Yayınevi.İstanbul
- FEATHERSTON,M. 1990 **Global Culture:An Introduction”,Theory Culture and Society**,cilt 7
London Sage Publications

- 1996 **Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity**, Sage Publications
- FEBVRE, Lucien 1995 **Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay) İmge Yayınları İstanbul
- FRANKEL , Boris 1991 **Sanayi Sonrası Ütopya** , (İngilizceden çeviren:Kamil Durand) Ayrıntı yayınevi İstanbul
- FRIEDMAN, J. 1990 'Being in The World: Globalization and Localization', **Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity**, Sage Publications
- 1999 "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri" **Postmodernizm İslam, Küreselleşme Oryantalizm**, Vadi Yayınları Ankara
- FRIEDRİCKS, R.W. 1970 **A Sociology of Sociology**, New York The Free Press.
- FREUND, Julien 1990 'Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi', T.Bottomore-R.Nisbet (Ed.) **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Verso Yayınları İstanbul
- FULCHER, James 2000 'Globalization, The Nation-State and Global Society', **Sociological Review**. Volume 48
- Gane, Nicholas 2001 'Chasing the Runaway World: The Politics of Recent Globalization Theory' **Acta Sociologica**, Vol.44
- GIDDENS, Anthony 1974 **Pozitivizm and Sociology**, Gower
- 1979 **Central Problems in Social Theory**, London MacMillan
- 1979 **Capitalism and Modern Social Theory**, Cambridge Univ. Press
- 1987 **The Nation-State and Violence**, Univ. of California Press.
- 1990 'Pozitivizm ve Eleştirileri', T:Bottomore-R.Nisbet (Ed.)

- Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Verso Yayınları İstanbul
- 1995 **Modernliğin Sonuçları**, Ayrıntı Yayınları İstanbul
- 1993 **Sosyoloji : Eleştirel Bir Giriş**, İhtar Yayıncılık Kayseri
- 1994 **Mahremiyetin Dönüşümü**, (çev. İdris Şahin) Ayrıntı Yayınları. İstanbul
- 1995 **Modernliğin Sonuçları**, Ayrıntı Yayınları İstanbul
- 1995 **In Defence of Sociology**, Polity Press.
- 1995 'Living in a Post-Traditional Society', **Reflexive Modernization**. Polity Press
- 1999 **İleri Toplamların Sınıf Yapısı**, Birey Yayıncılık İstanbul
- 1999 **Toplulun Kuruluşu**, Bilim Sanat Yayınları Ankara
- 1999 Küreselleşmenin İkilemleri, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, s.12 Ankara
- 2000 Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori, Metis yayınları İstanbul
- 2000 **"Elimizden Kaçıp Giden Dünya", "Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?"** Alfa Yayınları İstanbul
- GIDDENS, A. & J. 1987 **Social Theory Today**, Polity Press.
Turner
- GULBENKIAN 1996 **Sosyal Bilimleri Açın**, Metis Yayınları İstanbul
- KOMİSYONU
- GOSTA, E. Andersen 2000 'Two Societies, One Sociology, and No Theory', **British Journal of Sociology**, Volume 51
- GOULDNER, Alvin W. 1970 **The Coming Crisis of Western Sociology**, New York Basic Books
- HABERMAS, J. 1976 **Legitimation Crisis**, London Heinemann
- 2001 "Avrupalı Ulus Devlet: Başarıları ve Sınırları, Egemenlik ve Vatandaşlığın Geçmişi ve Geleceği Üzerine". (Der. M.Armağan). **Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik**, Şehir yayınları İstanbul

- 2002 **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti**, Bakış Yayınları İstanbul
- HALL, Stuart & Martin Jacques 1995 **Yeni Zamanlar:1990’Larda Politika’nın Değişen Çehresi**, Ayrıntı Yayınları İstanbul
- 1995 “Yeni Zamanların Anlamı”, **Yeni Zamanlar**, Ayrıntı Yayınları İstanbul
- HARVEY, D. 1996 **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları İstanbul
- HEALEY, D. 1992 **Yeni Dünya Düzeni**, Ağaç Yayıncılık İstanbul
- HELD, D; Mc Grew. 1999 **Global Transformations:Politics,Economics and Cultures**, Polity Press.Cambridge
- 1995 “Ulus Devletin Çöküşü”, **Yeni Zamanlar**, Ayrıntı Yayınları İstanbul
- HIRST,P., Thompson, G. 1998 **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi Ankara
- HOBSBAWM, Eric 1998 **Devrim Çağı : 1789-1848**, Dost Kitabevi Ankara
- HOLTON, R. J. & B. S.Turner 1990 **Max Weber on Economy and Society**, London Roudledge.
- HUYSEN,Andreas 2001 Kentsel İmgeler ve Kültürel Küreselleşme Hakkında Bir Açıklama”, **Domus M** sayı14 Ankara
- JAMESON, F. 1994 **Postmodernizm**, Yapı Kredi Yayınları İstanbul
- KALB, Don 2000 **The End of Globalization**, Rowman & Littlefield Publications
- KAVOLIS, V. 1987 “History of Consciousness and Civilization Analysis”
Comparative Civilization Review,17
- KEAT,R&Urry 1994 **Social Theory as Science**, Roudledge Kegan Paul

- KELLNER,Douglas 1997 Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm:Bazı Meydan Okumalar Ve Sorunlar, **Modernite versus Postmodernite**, Vadi Yayınları Ankara
- KELLNER & Cvetkovich 1997 "Articulating The Global and Local", **Globalization And Cultural Studies**, [http: www. sociology.com.uk](http://www.sociology.com.uk).
- KEYMAN,Fuat E. 1995 'Küçülen ve Parçalanın Dünyada Siyaseti Anlamak', **Toplum ve Bilim**, sayı 68.İstanbul
- 2002 Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak, **Doğu Batı**, s18 İstanbul
- KİNG .A. 1998 "Kültür,Küreselleşme Ve Dünya Sistemi" Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları.Bilim ve Sanat Yayınları Ankara
- KİNG, S.& Martin, J. 1995 **Yeni Zamanlar**, Ayrıntı Yayınları İstanbul
- KUMAR, Krishan 1978 " **Prophecy and Progress : The Sociology of Industrial and Post-Industrial Society**", New York Penguin Books
- 1995 "From Post-Industrial to Post-Modern Society". Blackwell Publishers.
- 1999 "Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları" /Türkçesi:Mehmet Küçük, Dost Kitabevi Ankara
- LASH, S.& Urry 1987 **The End of Organized Capitalism**, Cambridge: Polity Press
- LASH, S. 1990 **Sociology of Postmodernism**, London Roudledge
- 1991 **Reflexive Modernization**, Lancaster Universty Publications
- LEFEBVRE, Henri 1996 **Marx'ın Sosyolojisi**, Sorun Yayınları İstanbul

- LERNER,D. 1958 **The Passing of Traditional Society**, New York Free Press
- LEPENİES, Wolf 1992 **Between Literature and Science : The Rise of Sociology**,
(Trs.R j :Hollingdale) Cambridge Univ. Press.
- LEVY, M.J. 1967 **Modernization and The Structure of Society**, Princeton Universty
Press, Princeton
- LIPIETZ,A. 1985 "The World Crisis:The Globalisation of the General
Crisis of Fordism" **IDS Bulletin**,cilt 16,no 2
- LOO,Der H./W.R. 1993 "Modernizm Paradoksları"Bugünün Düzeni,Geleceğin
Düzensizliğidir.",**Bilgi ve Hikmet**,K1ş/1993-1,İstanbul
- LYOTARD,J. 1995 **Postmodern Durum**, Ara yayınları Ankara.
- MARCUSE, Herbert 1989 **Us ve Devrim : Hegel ve Toplumbilimin Doğuşu**.
(çev.Aziz Yardımlı) İdea Yayınları
- MARTIN,H.&Schuman 1997 **Globalleşme Tuzakı**, Ümit yayıncılık Ankara
- MARX, Karl 1975 **1844 Felsefe Yazıları**, (çev. Murat Belge) Payel Yayınevi.İstanbul
- MARX, Karl & F. Engels 1992 **Alman İdeolojisi (Feuerbach)**, Sol Yayınları.İstanbul
- MASUDA,Y. 1981 **The Information Society as Post-Industrial Society, World Futur
Society**, Bathesta
- MILIBAND,R. 1970 "The Capitalist State: a Reply to Nicos", **New Left Review** 59
1973 "Poluantras and The Capitalist State", **New Left Review** 82
- MITTELMAN, J. H. 1996 **Globalization;Critical Reflections**, Lynne Reinner Publishers

- MURAY, Robin 1995 "Fordizm ve Post-Fordizm", **Yeni Zamanlar**. Ayrıntı yayınları İstanbul
- MUTMAN, M. 1992 "Bilimlerde ve Toplumda Postmodernizm"
Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi Ocak 1992/3
- OFFE, C. 1972 "Political Authority and Class Structures", **International Journal of Sociology**, Volume2
1975 "Farther Comments on Müller and Neusüs", **Telos** 25
- OHMAE, Kenichi, 1990 **The Borderless World Power and Strategy in The Interlinked Economy**, New York, Harper Publications
1995 "The End of The Nation State:The Rise of **Regional Economics**" Londra Harper Collins Publications
- OKAN,O. 2001 **Batı Düşüncesinde Liberalizm ve Tarihi Koşulları**, İ.E.F.Y.
- ÖZEL, Mustafa 1995 "Tarih Risaleleri" İz Yayıncılık İstanbul
- ÖZLEM, Doğan 1998 'Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimler Ayrımının Dünü ve Bugünü Üzerine', **Toplum ve Bilim**, sayı 76.
- POLOMA, Margaret M. 1993 **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Gündoğan Yayınları Ankara
- REICH, C. 1990 **The Work of Nations Preparing Ourselves for The 21st Century Capitalism**, London, Simon and Schuster Publications
- RITZER, G. 2001 "Sosyoloji Teorisinin Gelişiminde Toplumsal ve Entelektüel Güçler", **Sosyo Ekonomik Perspektif**, Asa yayınları Bursa
- ROBERTSON & 1985 "Modernisation,Globalisation and The Problem of Culture in

Lechner,F

World-Systems Theory”,**Theory Culture and Society**.cilt 2,no 3

ROBERTSON,Roland,

1988 ‘Globalization Theory and Civilizational Analysis’

Comparative Civilizations Review sayı.17

1988 “The Sociological Significance of Culture:Some

General Considerations” **Theory,Culture and Society**,5

1990 ‘Mapping The Global Condition: Globalization as a Central

Concept’, **Global Culture, Nationalism, Globalization and**

Modernity, Sage Publications

1999 **Küreselleşme- Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**,

Bilim Sanat Yayınları Ankara

RODRIK, Doni

1998 **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**, Kızılelma Yayınları Ankara

ROSENAU, Pauline M.

1998 **Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri**,

(çev.Tuncay Birkan) Ark yayıncılık Ankara

RUGMAN, Alan

2001 **The End of Globalization**, London Amacom Publications

RUPERT, Mark

2000 **Ideologies of Globalization:Contending Visions of a New**

World Order, Paperback Publications

SARIBAY , Ali Yaşar

1999 Yirmibirinci Yüzyıla Doğru Global Kapitalizm, Oryantalizm,

Yerlilik:Teorik Bir Çerçeve”,**Cogito**,sayı:21, Yapı Kredi

Yayınları İstanbul

SCHNEIDER, Linda

1999 **Global Sociology**, Mc Graw-Hill

SCOTT, Alan

1997 **The Limits of Globalization**, London Roudledge Publications

SEZER, Baykan

1992 “Çağdaşlaşma.Batı Dünya Egemenliğinin Günümüzdeki Tasası”

Yeni toplum s.1 Ankara

- 1997 **Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi**, İ.Ü.E.F. Yayınları.
- SMART,B. 1994 **Postmodernity**,Roudledge,London.
- SMITH,Anthony.D. 1990 "Towards a Global Culture",**Theory Culture and Society**, volume7
1996 **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Gündoğan Yayınları Ankara
- SNOOKS,G. Donald 1996 **The Dynamic Society: Exploring The Sources of Global Change**,
London Roudledge.
- SKINNER, Quentin 1991 **Çağdaş Temel Kuramlar**, Vadi Yayınları Ankara
- SKLAIR,L 1995 **Sociology of The Global System**, Baltimore:Johns Hopkins UP
1999 'Competing Conceptions of Globalization', **Journal of
World-Systems Research**, Volume 5, Number2.
- SOJA, E. 1989 **Postmodern Geographies**, London Verso
- SOROS, George 1999 **Küresel Kapitalizm Krizde**, Sabah Kitapları İstanbul
- SPLEY, Tony 1992 **Globalization and World Society**, Polity Press.
- STARK, W. 1971 **The Sociology of Knowledge**, London Roudledge.
- SUNAR, İlkay 1985 **Düşün ve Toplum**, Birey ve Toplum Yayınları Ankara
- SWINGEWOOD, Alan 1998 **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları
Ankara.
- THERBORN, Goran 1996 'Modernlik Yoluyla Modernliğe Giden Yollar', **Posmodernizm,
İslam, Küreselleşme Oryantalizm**, Vadi Yayınları Ankara
2000 'At The Birth of Second Century Sociology: Times of Reflexivity

Spaces of Identity, and Nodes of Knowledge', **British Journal of Sociology**, Volume 51

- TİRYAKİAN,E.D. 1994 "The New Worlds and Sociology:An Overview",
International Sociology,cilt 9,no 2
1992 'From Modernization to Globalization', **Journal for The Scientific Study of Religion**, Vol. 31,Issue3
- TUNA, Korkut 1991 'Bilgi, Toplum ve 'İthal Bilgi' Üzerine', **Sosyoloji Dergisi**.
3. dizi-2.sayı, İ.Ü.E.F. Yayınları.
1993 **Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine**, İ.Ü.E.F. Yayınları.
2001 **Yeniden Sosyoloji**, Karakutu Yayınları İstanbul
- TURNER, Bryan S. 1984 **Marx ve Oryantalizmin Sonu**, Kaynak Yayınları.İstanbul
1990 "The Two Faces of Sociology:Global or National?",
Theory Culture and Society,cilt 7
1991 **Religion and Social Theory**, london.
1996 'Oryantalizm, Postmodernizm ve Din', A:Topcuoğlu-Yasin Aktay
Postmodernizm ve İslam - Küreselleşme ve Oryantalizm. Vadi ya
- URRY,John 1999 **Mekanları Tüketmek** , (çev:Rahmi G. Ögdül).Ayrıntı yayınları
İstanbul
1995 "Örgütlü Kapitalizmin Sonu", **Yeni zamanlar**, Ayrıntı yayınları
İstanbul.
2000 **Sociology Beyond Societies**. London:Roudledge.
- WEBER, Max 1987 **Sosyoloji Yazıları**, (çev.Taha Parla) Hürriyet Vakfı Yayınları.
İstanbul
1995 **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**. İmgeKitabevi
İstanbul
1996 **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**. Konya.

- VİLAŞ, Carlos 1997 “Küreselleşmeye Dair Altı Yanlış Görüş” **Özgür Üniversite Forumu**, sayı 2 Ankara
- WALLERSTEİN, I. 1993 “**Jeopolitik ve Jeokültür**”, İz Yayıncılık İstanbul
1997 “Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte”, **Birikim**, Aralık sayı4 İstanbul
1999 “**Liberalizmden Sonra**”, Metis Yayınları İstanbul
2000 **Sosyal Bilimleri Düşünmemek 19. Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, Avesta Yayınları İstanbul
2000 **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, Metis Yayınları İstanbul
- WATERS, M. 1995 **Globalization**, London Roudledge.
- WENT, Robert 2000 **Globalization: Neoliberal Challenge, Radical Responses**. Pluto Press
- WOLFF, Kurt H. 1990 ‘**Fenomenoloji ve Sosyoloji**’, T:Bottomore-R. Nisbet (Ed.) **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Verso Yayınları.
- WOOD, Ellen M. 2000 “Küreselleşme, Postmodernite ve Diğer New Age’ler: Sol Entellektüeller ve Yeni Bir Çığır Tutkuları”, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Bilim Sanat Yayınları Ankara
- YILMAZ, Aytakin 1996 **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları Ankara

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet AYSOY; 1968 Afyon Sandıklı doğumludur. Orta eğitimini Ankara Kadastro Lisesinde tamamlamış ve 1989-1993 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde Lisans eğitimi almıştır. “Batılı Bilgi ve Teknik Transferi Açısından Osmanlı Modernleşmesi” konulu teziyle Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Sosyoloji Anabilimdalında yüksek lisans yapmıştır. 1998 Yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Sosyoloji Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

